

TÊKOŞIN

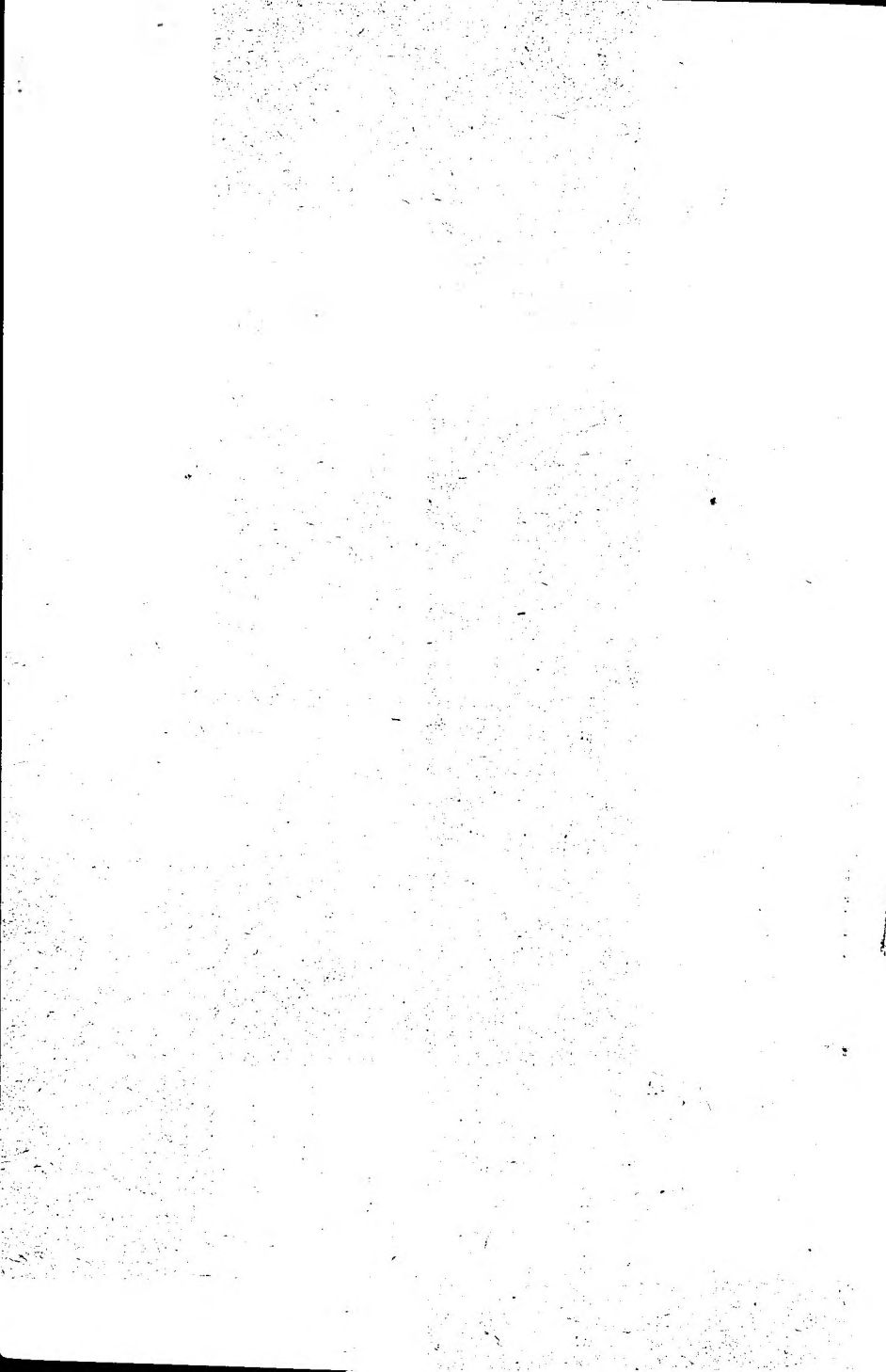
3

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Not : Têkoşin'in ikinci sayısında yer verdiğimiz «Kürdistan Tarihi»nin giriş bölümünü konunun bütünlüğü açısından bu sayıdada olduğu gibi yayınlıyoruz.

KÜRDİSTAN TARİHİ VE SÖMÜRGEÇİLİK

GİRİŞ :

Kürt ulusal sorunu, Kürdistan'ın, birinci emperyalist savaş sonrasındaki ikinci bölünmesini takiben dört parçalı bir statü içerisine sokulmasıyla daha karmaşık bir sorun yapıldı. Dört parçalı statüsü, hiçbir parçada salt siyasal düzeyde bile olsa bağımsız olamayışı (devletini kurmayışı), tüm parçalarda sömürge statüsü içerisinde bulunması, şiddeti ve sürekliliği itibariyle tarihte benzerine ender rastlanan bir milli baskı ve soykırıma hedef olması, uluslararası düzeyde güçlü bir sömürgeci ve emperyalist ittifakla yüzyüze olmasına karşın henüz ciddi bir destekten yoksun bulunması, bütün bu olumsuzlukları birlikte taşıması, Kürt ulusal sorununu çağın en büyük sorunlarından birisi yapan kendine özgü yanlarıdır. Kısaca Kürt sorunu herhangi bir ulusal sorun değildir. Bu özellikleri ile Ortadoğu devriminin «hassas» bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle şu ya da bu ülkedeki çözüm şekillerini dogmatik bir anlayışla Kürt sorunu içinde geçerli sayıp rahatıyanların sandığı gibi basit değildir. Sorunun doğru çözümü, Kürt toplumunun tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçeklerinin marksist tahlilinde yatmaktadır.

Yukarıdaki başlık altında bir dizi kitap ve yığınla yazı yayımlandı. Bizim amacımız bu konuda yazılanları derleyip aktarmak olmayacaktır. Soruna salt bir tarih merakı ile ilgi duyanlar varsa, bu konudaki kaynaklara başvurabilirler. Bi-

zim amacımız kurtuluş hareketinin bugününe ışık tutacak dersleri marksist bir perspektifle yakın ve uzak geçmişin içerisinde bulup çıkarmaktır. Yakın ve uzak geçmişin pratiği doğru olarak değerlendirilirse bugünkü somut siyasal pratik açısından zengin bir deney birikiminin olduğu görülecektir. Bu konudaki yaklaşım hareketin birliğinin temel konularından biri olacaktır.

Soruna çeşitli boyutlarıyla eğileceğiz. Önce sömürgecilik sorununu ele alarak başlayalım.

SÖMÜRGEÇİLİK ÜZERİNE

Kürdistan'ın sömürge niteliği üzerinde bugüne kadar çokça polemik yapıldı. Belirtelim ki biz bu polemiklere daha başından beri katıldık. Çünkü, bu tesbiti ilk oarak gündeme getiren taraflardan biriydik. Bu konudaki görüşlerimizi o dönemde «Kurtuluş Sosyalist Dergi»de ortaya koymuştuk. Bu noktaya işaret etmemiz yanlış yorumlara yol açmamalı. Vurgulamak istediğimiz nokta, hareket olarak yeni olduğumuz fakat bu görüşleri yeni savunmadığımızdır. Yoksa buradan hareketle kendimize bir paye çıkarmak niyetinde değiliz. Önemli olan doğru görüşleri benimsemek ve bu görüşleri egemen kılmaktır.

Sömürgecilik konusu üzerinde solda uzun zamandan beri yoğun tartışmalar yapıldı ve halen de bu tartışmalar sürmektedir. Ancak bugün gelinen noktada bu tartışmalar ne ölçüde yararlı olabilmıştır? Bu noktayı değerlendirdiğimizde «ilginç» denebilecek bir tablo ile karşılaşırız. Kavrayış farklılığını unutmamak kaydıyla, Kürt so-

lunun bütün birimleri Kürdistan'ın sömürge statüsü içerisinde bulunduğu noktasında birleşmektedirler. Fakat Türk solunda durum farklıdır. Bildiğimiz kadarıyla «Kurtuluş» hariç tutulursa bütün diğer siyasi gruplar bu görüşü reddetmektedir. Yani solun heriki kesimi de bu noktada kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Benzer bir durum örgütlenme konusunda da sözkonusudur. Kürt devrimcileri bağımsız örgütlenmeyi, Türk devrimcileri ise «ortak» örgütlenmeyi savunmaktadır. Bu özgül durumu anlamak ve açıklamak önemlidir. Buralar kavranmadan, görülen odur ki, sorun ne ölçüde iknâ edici tarzda konulursa konulsun değişen pek birşey olmayacaktır.

Bizce Türk solunu sömürge tesbitini reddetmesinin temelinde «marksist sömürgecilik teorisi» değil, birçok başka nedenler yatmaktadır. İşte tutarlı bir ideolojik mücadele bu nedenleri kavrayıp açığa çıkarmakla yürütülebilir. Bu nedenleri kavramak açısından çeşitli grupların yaklaşımını birkaç ahntı ile özetlemeye çalışalım :

«sömürgecilik teorisyenleri»ne şunları da hatırlatmak belki yararlı olur: Savundukları «sömürge» tezleri sefalet ve ezilmişlik edebiyatını aşmamaktadır. Marksistler tahlillerini; bu tür yakınlara dayandırmamalıdır.....

Kürt devrimcileri arasında Kürtlerin ayrı örgütlenmesi görüşü yaygınlık arz etmekte ve böyle bir görüş yaygınlaştıkça da **tehlikesi** daha bir artmaktadır.

.....
.....Kürt ulusuna ait bir proleterya parti-
sinin kurulabilmesini meşru gösterme çaba-
sı içerisindeyler.....»

(Türkiye'de Kürt Meselesi ve Devrimci Hare-
ketin Görevleri 2, Devrimci Yol, Sayı : 10)

«Kürt milliyetçisi «sömürgecilik» ve «ayrı ör-
gütlenme» tezleri.....»

.....!sömürgecilik' tezini ileri sürenler ve bu-
radan yola çıkarak ayrı örgütlenmeyi savunan-
lar.....»

.....Ezilen Kürt milletinin burjuva milliyetçi-
liğinin temeli olan sömürgecilik tezine.....»

(Partinin Yolu, Milli Mesele ve «Sömürgecilik»
Meselesi Üzerine, Sayı : 1)

«Kürt milliyetçi ve modern revizyonistlerinin
milliyetçi devrim, mücadele ve örgütlenme an-
layışlarının doğruluğunu (!) ispat edebilmek
için kabul ettirmeye çalıştıkları

.....'sömürge Kürdistan' tezi

(Parti Bayrağı, Sayı : 5, sf : 52)

Görüleceği gibi bütün gruplar sömürge tezi-
nin «milliyetçi» bir tez olduğu ve ayrı örgütlen-
meyi meşrulaştırmaya hizmet ettiği görüşü üze-
rinde birleşmektedirler. Bu görüşten hareketle, ay-
rı örgütlenme tezini çürütmek, onu gayrimeşrû
göstermek için de sömürge tesbitini reddetmekte-
dirler. Kürdistan'ın sömürge olamayacağını ispat
edecek olurlarsa ayrı örgütlenme tezi de geçersiz
olacak, meşrû olmayacaktır (!) İşte bu kuşkular-

dan ve önyargılardan yola çıktıkları için, bütün tah-
lilleri, daha başından belirli bir görüşü ne paha-
sına olursa olsun ispat etmeye yöneliktir. Bu öl-
çüde koyu bir subjektivizmle malûl olan kafala-
rın gerçeği objektif olarak kavramları artık ola-
naksızdır. İşte öncelikle savaşılmaya gereken bu
tür önyargılı yaklaşımlardır. Bu önyargılar bütün
gruplarda mevcut olduğundan birbirlerine revizyo-
nist, «sosyal-faşist» v.s. diyen tüm gruplar bu
konularda tümüyle birleşmektedirler. Sömürge te-
zi de, ayrı örgütlenme tezi de hepsine göre «milli-
yetçilik»tir.

Yalnız başına sömürge olgusunun her hâl ve
şartta kesin olarak ayrı örgütlenmeyi gerektirdiği-
ni iddia edenler yok değildir. Yukarıdaki değerlen-
dirmeler bir yanıyla da Kürt solunda mevcut olan
bu tür yaklaşımlara karşılık düşmektedir. Şunu
belirtelim ki, Kürdistan sömürge değilse, Türk
devrimcisi grupların iddia ettiği gibi salt «ezilen
ulus» da olsaydı, haldeki koşullarda bağımsız ör-
gütlenme tezi yine de doğru ve devrimci bir tesbit
olacaktı. Çünkü Kürt devrimcilerinin bağımsız ör-
gütlenmesinin biricik şartı bu değildir. Aynı şe-
kilde, sömürge gerçeği ile birlikte, Kürt ulusal kur-
tuluş hareketi ile Türkiye devrimci hareketi ara-
sında ideolojik-politik bir birlik, programatik bir
birlik varolsaydı, ayrı örgütlenme elbetteki «prole-
ter devrimci bir hak» olmayacaktı. Yani her hâl
ve şartta sömürge koşullarının örgütlenmenin
belirleyicisi olabileceğini iddia etmek yanlıştır. Ba-
zı koşullarda sömürge olgusu tek başına örgüt-
lenmenin belirleyicisi olabildiği gibi, başka bazı ko-
şullarda olmayabilir de.

Kürdistan ın sömürge niteliği Kürt halkının bağımsız örgütlenmesini gerektiren faktörlerden birisidir, hepsi değil. Burada objektif ve subjektif yanlarıyla bir koşullar bütünlüğü söz konusudur. Bu nedenle salt bu tesbiti ileri sürerek ayrı örgütlenmeyi ispata çalışanların yanısıra, bu tezi çürüttüğü (!) takdirde ayrı örgütlenmenin «meşrû»luğunu yokedeceğini sananlarda yanılmaktadır. Bugünkü koşullarda Kürt halkının bağımsız özörgütünün yaratılması «meşrû» olmaktan öte proleter devrimci bir görevdir. Türk solunun, ayrı örgütlenme tezini çürütme (!!)

çabasıyla sömürgecilik sorununa yaklaşması tam bir kavrayışsızlık ve düzeysizlik örneğidir. Bu nedendir ki sömürgecilik sorununun da marksizm adına bir dizi anti-marksist tez ortalıkta dolaşmaktadır. Yeri geldikçe bu marksizm - dışı görüşlerin eleştirisini yapacağız.

Türk solunun hemen bütünüünün sömürge tezi ni reddetmelerini biz kendi payımıza yadırgamıyor, olağan karşıyoruz. Sebebine gelince, Kürt toplumunun yapısal analizini yapmak, ittifakları belirlemek, kısaca tarihsel sosyal - ekonomik, siyasal gerçeklerini tahlil etmek Kürt devrimcilerinin bizzat kendilerine düşen bir görevdir. **Türk devrimcilerinin Kürdistan devriminin meselelerine yaklaşımı dışarıdan bir yaklaşımdır.** Sorunun yapısal yanı onları pek ilgilendirmemektedir. Onlar salt siyasal düzeyde soruna yaklaşmaktadırlar. Zaten Ulusların Kendi Kaderlerini Tâyin Hakkı ekonomik değil, siyasal bir haktır. Bu nedenle Ezen ulus devrimcilerinden soruna ezilen ulus devrimcileri gibi yaklaşımlarını beklemek eksik bir kavrayıştan kaynaklanıyor.

Türk solundaki çeşitli grupların enternasyonalist olabilmelerinin koşulu sömürge tezini benimşemeleri değildir. Bu koşul UKTH ilkesini savunmaktır. Bu doğruysa şayet, sömürge tesbiti yaptıklarından dolayı Kürt devrimcileri de «milliyetçi» olarak nitelendirilemezler. Ortak örgütlenmenin koşulları olmadığı halde onu savunmakta Kürt devrimcileri için enternasyonalist olmanın ölçütü olamaz. Oysa gördük ki, tüm gruplar Kürt devrimcilerini sömürge ve ayrı örgütlenme tezini savundukları için «milliyetçi» olarak nitelemektedirler. Kürt solundaki grupların ideolojik - politik eğilimleri ne olursa olsun, bu iki tesbit hepsini aynı kefeye koyup «milliyetçi» olarak damgalamaya yetmektedir. Kürt solunda bazı milliyetçi ve oportünist eğilimlerin olduğu bir gerçektir. Bu tür milliyetçi eğilimlerin savunuculuğunu yaptığımız anlaşılmasın. Burada anlatmaya çalışığımız milliyetçiliğin yanlış olarak kavranıldığıdır. Yanlış bakışla bakılmamakta, kısa vadeli grup çıkarlarının öne çıkardığı faydacı ve subjektif bir yaklaşım bütün gruplarda egemen olmaktadır.

Bu faydacı ve subjektif yaklaşım terkedilmedikçe sömürgecilik sorununu objektif bir biçimde kavramanın imkânı yoktur. Önemli gördüğümüz bu noktaya işaret ettikten sonra sömürgecilik konusunu Kürdistan Tarihi ile birlikte ele alacağız. Çünkü bu ikisi arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu yöntemi, konuyu soyut bir düzeyde koymak yerine somutlaştırarak ele almanın daha doğru olacağı inancı ile de seçtik. Kürdistan tarihini özet olarak anlatırken bir taraftan da sömürgeleşme sürecini, günümüzde de devam eden sömürge ya-

pının nasıl şekillendiğini ana hatlarıyla açıklamış olacağız. Bu süreci incelerken, konuyu karmaşıklıktan kurtarmak, anlaşılır kılmak için, Kürdistan tarihini çeşitli evrelere ayırarak ele alacağız. Bu evreleri ayıran sınır çizgileri, bağlangıç ve bitiş noktaları, Kürdistan tarihindeki önemli moment noktalarıdır. Ancak hemen belirtelim ki, bu evreleri bıçak gibi birbirinden ayırmanın, evreleri ayıran sınırları kesin olarak tesbit etmenin olanağı yoktur. Bu yönetimi seçişimizin nedeni biraz evvel de vurguladığımız gibi sorunu karmaşıklıktan kurtarmak, ayrıntılar içinde esas olanı boğmamaktır.

Kürdistan'ın 1914-1918 birinci emperyalist paylaşım savaşına kadar olan tarihini Sovyet araştırmacısı Bazil Nikitin üç aşamada ele alıyor. —Nikitin. «Kürtler» adlı eserini bu tarihte yazmıştı— Bazil Nikit'in bu ayırımına katılarak inceleyeceğimiz sözü geçen tarihsel kesitin devamını, yani I. emperyalist savaştan sonraki bölümünü dördüncü bir evre olarak ele alacağız.

Bazil Nikitin,

«İşte, bütün bu bilgilerin araştırmaları sayesinde, burada müslüman devletlerin tarihi içinde Kürtlerin kaderinin bir özetine girişebiliriz. Bu özet üç döneme ayrılacaktır. Birincisi, 6-15. yüzyıllar arasında, Arap istilâsıyla Moğolların son torunları arasında yer alır. Bu dönemde, hanedanlar doğar ve batar, şans kılıcın ucundadır; birkaç Kürt reisi bundan yararlanacak, ama devamlı hiçbirşey yaratamayacaklardır. İkinci dönem, 16. yüzyılın ba-

şından 19. yüzyılın ortasına kadar süren; Türkiye ve İran, birkaç tabî Kürt beyliğini içine alan, nisbeten billûrlaşmış devletler oluşturlar. Üçüncü dönem de, bu feodal beylerin ortadan kalkmasından başlayarak Jön Türk ve İran devrimlerinde son bulur; Kürt ulusal hareketinin ilk belirtileri ortaya çıkar.»

(Bazil Nikitin, KÜRTLER, Cilt : 2, Sf : 10-11) demektedir.

Kürt halkı Ortadoğu'nun en eski halklarından olup, tarihin çok eski zamanlarından beri bugün üzerinde yaşamakta olduğu topraklarda, Kürdistan'da yerleşikti. Dilâhare aralıksız bir biçimde bölgeye akın eden kavimlerin istilâlarına uğradı. Romalılar, Araplar, İranlılar, Türkler v. b. gibi. Sürekli bir biçimde bu kavimlerin zulmüne ve sömürüsüne uğrayan. Kürt halkı boyun eğmedi, di-rendi, fakat kalıcı bir başarı elde edemedi. Kürdistan, bu kavimlerin kendi aralarındaki aralıksız savaşların konusu ve sahnesiydi. 16. yy.'ın başlarına g elindiğinde sahnede sadece iki büyük sö-mürgeci devlet, İran ve Osmanlı devletleri vardı.

**«KÜRT TARİHİNİN İKİNCİ DÖNEMİ : 16.
YÜZYILIN BAŞINDAN 19. YÜZYILIN
BAŞINA KADAR.....» »**

Kürdistan tarihinin bu ikinci aşamasının baş-
lagıcı olan 16. yy., Kürtlerin tarihinde bir dönüm
noktasını simgeler. 1514'deki Çaldıran Savaşı ile
Kürdistan, İran ve Osmanlı devletleri arasında iki-
ye bölündü, yani ilhâk edildi. İran ve Osmanlı dev-
letleri kesin olarak kurulmuş bulduklarından
—sömürgeci devletler olarak— ve ülkenin (Kürdis-
tan'ın) işgali büyük ölçüde gerçekleştiğinden biz
bu tarihi, yani 1514'ü, sömürgeleşme sürecinin baş-
langıcı olarak kabul ediyoruz. Bu tarihten itibaren
Kürt halkının tarihine bu iki devlet yön vermişler-
dir. 1514'te Osmanlı yönetimi ile yirmüç Kürt bey-
liği arasında bir «dostluk ve ittifak andlaşması» ya-
pılır. Bu andlaşmaya göre :

«1 — Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt
Emirliklerinin özerkliklerini korumak,

2 — Kürt Emirliklerinde de yönetim babadan
oğula geçerek sürecek, eskiden beri yürümekte olan
yöntem yürürlükte kalacak ve bu konuda ferman
Padişah'tan çıkacak,

3 — Kürtler, Türklere bütün savaşlarda yardım
edecekler,

4 — Türkler de Kürtleri bütün dış saldırılardan
koruyacaklar,

5 — Kürtler, devlete verilmesi gereken her tür-
lü vergiyi ödeyecekler. n

6 — Bu andlaşma Sultan Selim ile ona boyun eğen Kürt Emirlikleri arasında yapılmıştır.»
(M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, Sf : 92 - 93, Komal Yayınları)

Bu andlaşmadan da görüldüğü gibi, Kürdistan'da tımar sistemi uygulanmaz. Ülke eyaletlere bölünmüş ve Kürt hanedanlarına mülk olarak verilmıştır. Kürdistan beyleri eyaletlere mülkiyet yoluyla tasarruf edeceklerdir. Bey ölürse eyalet, oğluna ya da akrabalarına geçecektir. Bu özerkliğe (serbestiye) karşılık olarak yine andlaşmadan anlaşılacağı gibi Kürdistan Beyleri Osmanlı yönetimine :

- 1 — «...Her türlü vergiyi ödeyecekler...»
- 2 — «...Türlere bütün savaşlarda yardım edecekler...» Yani asker verecekler, Sefere katılacaklar.
- 3 — İran'la olan sınırı koruyacaklar. («UÇ BEYLİĞİ» görevi yapacaklar.)

Yukarıda belirtilen yükümlülüklerin dışında, Kürdistan Beyleri Osmanlı yönetimine yükte hafif pahada ağır, hediyeler, (altın, kumaş v. b.) armağanlar ve rüşvet vermekle de yükümlüdürler. Ayrıca Kürdistan'daki Türk valilere kendi kısmî özerkliklerine dokunmasınlar diye verilen haraç, sık sık cereyen eden yağma ve talanı da saymak gerekir. Çünkü, Kürdistan'daki Osmanlı yöneticileri bu hükümleri hiçe sayarak sık sık Kürt Emirliklerine saldırmış, onların hazinelerini ve halkın malını, mülkünü ellerinden almışlardır.

Kürdistan'da farklı yönetim biçimleri uygulanmaktaydı, farklı bir coğrafi - idari bölümün vardı. Örneğin ;

«Sevh İdris, Divarbekir'i böldüğü 19 sancaklıktan 11'in yönetimini doğrudan doğruya Osmanlı yöneticilerinin emrine verdi. Artakalan sekizini de Kürt Beylerinin yönetiminde, Osmanlı yönetimine bağlı özerk biçimde oluşmalarını gerçekleştirdi. Bunlar : Samğan, Kulp, Mihraniye, Atak, Pertek, Çakçur, Çermik sancaklarıydı.

Bu Emirliklerde yönetim, babadan oğula geçiş şeklinde düzenlenmişti. Bunlardan ayrı olarak bu bölgede doğrudan doğruya Sultan'a bağlı beş hükümet kurulmuştu. Bunlar; Palo, Eğil, Cizire ve Genç illerinde oluşturulmuştu. «Cihannâme» kitabında bunlara ek olarak Habur ve Eleşkirt hükümetlerinden de söz ediliyor.

Bu hükümetler iç işlerinde bütünüyle bağımsızdı. Başkanlarına «Miri Miran» deniliyordu.»

(M. Emlin Zekî, a.g.e., Sf : 95)

Bu dönemde Şeyh İdris -î Bitlisi ise adeta Osmanlı devletinin Kürdistan Genel Valisi rolündedir.

«Sultan, Şehy'e altı imzalı boş kâğıtlar gönderiyor ve «Gerekli yerlere benim fermânım olarak kullan» diyordu.»

(a.g.e., Sf : 96)

Bu yönetsel bölünüşe bakıp, Kürdistan'ın bu dönemde «bağımsız» olduğu sanılmasın.

Kürdistan'daki «hükümetcik»lerin sahip olduğu serbestiye gelince, bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz :

1 — Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaşlar ve çelişkiler.

«İsmail'in, Kürtlerin başına İranlı valiler koyma teşebbüsü, Osmanlı siyaseti ile tezat teşkil ediyordu. Hâkim İdris (Bitlisli) tarafından çizilmiş bulunan bu siyaset, yerli beylere muhtâriyet temin eden feodal bir teşkilât kurulması esasına dayanıyordu.»

(İslâm Ansiklopedisi, Kürtler Maddesi)

«Türk-İran hududu yavaş yavaş istikrar kesbetti ve İranlılar Zağros seddinin ve bu seddin cenûbe doğru uzanan kollarının arkasına çekildiler. O sırada Osmanlı devleti merkezi kuvvetin şark eyaletlerinde sağlamlaştırılması işine girişti.» »

(a.g.y.)

İranlıların katı merkezîyetçi politikaları, Kürtleri kendi çekim alanında tutmak için Osmanlı Padişahlarını daha yumuşak bir politika izlemeye ve belirli bir özerklik tanımaya itmiştir. Çünkü, henüz Osmanlı - İran hududu bir anlaşmazlık konusudur. Nitekim kısa bir süre sonra ardı arkası kesilmeyen savaşlar yeniden başlar. 1533/ 1534/ 1535/ 1548/ 1553/ 1554/ 1601/ 1623/ 1629' ve Murat IV'ün 1638'de Bağdat'ı kesin olarak almasına kadar. Bir yıl sonra 1639'da Kasr - ı Şirin'de İran ve Osmanlı devletleri arasında bir anlaşma yapıldı. 20. yüzyılın başlarına kadar bu sınır üzerinde sayısız anlaşmazlıklar ve savaşlar çıkmış olmakla birlikte sınır, esas olarak değişmeden kaldı. İki devleti ayıran sınırlar İslâm Ansiklopedisinin de

belirttiği gibi istikrar kazandıktan sonra Osmanlı yönetimi Kürdistan'da merkezileştirme çabalarına girişti.

2 — «Büyük Safevi - Osmanlı mücadelesi, Kürtlerin siyasi ehemmiyetlerini idrâk etmelerine yolaçtı.»

(İslâm Ansiklopedisi, Kürtler Maddesi, Sf : 1102)

1639 Kasr - ı Şirin andlaşmasını tâkiben biraz evvel işaret ettiğimiz gibi «Artık İrânlılardan korkmayan Türkler, sistemli bir surette, merkezileştirme faaliyetine giriştiler. «a.g.y., Sf : 1104) Bu politikanın sonucu olarak 1514'de Kürdistan Beylerine, yardımcı askeri birlikler sağlama, Vergi toplama ve Uç Beyliği misyonuna karşılık olarak tanınan özerklik fiilen ortadan siliniyordu.

«Ancak, daha sonra, Osmanlıların 1683 yılında Viyana önlerinde yenik düşmesiyle, bu Kürt tımar devletlerinin **Babıâll İleri haline dönüşme süreci başlamıştır. Bu süreç Diyarbakır'a Vali tâyini ile başlamış** : ve XIX. yüzyılda bağımsız Soran Prensiğinde Mir - i Kora'nın 1826 - 1837 yılları arasında ve Kuzeybatı Kürdistan'ında Bedirhan Bey'in 1839 - 1846 yılları arasında gösterdikleri direnişle son bulmuştur. Osmanlı - İrân sınırının öte yanında Senendec'te Erdâlânî Prenslarının yönetimi de 1867 yılında, İrân'ın merkezileştirme siyaseti sonucunda ortadan kalkmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarında despot valilere ve Sultan'ın ve Şehinşah'ın vergilerine karşı

bir dizi Kürt isyanları görülmektedir.»
(Avukatsız Halk, KÜRTLER, Dr. Heinz Gstreim,
Sf : 9-10)

Yazarın da belirttiği gibi özellikle 1683 Viyana bozgunu ile birlikte Kürdistan'daki Yurtluklar, Ocaklıklar vs. Türk valileri yönetimindeki Türk eyaletlerine dönüştürülmüş, Kürt Beyliklerinin özerkliği sözde kalmıştır. Oysa, 1514 andlaşmasından itibaren Kürtler Osmanlı yönetiminin bütün savaşlarına katılmış, sınımların koruyuculuğu ve Vergi gibi tüm yükümlülüklerini fazlasıyla yerine getirmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla 19. yy.'ın ortalarında sadece Osmanlı Türkiyesi içerisinde kalan Kürdistan bölümünde değil, İran Kürdistan'ında da, yani bütün Kürdistan'da özerklik yok edilmiş ve sömürge rejimi pekiştirilmiştir.

«Osmanlı Sultanları, II. Mahmut devrine kadar Kürt emirliklerini bütünüyle ortadan kaldırıp, topraklarında egemenlik kuramadılar. Emirler, Sultanların kendilerinden istedikleri şeyleri yerine getirirlerdi. Onlara armağanlar sunarlardı. Savaşlarda Osmanlılara asker verirlerdi. Ama Sultan II. Mahmut, Padişah Yavuz zamanında verilen kararı kaldırdı. Bütün Kürt beyliklerinin imaretlerinin ortadan kaldırılmasına karar verdi. Bu kararın uygulanması içinde Reşit Paşa yönetiminde Kürdistan'a ordu gönderdi. Böylece 1834'te Kürtler doğrudan doğruya, «Türk vatandaşı sayıldılar, diğer bir deyişle Kürdistan ikinci

kez ve tam anlamıyla Osmanlılar tarafından işgal edilmiş oldu.....

(Bu davranış, Kürtleri ulusal bir kalkışma hareketine yöneltti. 1834 yılında Bedirhan Bey yönetimindeki güçler Osmanlılara karşı harekete geçti.

(Minorski, Kürtler, Komal Yayınları, Sf : 26)
(a.b.ç.)

Bu konuya -Sömürgeleşme sürecine - burada biraz ara verip, bu sürecin başlangıcı olarak kabul ettiğimiz, 1514 yılındaki Osmanlı - İran çatışmasını temelini açıklamaya çalışalım. Çünkü, Kürdistan'ın sömürge olamayacağını ileri sürenlerin en önemli kozları Osmanlı ve Türk devletlerinin sömürgeci olamayacağıdır. D. Yol bu konuda şöyle demektedir ;

«Evet, Kürdistan sömürgeye benziyordur.

Benzeyebilir. Kürdistan ekonomik ve siyasi olarak ilhâk edilmiş durumdadır. Yani Kürdistan zorla elde tutulmaktadır. Hammadde kaynakları sömürülmektedir. Bağımsız bir ekonomiye sahip değildir. Kürt dili, kültürü ve sanatı yok edilmek istenmektedir. Kürt ulusunun tarihsel varlığı imhâ edilmeye çalışılmaktadır. Kürt ulusu köleleştirilmiştir, sömürülmektedir. Tüm ulusal değerleri çiğnemekte, tüm ulusal hakları inkâr edilmektedir.

Gerçekten de bütün bu özellikler herhangi bir sömürgede de gözlenebilen özelliklerdir. Yani bu özellikleri ile Kürdistan bir sömürgeye benzemektedir. Ama bunlar yine de, Kür-

distan'ın sömürge olmasını kanıtı sayılamaz. Neden mi? İşte bunun cevabı çok basittir. **Çünkü Türkiye sömürgeci olamazda ondan!**» (D. Yol, Sömürgecilik Tartışmaları Üzerine (II)

Benzer nedenlerle D. Yol Osmanlı devletinin de sömürgeci olamayacağını iddia eder.

Benzer bir muhakemeyi P. Bayrağı da yürütmektedir. Şöyle diyor :

«Mesele, hiçbir şekilde Türkiye Kürdistan'ının sömürge statüsünde bulunup bulunmadığıyla ilgili değildir. Meselenin can alıcı noktasını, Kürdistan'ın nasıl bir sömürgeci boyunduruk altında olduğu meselesi teşkil etmektedir. Eğer uluslararası malf sermayenin sömürgeci boyunduruğu altında olan bir ülkede, sömürgeci gücün esasını emperyalist sermaye değil de, ona bağlı, onun uzantısı sermayenin oluşturduğu ileri sürülürse, gerçekler çarpıtılmış ve dolayısıyla gerçek sömürgeci gücün gizlenmesine yardım edilmiş olur.»

(Parti Bayrağı, Sayı : 5, Sf : 51)

«Genel olarak sömürge teriminin kullanılması, bir ülke ya da ulusun yalnızca ekonomik bakımdan değil, siyasi bakımdan da ilhâk edilmiş olmasını gerektirir. Bu yüzden örneğin genel olarak Türkiye emperyalizm tarafından ekonomik bakımdan ilhâk edilmiş olmasına rağmen, siyasi bakımdan tümüyle ilhâk edilemediği için emperyalizmin bir sömürgesi değil, yarı-sömürgesidir. **Kürdistan'a**

gelince, onun durumu daha da karmaşıktır. Türkiye genelinin bir parçası olarak, Kürdistan'da emperyalizm tarafından ekonomik olarak ilhâk edilmiştir. (ya da başka bir deyişle ekonomik bakımdan sömürgeleştirilmiştir.) O aynı zamanda, görünüşte de olsa, bir siyasi bağımsızlıktan yoksundur, yani siyasi bakımdan da ilhâk edilmiştir. («Yani» Parti Bayrağı'nın da kabul ettiği ölçüler açısından Kürdistan bir sömürge'dir. TEKOŞİN) Ama Kürdistan'ın orijinalitesi işte tam bu noktadadır. Kürdistan siyasi bakımdan doğrudan emperyalist bir ülke tarafından ilhak edilmemiştir. Kürt ulusu siyasi (ulusal) haklarından doğrudan doğruya emperyalizm tarafından mahrum edilmemiştir. Bu açıdan Kürdistan'a, genel olarak alındığında, emperyalizmin bir sömürgesi de denemez.»

(Parti Bayrağı, Sayı : 5, Sf : 55) (a.b.ç.)

P. Bayrağı bir ulusun sömürge statüsü içerisinde olabilmesi için ekonomik ve politik bakımdan ilhak edilmiş olması gerektiğini bilmektedir. Ve Kürdistan'ın hem ekonomik hem de politik olarak ilhak edildiğini de görmektedir. Ancak, Kürdistan yine de sömürge değildir. Neden ? Çünkü, PB. iki cami arasında bînamaz kalmıştır. Kürdistan'ın kimin sömürgesi olduğunu tâyin edememektedir. Yani, sahibini bulamamaktadır. Zekâ yüklü kafası «karmaşık»tır ! Bu karmaşıklıktan kurtulmanın yolunu kolay buluyor. «Biz Kürdistan'ı Türkiye'nin sömürgesi olarak gösteren bütün «teorileri» reddiyoruz.» (a.g.y. Sf : 53)

Diğer iddiaları ilerde yeri geldikçe ele alacağız. Burada Kürdistan'ın sömürge olamayacağını iddia edenlerin gerekçe olarak Osmanlı ve Türk devletinin sömürgeci olamayacaklarını ileri sürdüklerine değinmekle yetiniyoruz. İşte, 1514'teki çatışmanın temelinde yatan nedenleri bu açıdan açıklamak gerekecektir.

Ancak, bu noktanın açıklamasına geçmeden önce, bu çatışmanın nedenlerini de anlamak açısından, içerisinde yer aldığı dönemin niteliği kalın hatlarıyla da olsa tanımak gerekir. **15. yüzyıl Kapitalist anlamda sömürgeciliğin, yani modern sömürgeciliğin başlangıcıdır.** Batı Avrupa'da feodalizm çağını (5/13 yy.) kapsayan dönem kapanmış ve genel anlamda kapitalizm çağına girilmiştir. Bundan böyle sömürgeciliğin tarihi kapitalizmin tarihine sıkı sıkıya bağlı olacaktır. XIII. yüzyıldan beri Avrupa'da yeni bir sosyal sınıf, burjuva sınıfı hızla geliyordu. Ancak gelişmekte olan burjuvazi özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısında sermaye (para) bulmakta güçlük çekiyordu. Mevcut para (altın) miktarı gelişen ticareti karşılamakta yetersiz kalıyordu. Avrupa ülkelerindeki bu para (altın) bunalımı ve baharat v. s. gibi değerli ürünlere duyulan ihtiyaç, bu ülkeleri sömürgeciliğe iten en önemli neden oldu. Yeni teknik buluşlarında hızlandırdığı bu sürecin başlangıcında Amerika'nın ve Afrika'nın keşfi ilk büyük sömürge imparatorluklarının kurulmasına yolaçtı. İspanya ve Portekiz «üzerinde güneşin hiç batmadığı» büyüklükte sömürgeci devletler oldular. Yeni kıtaların keşfi, keşfedilen yerlerin işgalini, bu yerlere

Avrupalı nüfusun yerleştirilmesini, yerli halkların yok edilmesi ve köleleştirilmesini, bu halkların tüm zenginliklerinin yağma ve talan edilerek anavatanına aktarılmasını beraberinde getirmişti. Ticaretin ve Sömürgeciliğin boyutları alabildiğine genişlemişti. Bu büyük coğrafi keşiflerin yanısıra, Afrika'nın Portekizliler tarafından güneyden kuşatılarak Hint deniz yolunun bulunması olayı Osmanlı devleti açısından önemlidir. Çünkü deniz ticaret yolunun bulunması Osmanlı devletinin Doğu Akdenizde yayılan ticari çıkarlarını ve kontrolündeki ticaret yollarının stratejik konumunu yitirmesine neden olacaktı. Portekiz yayılmasını engellemek için Balkanlara ve Orta Avrupa'ya doğru yayılmasını bırakıp Basra Körfezi, Aden, Kahire ve Cezayir'e kadar genişleyen bir imparatorluk haline geldi.

Bu konuda Niyazi Berkes şöyle diyor :

«Osmanlıları Mısır'a indiren etkenin, Yakın Doğu ve Doğu Akdenizi arkadan kuşatan Portekizlilerin ilerlemesi olduğu açıktır. Osmanlıların yalnız Mısır'a değil, İran'a da yürümesi gene aynı nedendendir.

Osmanlı imparatorluğunun ve emperyalizminin kuruluşunda, İran ve Mısır seferleri iki büyük dönüm noktasıdır. Daha sonra, bu imparatorluğun yaşadığı sürece Mısır, onun iki-üç servet ve hazine pınarından biri olmuştur. İran ile savaşlar ise, uzun sürmüştür.

Bu savaşlar sonucunda Osmanlılar, Mısır'da olanın tersine İran'ı tüm zaptedememişler, İran'ın gerisindeki dost Özbeklerle birleşememişler, Hint sınırına yanaşamamışlar, Orta Asya ve Çin ticaret

yollarına hakim olamamışlar; ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu (Kürdistan',,, TEKOŞİN,) Basra körfezine kadar Irak'ı hükümleri altına almışlardır.»

«Osmanlı tarih yazarları ve ideologları İran'la olan savaşların meşrûluğunu yorumlamanın yolunu kolay buldular. Bunu Anadolu'da Kızılbaşlığa ve İran'da Şii'liye karşı bir savaş şeklinde gösterdiler. O gün bugün biz de İran'da Safevilerle, Türkiye'de Osmanlıların kavgasını Şii-Sünnî kavgası diye biliriz. Diyelim ki, İran'la olanı böyle bir din kavgası idi, çünkü gerçekten bu kavganın böyle bir yanı vardı. Fakat, Mısır'la olan kavgaya ne denecek? Yazarlar ve ideologlar bunda böyle bir yan bulamadıklarından, fazla bir din gürültüsü yapmadılar. Sadece, dolaylı olarak işin içine bazı din yanları soktular, ama hayli sonradan»

«Tabii, en sonunda bir de Selim'in Mısır'da halife oluşu hikâyesi var. Bunlar hep sonradan uydurulmuş şeylerdir. Selim Mısır'da altın ile ve birde deniz meseleleriyle meşguldü. Hicaz'la ilgisi de halifelik için değil; Kızıldeniz ticaret yolu dolayısıyla-
dır.»

Osmanlılarla Safevilerin çatışmasının temelinde İran'a yerleşmiş Şah despotizminin bazı ticaret ve hazine dertleri de vardır. Osmanlılar, İran yolu ile olan Asya İpek ticaretinin Avrupa'ya geçeceği yolun üstünde güçlenip yayılmaya başlamışlardı. Bu İran'da yeni kurulan Safevi devletinin işine gelmiyordu. İran'da da değerli metâl, özellikle gümüş darlığı vardı. İran, Avrupa'ya daha çok satıp karşılığında değerli maden şeklinde dö-

viz kazanma zorundaydı. Buyüzden İsmail, Osmanlılar ve Memlûkler aleyhine yukarıda söylediğim gibi, Avrupalı Portekizlilerle uyuşmaya çalışıyordu. Memlûklerin ve Osmanlıların faydalandığı Venedik ticareti yerine, Portekiz ticareti ona daha elverişli olacaktı.

Fakat, Portekiz ticareti Venediklilerle kıyasla kaptı - kaçtı ticareti ve vurguncu cinsinden olduğundan İran'la ticaret yerine, onu Basra körfezi ağzından içeri tıkamışlardı. Osmanlılar Doğu Anadolu'da henüz zayıf durumda olduklarından İsmail, Anadolu Kızılbaşlığı arasında yoğun bir ayaklanma propagandasına girişmişti. Başarıya ulaştığı takdirde, vaktiyle Timur'un yaptığı gibi. Osmanlıları gerisin geriye çevirip, Balkanlara doğru itebilir, Memlûklerin hükmü altında olan Halep ticaret yolunu ele geçirebilirdi.

Fakat karşısında kendisi kadar dinç, genç ve güçlü hükümdar olan I. Selim, İsmail'i ve taraftarlarını ezip gücünü çok önemli bir ticaret merkezi ve zamanın büyük şehirlerinden Tebriz'e kadar genişletmek; Güney'de Basra Körfezi yolunda Bağdat'ı ele geçirmek; hattâ belki karalardan Hindistan'a doğru yolu açmak isteyecekti. Hindistan hazine kaynağı, dünya altın stokunun çoğu orada!

Memlûklerin ihtiyar sultanı bu iki genç hükümdarın ikisinden de ürküyordu. İkisi de onun Doğu - Batı transit ticaret yolu için tehlikeydi. İşte, en basitleştirilmiş biçimi ile Osmanlı - İran - Memlûk üçlü çatışmasının temeli bu!»

(100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, 2. Cilt, Sf : 28 - 36)

Bu uzun alıntıya Osmanlı - İran çatışmasının temelini açıklamak ve bu iki devletin sömürgeci niteliklerini açıklamak için başvurduk. Sanıyoruz Niyazi Berkes'de «Osmanlı emperyalizmi» sözcüğü ile aynı şeyi anlatmak istemiştir. Yazarın da vurguladığı gibi İran ve Mısır seferleri Osmanlı «emperyalizminin» kuruluşunu vurgulayan dönüm noktalarıdır. — «emperyalizm» sözcüğü ile kapitalist emperyalizm değil sözü geçen devletlerin sömürgeci bir politika güttükleri vurgulanmak istenir. Burada tarihsel ve toplumsal farkları unutmamak gerekir.— Bu seferlerin amacı ticari genişleme ve fetihtir. Aynı dönemde, ticari ve ekonomik nedenlerle Portekiz ve İspanya ile Osmanlı - İran devletleri arasında bir dizi savaş olur. Portekiz ve İspanya'yı sömürgeci olarak niteleyen kimileri Osmanlı devletinin sömürgeciliği sözkonusu olduğunda bir hayli rahatsız olmaktadır. Oysa, İspanya ve Portekiz gibi Osmanlı - İran devletleri de sömürgeci devletlerdir. Ancak, bu devletlerin sömürge politikaları arasında belirli farklar da vardır. Osmanlı devletinin sömürge politikası feodalizmin sömürge politikasıydı. Bu politikanın amacı toprak zaptı, yağma ve haraçtı r.

Bu nedendir ki, Osmanlı devletinin sömürge-lerine ihraç ettiği tek şey, benzeri görülmemiş bir vahşettir. «Bunların egemenliği kısır olmuştur, yerine birşey koymadan varolanları yıkmışlardır sadece. «Ama sömürge-lerden çok şey elde etmişlerdir. Sözü-nü ettiğimiz dönemde Osmanlı devleti Kürdistan'ı bir asker deposu olarak kullanmıştır. Kürtler Osmanlıların bütün seferlerine katılmak zorunda kalmış, onbinlerce kayıp vermişlerdir.

Kürt egemenlerine tanınan nisbi bir özerklik karşılığında Kürdistan haraca bağlanmıştır. Halktan türlü -çeşitli adlar altında sayısız vergiler alınmıştır. Sömürgecinin despot yöneticileri de kendi paylarını ayrıca almışlardır. Yani halkın nesi var nesi yoksa sömürgeciler tarafından el konulmuştur. Sınırsız bir sömürü, dizginlenmemiş bir vahşet, yıkım. İşte Osmanlıların Sömürge Politikası, bundan ibaret olmuştur. Bunun yanı sıra Kürt halkının kültürü, sanatı, örf ve adetleri tümden yok edilmek istenmiştir. Osmanlı devletinin sömürge politikasında din unsurunun da büyük bir rol oynadığını vurgulamak gerekir. Boyunduruk altına aldığı ve sömürgeleştirdiği halklara boyun eğdirmek, onların ulusal uyanışını boğmak için din öğesini Osmanlı ve Türk sömürgecileri kadar, «**Kolonizatör Türk dervişleri**» kadar ustalıkla ve etkin bir biçimde kullanabilmiş ve bunda başarılı olabilmiş bir başka sömürgeci devlet, sömürgeciliğin tarihi boyunca gösterebilmek güç olsa gerek. Dini ve dinî kurumları sömürgeci politikasının esassal bir ögesi yapmıştır. Bu noktada «**Bir İskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler**» incelenmeye değer. İmparatorluğun Vakıf siyaseti incelendiğinde bu kurumların rolü sanırız daha bir açıklık kazanacaktır. Şimdilik bu konudaki bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır. Ancak, bu kurumların —vakıf, v. b.— «dinî - hukukî» bir görünüm altında korkunç bir sömürüntün aracı oldukları bilinmektedir.

Osmanlı devletinin sömürgeci politikasında İslâmlık, Ümmetçilik gibi ideolojilerin yanı sıra Osmanlılık da, ideolojik bir unsur olarak önemli yer

alır. «Ulus» kavramı yerine Türk sömürgecileri «Osmanlı», «din», «mezhep», «islâm» gibi sözcükleri ısrarla yerleştirmişlerdir. Balkan ülkelerinden zorla devşirdikleri oğlanları dinsiz, milliyetsiz, mezhepsiz ve meşrepsiz kılarak, yapma bir «Osmanlı» haline getirmedeki ustalıklarını boyunduruk altına aldıkları ve sömürgeleştirdikleri halklara da aynı şekilde uygulamışlardır. **Bu halkları zorla Türkleştirme (asimilâsyon) politikasında Osmanlılık ideolojisi de büyük bir rol oynamıştır.**

Osmanlı devletinin sömürgeci niteliğini kavramak için, bu devletin gelir kaynaklarına da bakmak gerekir. Türk emekçi sınıflarının azgın sömürüsü bu gelir kaynaklarından sadece birisi olmaktadır. Ve esas gelir kaynağı da bu değildir. Asıl gelir kaynağı toprak zaptı, korsanlık, esir ticareti, haraç ve talandır. Ticaret yolları üzerindeki denetimden ötürü alınan gümrükler ve vergiler, istilâdan korunmak için bazı devletlerin verdiği cizyeler ve haraçlar. Kısaca, Osmanlı devleti asıl işi fetih olan bir devlettir. Prof. Niyazi Berkes, «Değirmenin suyu nereden geliyordu?» diyor ve şöyle cevaplıyor :

«Asıl gelir kaynakları, savaşlar, savaşlarla kazanılan yerlerin halkından alınan cizyeler, elde edilen esirler, hazineler, bir de daha küçük veya daha zayıf devletleri veya bölgeleri (Eflâk, Boğdan gibi) sulha razı olurlarsa, haraca bağlamaktan gelirdi. Osmanlı ordusu, kış geçip sefer hazırlıklarına başladı mı böyle devletlerin ve bölgelerin başındakilerin etekleri tutuşurdu. İstenen şart-

lara razı olmayanlar, savaş sonu servetinin ganimeti olarak yağma edilmeyi göze almak zorundaydı.» »

(100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, 1. Cilt, Sf : 120)

«Mısır, yılda 1 milyon 200 bin düka gelir getirirdi. Yalnız Kahire'nin vergisi 200 bin düka idi. Suriye'nin vergisi 200 bin düka.»

(a.g.y, Sf : 121)

Evet, asıl işi fetih ve asıl gelir kaynağı toprak zaptı, esir ticareti, haraç ve talan olan bir devlet ne tür bir devlettir ? Sömürgeci bir devlet değil midir ? Bize göre bu sorunun cevabı şüphesiz, Evettir. Ve bu devletin Kürdistan'da kurduğu düzen bir sömürge düzenidir. Osmanlı Türkiyesi ile Kürdistan arasındaki ilişkiler salt bir ezen - ezilen ilişkisi değil, aynı zamanda sömürgeci ülke - sömürge ilişkisidir.

Afrika'nın güneyden dolaşılması ve Hindistan deniz ticaret yolunun böylece bulunması üzerine Avrupa ile Asya arasında köprü durumunda olan Osmanlı devletinin ticaret yolları üzerindeki kontrolünü yitirmemek amacıyla, Portekiz yayılmasını engellemek üzere Ortadoğudaki genişlemesini anlattık. Ve 1514'te Kürdistan üzerindeki Osmanlı - İran rekabetinin bu olayın da etkisi ile şiddetlendiğini ve Kürdistan'ın iki ülkeye ilhakıyla sonuçlandığına işaret ettik. Ve de, bu savaşın ardındaki ticari ve ekonomik nedenleri, sömürgeci amaçları, Kürdistan'daki sömürge politikasının özelliklerini açıkladık.

Şimdi ise, sömürgeciliğin daha sonraki gelişimini özetlemeye çalışalım. Osmanlı sömürgeciliğine esas darbeyi indiren Portekiz ve İspanya olmadı. Portekiz ve İspanya gibi devletlerin Osmanlı devletine kıyasla denizcilikte üstün ve ileri oldukları muhakkaktır. Ancak, Osmanlı devleti de karada üstünlüğü, büyük militarize gücü ile elinde bulunduruyordu. Osmanlı devletinin ticari çıkarları, Akdenizdeki baharat ticareti, Portekiz ve İspanya'dan ötürü pek gerilemedi. Bunun en önemli nedeni bu iki devletin sömürgeciliğinin özelliklerinde yatmaktadır. Bu iki devletin sosyal ve ekonomik yapıları Osmanlı devletine kıyasla daha ileri olmakla birlikte, sömürgeci politikaları esaslı farklılıklar taşımamaktadır. Sömürgelerle ilişkilerde tıpkı Osmanlı ve İran devletleri gibi davranmışlardır. Politik güçleri kendi ülkelerindeki rejime, kendi maddi kaynaklarına dayanmamaktaydı bu ülkelerin. Bütün güçlerini sömürgelelerin değerli madenlerinin, zenginliklerinin yağmalanmasından alıyorlardı. Tarihin en büyük yağmasını yapan Portekiz ve İspanyada Kapitalizm güçlenemedi, koca sömürge imparatorlukları 17. yy.'la birlikte yıkılmaya yüz tuttu. Bu dönemde İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde ise Kapitalizm hızla geliyordu. Yeni bir döneme, Merkantilizm dönemine giriliyordu. Kapitalizmin ve sömürgeciliğin bu ikinci aşamasında, sömürgecilerin parolası **«Ticarete komuta eden dünyanın zenginliğine komuta eder.»** olmaktaydı. İşte, Merkantilist politika buradan hareketle, metropol ürünlerine pazar bulmak ve bu yolla ülkeye değerli maden akmasını sağlamak amacını güdüyordu. Yani sömürgeciliğin ilk döneminde —ilk birikim sürecinde— o-1

duğu gibi değerli madenleri (altın v. b.) esas olarak yağma ve talanla değil, uluslararası ticaret den-
gesini lehine çevirmek suretiyle sađlamak dűşünü-
lüyordu. Bu politika XVI. ve XVII. yüzyıllarda baş-
ta İngiltere olmak üzere ileri Avrupa űlkelerinde
egemen olan politikaydı. Bu politikanın ışığında
denizaşırı sűmürüyü örgűtlemek amacıyla bir di-
zi kumpanya, şirket (Doğu Hindistan Kumpanya-
sı gibi) boyveriyordu. İspanya ve Portekiz'in ok-
yanuslardaki egemenliği çöküyor, İngiltere, Hol-
landa ve Fransa en büyük sűmürge imparatorluk-
ları haline geliyorlardı. Rekabet daha bir şiddet-
lenmekteydi.

18. ve 19 yüzyıllarda ise Avrupa'da sanayii dev-
rimi gerçekleşiyor (burjuva devrimleri), modern
makinaların üretime sokulmasıyla üretimin boyut-
ları hızla genişliyordu. Bu dönem Kapitalizmin ve
kapitalist sűmürgecilięin üçüncü dönemidir. Sű-
mürge politikasının başlıca özellięi, sűmürgelerin
hammadde kaynaklarını metropole aktarmak, ve
sűmürgeleri emtia ihraç alanı olarak kullanmaktır.

Görüleceği gibi İspanya ve Portekiz - Osmanlı
devleti de—'in sűmürgecilięi, bu űlkeler merkan-
tilizmi kendi iç yapıları gereği uygulayamadıkları
ve sanayi devrimini başaramadıkları için, sönme-
ye yüz tutmuştur. İşte, sűmürgeci űlkeler arasın-
daki bu yapısal farklılıklar, aynı tarihi dönemde
farklı nitelikle sűmürge politikasında ifadesini
bulmaktadır. İngiltere, Hollanda ve Fransa'nın ka-
pitalist sűmürge politikasının aksine bu űlkelerin
(Portekiz, İspanya, Osmanlı) sűmürge politikası
esas olarak feodal dönemin özelliklerini taşımış-

tır. Her üçünün de sömürgeciliği yağma, talan, toprak zaptı, kısaca yıkımdan ibaret kalmıştır.

Bu nedenle Osmanlı devleti esas darbeyi Portekiz ve İspanya'dan değil, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerle yüzyüze geldiğinde almıştır.

Kapitalist Batı Avrupa ülkeleri ile yüzyüze gelen Osmanlı devleti XIX yüzyılın başına dek sürececek olan çöküş sürecine girmiştir. Ancak, sömürgeleri ve bağımlı milletleri üzerindeki tasarrufunu bu süreç boyunca koruyabilmiştir.

Kürdistan tarihinin 16. yüzyılın başından 19. yüzyılın başına kadar ki, ikinci dönemini, sömürgecilik olayı ile birlikte anahatlarıyla koymaya çalıştık. Bu bölümde ise 19. yüzyılın başından itibaren gelişen süreci inceleyeceğiz.

KÜRDİSTAN TARİHİNİN 19. YÜZYIL BAŞLANGICINDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ : KÜRT ULUSAL BİLİNCİNİN OLUŞUMU

Sömürgeci Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı olan 19. yüzyıl, Batı Avrupa'da burjuva devrimlerinin geliştiği, burjuva ulusal devletlerin kurulduğu, ve kapitalizmin dünya ölçüsünde yaygınlaştığı bir çağdır. Bu gelişmelerin etkisi ile belirli bir gecikme ile de olsa Osmanlı İmparatorluğunu bünyesindeki tüm milliyetler gibi Kürt halkı da uluslaşma sürecine girmiştir. Yani, 19. yüzyıl, Osmanlı devletinde ve Kürdistan'da uluslaşma sürecinin başlangıcına işaret eder. Bu sürece paralel olarak Kürt ulusal bilinci, bağımsızlık bilinci de gelişmiştir. Bu bilincin belirtileri esasen 19. yüzyılın çok öncesinden beri mevcuttur. Çünkü, ulusal duygu, kültür, sanat, edebiyat v. b. gibi etkenler kapitalizmden çok önceleri oluşan potansiyel etkenlerdir.

Kürtlerde ulusal bilincin belirtilerini çok daha eskilere götürebilmek mümkün, ancak sadece bir örnek vermek gerekirse Ehmede Xanî'yi gösterebiliriz. Kürt tarih araştırmacılarından Bazil Nikitin, «Kürt Ulusal Duygusu»nun daha 17. yüzyılda Kürt ozanı Ehmede Xanî'nin, Mem-û-Zin adlı yapıtında simgeleştiğine işaret ederek, «Eğer 11. yüzyılda bir Xanî yaşamış olsaydı. Kürt tarihi bir başka yön alabilirdi» demektedir. Yazarın bu görüşü idealist tarih anlayışını yansıtmaktadır. Ancak, bizim işaret etmek istediğimiz ulusal bilincin köklerinin daha çok gerilere dayandığıdır.

19. yüzyılın başlangıcı ile birlikte uluslaşma sürecine giren Kürtlerde, ulusal bilinç, dinsel örtülerinden henüz tam anlamıyla arınmamış olmakla birlikte güçlü bir yer tutmaktadır. Osmanlı sömürgecilerinin asimilasyon politikasında din öğesinin ve Osmanlılık anlayışının ideolojik unsurlar olarak önemli yer tuttuğuna daha önce işaret etmiştik. Güçlü feodal ilişkilerin yanısıra, yoğun asimilasyon politikasında bu bilincin gelişimini kösteklemişlerdir.

Kürt halkının ulusal bilincinin gelişmesinde Kürdistan üzerinde sömürgeci nitelikteki savaşların da etkisinin olduğu muhakkaktır.

«Büyük Safevi - Osmanlı mücadelesi, Kürtlerin siyasi ehemmiyetlerini idrak etmelerine yol açtı.» deniliyor, İslâm Ansiklopedisinde. Birbirinin peşisıra, aralıksız yeralan Kürdistan üzerindeki savaşların, istilâların, ulusal bilincin gelişimini etkilememesi düşünülemez.

Kürt ulusal bilincinin oluşmasında yukarıda belirttiğimiz, çağın (19. yüzyıl) niteliği, Kürdistan üzerinde cereyan eden sürekli ve şiddetli savaşlar v. b. gibi faktörlerin yanısıra, bir başka faktörü, Osmanlı imparatorluğunun bünyesinde olduğu gibi, Kürdistan'da da, cılız da olsa, bazı kapitalizm biçimlerinin gelişmesini de saymak gerekir. (x)

19. yüzyılın başından itibaren, özellikle bu yüzyılın ortalarında Avrupa kapitalizmi, Türkiye'ye iyice girdi. 1838'de imzalanan ticaret anlaşması bu süreci hızlandırdı. 1839'daki Tanzimat reformları Batı Avrupa kapitalizminin ve onun işbirlikçisi Rum, Ermeni komprador burjuvazisinin çıkarına bir düzine idari ve mali reformları içeriyordu. Da-

ha önceki yüzyıllarda Osmanlı devletini kapitülasyon denilen ticari imtiyazlar kopararak, kendi lehine bir ticaret politikası ile —Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa sömürgecilerinin ilk kez XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında ilişkiye girdiklerini, o dönemde Avrupa'da merkantilizm politikasının egemen olduğunu vurgulamıştık. Merkantilist devletlerin politikasına karşılık Osmanlı devletinin dış ekonomik politikası Kapütülasyon siyaseti olmaktadır. Yani Merkantilist siyasetin tem karşıtı bir politika — sömüren batılı sömürgeci devletler emtia ihracının yanısıra çeşitli biçimler altında sermaye ihraç etmeye de başladılar. Çünkü, Avrupa'da kapitalizm adım adım emperyalizme dönüşüyordu. 1850'de ilk borçlar verilmeye başlandı. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi devletler alacaklarını garanti altına almak için Düyun - û Umumiye sistemini 1881'de kurdular. 1856'da kurulan Osmanlı Bankası ve Düyunu Umumiye yabancı sermaye örgütleriydi. 1876'daki I. Meşrutiyet ve 1908'deki II. Meşrutiyet hareketleri Batı kapitalizminin ekonomik çıkarlarına uygun düşen, gelişen kapitalist ilişkilere uygun üst yapı düzenlemelerini amaçlıyan politik hareketlerdir. Kısaca, 19. yüzyılın yarısından başlayarak Osmanlı devletinde yarı - sömürgeleşme süreci hızlandı. Kapitalist üretim ilişkileri komprador karakterde ve çarpıkta olsa geliyordu. Osmanlı imparatorluğunda sermaye yatırımları için cazip ve güvenli koşullar oluşmuştu. Önemli bir pazardı Osmanlı devleti. İşte Osmanlı imparatorluğu bünyesindeki haklar bu tür kapitalist ilişkilerin gelişimi sonucu uluslaşma süreci içerisine sokulmuşlardı. 19. yüzyılın başlangıcından itibaren impara-

torlukta sayısız ulusal direnmelerin yeralşında ekonomik bir faktör olarak bu gelişmelerinde büyük payı vardır. Ancak bu noktada Batı Avrupa'daki uluslaşma süreci ve ulusal hareketlerin ortaya çıkış koşullarıyla bir çakıştırmaya gitmek kesinlikle yalıştır. Ulusların ve ulusal hareketlerin oluşum süreci arasındaki farklılığı da unutmamak gerekir.

19. yüzyılda imparatorluğun Balkanlar ve Afrika kesiminde olduğu gibi Kürdistan'da da bir dizi ulusal hareket yeraldı. 1806 Abdurrahman Paşa isyanı ile başlayıp 1880 Şeyh Ubeydullah isyanı ile son bulan bu direnmelerin hepsi vahşice ezildi. Bu direnmelerin niteliğini kavramak için bu direnmelerin içerisinde yeraldığı dönemin ulusal ve uluslararası koşullarının yanısıra, direnmelere yol açan nedenlere, amaçlarına, yani formüle ettikleri taleplere de bakmak gerekecektir. Biz bu hareketlerin tümünün ulusal muhtevaya sahip hareketler, ulusal hareketler olduğunu söylüyoruz. Ne var ki, bu direnmelerde değişik bazı faktörlerde rol oynamıştır. Şimdi konuyu bu kapsamda açıklamaya çalışacağız.

19. YÜZYIL KÜRT ULUSAL HAREKETLERİ

Kürdistan'da 19. yüzyıl öncesinde de bazı direnmeler sözkonusu olmakla birlikte bunlar üzerinde durmayacağız. Bu noktada Kürdistan tarihinin 19. yüzyılında yer alan direnmeler konusunda Kürt tarih araştırmacılarından bazılarının yaklaşımını özetlemekte fayda var.

Bazil Nikitin, Kürt direnmelerini üç aşamada inceler. Nikitin ;

«Kürt ulusal hareketi şimdiye kadar üç evreden geçmiştir. Önce, bir serkeşlik, sosyal kargaşalık, ayrıcalıkların kiskançlıkla korumak isteyen feodallerin ayaklanması dönemi vardır. Jön Türk hareketiyle birlikte kürtlerin, ulusal özelliklerini tanıyan bir statü elde etme yönünde bazı örgütlenme girişimlerinde bulduklarına tanık oluruz.

Bu ikinci evredir. Ve nihayet, 1. Dünya savaşı ertesindeki üçüncü evrede Kürt problemi (Sevr antlaşması, Lozan antlaşması). Bugünkü evre, Kürt ulusal komitesinin (Hoybun) 1927'de kuruluşundan başlar ve bundan böyle bu komiteyi hareketin sorumlu organı saymak gerekir. (?)» diyor.

(Kürtler, Cilt : 2, Sf : 29-30)

Görüldüğü gibi, Nikitin, 19. yüzyıl direnmelerini ulusal hareket olarak nitelemekte, fakat bunlarda bazı feodal öğeler de bulunmaktadır. Yani bu direnmelerde, mahalli otoritenin merkezi otoriteye karşı daha önce sahip olduğu bazı ayrıcalıkları korumak gibi bir amacı da vardır. Daha önceki bölümlerde, sömürgeleşme sürecini anlatırken, özellikle 1683 Viyana bozgunundan sonra gelişen süreçte Osmanlı ve İran yönetimlerinin merkezileştirme siyaseti güttüklerini, bu amaçla mahalli otoritenin imtiyazlarını yok ettiklerine değinmiştik. Ve bu sürecin devamında, 19. yüzyıl ortalarında, Kürdistan'daki «ocaklık», «yurtluk» v.b. gibi organizasyonların tümden kaldırılıp, yeni bir idari-coğrafi bölünüme gidildiğini, Kürt egemenlerinin yönetimine son verilip, Kürdistan'ın

Türk valilerin doğrudan yönetimi altındaki illere dönüşümünün tamamlandığını anlatmıştık. Ancak, bu noktayı biraz daha açmakta yarar var.

Bilindiği gibi 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı toplumu bünyesinde, tarımda, yeni üretim ilişkileri boyveriyor, geleneksel tarım düzeni, tımar sistemi yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Bu dönemde tımar sisteminin yerini İltizam uygulaması alır. Genel olarak bir merkeziyetsizlik egemendir. Merkezi Osmanlı devleti sarsılmaya başlar. Bu nedenle, birçok bölgede merkezi otorite, eşraf, ayân ve derebeyleri ile bir uzlaşma yapmak zorunda kalır. Onların otoritelerini resmen tanır. Osmanlı tarihinde bu olay, Alemdar Mustafa Paşa'nın 15.000 kişilik ordusuyla İstanbul'da giderek, II. Mahmut'u tahta geçirmesi ve kendisini sadrazam ilân etmesi ile bilinir. Devlet ile mahalli feodallar ve derebeyleri arasında bir «Sened-i İttifak» imzalanır. Bu döneme «Ayanlar Rejimi Devri» de deniyor.

Böyle bir «Sened-i İttifak»da Kürt egemenleri ile yapılmış olsa gerek. Prof. Mustafa Akdağ bu konuda ;

«1726'da eyaletlere Vali yollanması usûlü değiştirilerek, beyler beyliği (mir-i miranlık), sancak beyliği ve öteki görevlere yalnız kapıkulları (enderun halkı) arasından tâyin yapılması kuralından vazgeçilmiş, her vilâyet ve sancağın ahalişi içinden itibarlı ve kudretli bir kişi bulunarak çevresi halkını daha iyi idare eder düşüncesiyle kendi vilâyetine vali verilmiştir.» diyor.

(Genel Çizgileriyle XVII. yüzyıl Türkiye Tarihi, 1968, Sf : 241)

Bilâhare, II. Mahmut onbinlerce yeniçeriyi katlederek modern bir ordu kurmayı başarır. Tımar sistemini kaldırarak, tımarları hazineye devreder. Eşraf, ayân ve derebeyleri ile imzalamak zorunda kaldığı «Sened -i İttifak»ı geçersiz sayarak, onların gücünü kırar. III. Selim'in ve II. Mahmut'un bu uygulamaları «Nizam -ı Cedid» (Yeni Düzen) doğrultusunda yapılmış reformlar olarak nitelenirse de, bunlar, sahte reformlardır.

II. Mahmut, Reşit Paşa komutasında Kürdistan'ada bir ordu göndererek, Kürt beyliklerinin özerk ve yarı -özerk statülerini yoketti ve Kürdistan'ı «yeniden» işgal etti, (1834). Bu, kimbilir Kürdistan'a kaçınıcı kez yapılmış bir «Sefer -i Hümayun»dur. Ve bundan böyle de o meşhur «Sefer -i Hümayun»lar birbirini kovalar.

Mustafa Reşit Paşa'nın bu seferinin arkasından Kürtler doğrudan doğruya «Türk» vatandaşı sayıldılar. Bedirhan Bey ayaklanması işte bu işgalin sonrasında boyverdi.

Merkezi otoritenin doğrudan yönetimi ile Kürt beylerinin sömürüden aldıkları pay küçülmüştür. Çünkü, bu beylikler, yerel yönetimler, kimi yerde bir maliye ve gümrük sistemine bile sahiptirler. Kürdistan'daki ticaret yolları bu yönetimlerin kontrolü altındadır. Yabancı tüccarlar ve kervanlar belli bir gümrük hakkı ödemeksizin buralardan geçemezler. Bu gümrük İran yada Osmanlı parası ile alınmaktadır. O dönemde Kürdistan'da ticaret oldukça canlıdır. Diyarbakır, Van, Bitlis, Musul v.b.

önemli ticaret merkezleridir. Yani göçebe ve yarı-göçebe yaşamın yanısıra yerleşik bir yaşam ve kentleşmede önemli ölçüde gelişmiştir. 18. yüzyıl sonlarında Diyarbakır nüfusunun 100.000 olduğu söylenir. (x) Kürdistan'daki üretim de küçümsemeyecek düzeydedir. Mazı, kök boyası, deri, ipek, pirinç gibi ürünler Kürdistan'da üretilip dışarıya önemli ölçüde ihraç edilmektedir. Önemli bir ihraç metayı da hayvandır. Bu konuda Nikitin ;

«Böylece, Kürdistan'ın ücra köşelerinde bile vaktiyle bazı kapitalizm biçimlerinin var olduğunu kanıtlayan birçok gözlemler sıralanabilir. Gerçektende Kürdistan, Bağdat'ı, İstanbul'u, Suriye'yi hayvan bakımında besleyen bir merkez hizmeti görüyordu. Aynı zamanda, yün ve yünlü, bal, mazı, kitre ve bazı boya maddeleri ihraç ediyordu. Silâhları, pamuklu ve ipeklî dokumaları, şeker ve diğer büyük tüketim maddelerini ise ithâl ediyordu. Böylece ihracatın ithalâtı aştığı ve ithâl edilen maddelerin —silâhlar dışında— başlıca müşterisini yerleşik Kürtler kadar, göçebe Kürtlerin de elinde büyükçe paralar kaldığı varsayılabilir. İstanbul, her yıl Kürdistan'dan canlı olarak aşağı yukarı 1,5 milyon baş koyun, keçi alıyordu.» demektedir.

(Kürtler, Cilt : 1, Sf : 112 - 113)

Görüldüğü gibi, Kürdistan'da ticaret, ulaşım, para esasına dayalı değişim bir hayli ilerlemiştir. 19. yüzyılda Osmanlı toplumunda, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında gelişen kapitalize ilişkiler de gözönüne alındığında, Kürdistan'da belirli bazı

kapitalist ilişkilerin varlığından söz etmek mümkün..

(x) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Diyarbakır için «Irak için Bağdat ne ise, Kürdistan için Diyarbakır odur» der.

Merkezi otoritenin bu yüzyılda idarî, siyasal, merkezileşmeyi gerçekleştirmesi de bu ilişkilerin yeşermesinde etkili olmuştur. Ancak, Kürdistan üzerindeki sürekli savaşlar, bu savaşların sonucu kaybedilen insan gücü —Osmanlı sömürgecileri Kürdistan'ı bir asker deposu olarak kullanıyordu —, süresiz askerlik hizmeti, ağır vergiler, talan ve yağma toplumsal ve ekonomik yaşamı altüst etmiş, üretici güçleri tahrip ederek daha ileri üretim ilişkilerinin kurulmasını engellemiştir. Sömürgecilerin ağır baskı ve sömürüsüne, Kürt egemen güçlerinin sömürüsü de ilâve edildiğinde ulusun ve ülkenin geri kalmışlığının temel nedenleri anlaşılabilir olur. İşte bu ikincilerin, yani Kürt egemenlerinin sömürüden, artık -değerden aldıkları payın azalmasının da sözünü ettiğimiz direnmele- re katılmalarında, daha doğrusu önderliği ele almalarında etkisi olmuştur. Bir örnek vermek gerekirse. İran Şakı ile Şeyh Ubeydullah arasında 1872'deki bir çatışmayı gösterebiliriz. Halfin ;

«Ekim 1872'de Urmiye ve Hoyi hakimî Yusuf Han, Markavur halkından İran hükümetine vergi vermelerini istedi. Halk ise bunu kabul etmedi. Ve vergiyi Şeyh Ubeydullah'a ödediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Şah, Yusuf Han'a Markavur üzerine yürümesini ve eline geçirdiği malları vergiye karşı-

lık olmak üzere zorla almasını emretti. Büyük bir kuvvet ve toplarla gelen Yusuf Han, buradaki köyleri harabe ederek, eline geçirdiği hayvanları ve diğer malları gasbederek merkeze götürdü. Bu olay, Şeyh Ubeydullah tarafından duyulunca derhal Hanlık üzerine Kürt kuvvetlerinden bir kısmı gönderildi.» diyor.

(19. yy.'da Kürdistan Üzerinde Mücadele, Sf : 78, Halfin)

Kürt tarih araştırmacılarından Vilçevsky'ye göre ise Kürt direnmeleri anti-feodal bir karakter taşımaktadır :

«19. yüzyıl'daki Kürt ayaklanmaları, Vilçevsky'ye göre, anti-feodal bir karaktere sahiptir, ve bu niteliğiyle halkın gelişmesinde yeni bir aşama gösterir.»

(aktaran Bazil Nikitin, Kürtler, Cilt : 1, Sf : 258)

Yine Vilçevsky'nin görüşüne göre; «Kırsal burjuvazinin ambiyonu olan obabaşı bu ayaklanmaların kışkırtıcısı» olmuştur. Vilçevsky'nin bu görüşü 19. yüzyıl Kürdistan'ının sosyo-ekonomik yapısı hakkında söylediklerine uygundur. Çünkü, yazar 19. yüzyılın başından itibaren Kürdistan'da feodalizmin tükenmekte olduğu inancındadır. Yazar, Batı Avrupa'daki ulusal hareketlerle bir benzerlik, hatta ayniyet kurmaya çalışmıştır. Bu anlayışla, ulusal hareketin başında görmek istediği bir burjuva kategori bulmaya çalışmıştır. Bu gerçeğe aykırı bir değerlendirmedir.

Bazı araştırmacılar ise bu direnmeleri salt ağaların ve beylerin kişisel çıkarlarına bağlamışlardır. Halfin, bu araştırmacılardan Felçivsky'nin görüşüne işaret ederek ;

«Şu kadarki, Felçivsky, 19. yüzyılın başlarında yapılan mücadeleleri bilinçli bir biçimde ve halkça yapılan kurtuluş hareketleri de ğilde ağalar ve beylerin kendi çıkarlarını sürdürmek ve hükümetin baskısından kişisel çıkarları yönünden kurtulmak amacıyla girişilen eylemler olarak gösteriyor. Ancak, Felçivsky, bu incelemelerinde tam isabetli değildir. Çünkü Kürtler aşiret adetlerine ve reise itaat hususuna kuvvetle bağlı olmakla beraber gerek Şah, gerekse Padişah yönetiminde hiç bir zaman memnun değillerdi.» diyor.

(19. yy.'da Kürdistan Üzerinde Mücadele, Sf : 30)

Kürdistan'daki direnmelere ilişkin olarak bazı araştırmacıların farklı görüşlerde olduğu görülmektedir. Ancak, bu tür farklı değerlendirmeler sorunu bütünlüklü bir biçimde kavramamaktan, eksik bir kavrayıştan kaynaklanıyor.

Bu ayaklanmalarda, toprak ağalarının, aşiret reislerinin kişisel çıkarları da rol oynamıştır. Ancak, ayaklanmalarının esas nedeni bu tür çıkarlar olmamıştır. Aynı şekilde Vilçevsky'nin işaret ettiği Kürt halk kitlelerinin anti-feodal tepkileri ve özl emleri de bu ayaklanmalarda ifadesini bulmuştur. Ne varki, anti-feodal öz, zayıf kalmıştır. Çünkü, Kürdistan'da feodal ilişkiler ve aşiret bağları ağır basmaktaydı.

Feodal beylerin ve aşiret reislerinin halk kitleleri üzerindeki sömürü ve zulmüne yönelik tepkiler ve başkaldırıları, kan bağı, aşiret bağı ve dinsel bağlarla yumuşatılmış, zayıflatılmıştır. Kürt feodalleri bu tepkileri kendi çıkarları doğrultusunda kontrol edebilmişlerdir. Kaldı ki, Kürt halkının en büyük zulmü ve sömürüyü uygulayan sömürgeci yönetimler olmuştur. İran Şahlarının ve Osmanlı padişahlarının zulmü ve sömürüsü, yani yabancı boyunduruk karşısında halk yığınları ile (ki çoğu kez Ermeni, Asuri, Nasturi v.b. gibi haklarda Kürt halkı ile dayanışma içerisinde olmuşlardır) kimi feodal beylerin, aşiret reisi ve dinî otoriterlerin kişisel çıkarları çakışmıştır. Ulusal ve sömürgeci baskı geniş halk kitlelerinin yanı sıra egemen çevrelere de yönelmiştir. Çünkü, ulusal baskı salt emekçi kitleleri değil, aynı zamanda ulusun tüm sınıf ve katmanlarına da yöneliktir. Yani bir bütün olarak ulusu hedef alır. Bu nedendir ki, sömürgeci yönetimlere karşı çeşitli sınıf, tabaka ve unsurlar eylem içerisinde olmuşlardır. Bu noktada, Kürt feodallerinin bir sınıf olarak değil, tek tek unsurlar olarak bu hareketlerde yer aldıklarını unutmamak gerekir.

Ulusal baskının feodal unsurların sınıf çıkarlarını da darbelediği noktada, bu unsurlar harekete geçmişlerdir. Kaçınılmaz olarak önderlik aşiret reisliği kurumunda olmuştur. Çünkü, emekçi yığınlar bilinçsiz, örgütsüz ve öndersizdir. Ancak, bu durum hiçbir şekilde bu hareketlerin, haklı, meşrû ve ilerici karakterini yok etmez. Bu hareketlerin ulusal muhtevasını ortadan kaldırmaz. Feodal beylerin ve aşiret reislerinin ulusal hareketlerin önder-

liğine soyunmaları kimi zamanda kendilerine rağmen olmuştur. Onların dışında gelişen ulusal hareket öyle boyutlar kazanmıştır ki, bu unsurlar için ya hareketin fiilen karşısına çıkmak ve halk kitleleri nezdindeki tüm etkinliklerini ve otoritelerini yitirmek ya da kitleler üzerindeki nüfuzlarını korumak için hareketin liderliğini ele almak. Çünkü, örgütsüz ve öndersiz olan kitleler kendilerini dayanılmaz baskılardan ve sömürüden kurtaracak bir «kurtarıcı», bir peygamber arayışı içerisinde dirler. Şeyhler, Aşiret reisleri dışında da bu niteliğe haiz başka kurumlar yoktur. Bu olguyu en çarpıcı bir biçimde 19. yüzyılın en son ve en büyük direnmesi olan Şeyh Ubeydullah isyanında gözlemleyebiliriz.

1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşı patlak verdiğinde Sultan II. Abdülhamit «kâfir»lere, «Moskof»lara karşı Kürtlerin ««Cihad - ı Mukaddes»e katılmaları için ferman buyuruyor. «Bu davete ilk uyan Şeyh Ubeytullah oldu» diyor Halfin. Oysa Şeyh Ubeydullah binlerce Kürt askeri ile Osmanlılar safında Rusya'ya karşı savaşmaya gittiğinde, Dersim halkı ve başka bazı aşiretler bu savaşa katılmayı reddetmiş, Osmanlılara karşı ayaklanmışlardır. «Örneğin Dersimliler, buradaki Osmanlı kuvvetlerinin savaşa girmesi üzerine onların kışla-larını işgal ettiler. Asker toplamaya gelen görevlileri, harp vergisi memurlarını sopalarla kovaladılar.» diyor Halfin. (a.g.e, Sf : 89)

Benzer bir olay 1875'lerdeki Balkan savaşları sırasında cereyan ediyor :

«Balkan savaşı sıralarında İstanbul, Kürdistan'a haber gönderiyor, mal üstüne mai

istiyordu. Ve asker üzerine asker talep ediyordu. İstanbul'un hizmetinde çalışan Kürt aşiret reisleri de bu hususta ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Özellikle Dersim'de dayanılmaz duruma gelen yoksul halk, kendilerinden olan ve menfaatleri için Babıâli'ye hizmet eden satılmış reislerden kurtulmak için mücadeleye başladı. İlk olarak Dersim kaymakamı Celabi Bey ve ailesinden otuz kişiyi öldürdüler. (1875) Ve bunu benzer olaylar takip etti.»

(a.g.e, Sf : 80)

İşte, Osmanlı Sultanının çağrısına ilk icabet eden bu işbirlikçi şeyhi iki yıl sonrada 1880'de 19. yüzyılın en büyük ayaklanmasının önderi olarak görüyoruz. Bu defa bağımsızlık hareketinin başını çekiyor. İlk bakışta anlaşılması güç gibi gelen bu durumu kavramak için isyan öncesindeki bazı sahneleri bir film şeridi gibi çevirerek izleyelim :

«Mardin Sancağından gelen bir haberde, hükümetin buğday ambarına saldıran Kürtler ve diğer mahalli sakinlerle devlet kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmada bir hayli yaralı ve ölü bulunduğu, sonuçta Kürtlerin aç aileleri için elli çuval kadar buğday kaçırabildikleri bildiriliyor.»

«Mazıdağ'da, yine vergi için gelen görevlilere halkın karşı çıkması, silâhlı çatışmaya yolaçtı. Bunu bastırmak için Diyarbakir ve Mardin'den gelen hükümet kuvvetleri köyleri yakıp yıktılar. Halkın ellerinde olanı zorla alıp, en ufak bir acıma hissi duymadılar...»

«Nitekim Dersim'de yine vergi ve zorla mal gaspetme nedeni ile meydana gelen şiddetli çarpışmalar sırasında, birinci fırka kumandanı Fazıl Paşa İstanbul'a çektiği bir telgrafta uygulamanın usulsüzlüğünü bildiriyor. Dersim'de Derviş oğlu Hüseyin'in halkı ayaklandırmak için önder olmasının, onlara herşeylerini alarak dağa çekilme tavsiyesinde bulunmasının meydana gelen çatışmalarda Osmanlı kuvvetlerince çembere alınanlardan sonra bir çoğunun ölmesinin, tek nedeninin zulüm derecesine varan yolsuz hareketlerden doğduğunu anlatıyor ve bu şiddet politikasına son verilmesini istiyordu.

İran'daki durum da bundan aşağı kalmıyor, aynı yol orada da izleniyordu. Birçok kimseler vatanlarını terkederek, Rusya'ya sığınyordu...»

«1878 Sonbaharından beri, acıların son hadde varması üzerine Hakkâri'deki iki büyük aşiret olan Botan ve Badiyan aşiretleri harekete geçtiler. Buna karşılık, Osmanlı yöneticileri, hemen Erzurum, Erzincan, Diyarbakır ve Siirt'teki kuvvetlerini ihtilalcilerin üzerine gönderdi. Gelen kuvvetler Deyh'te mevzi almış Kürt kuvvetlerini sardılar, burasını işgal ederek, ileri gelenlerden otuzbeş tanesini idâm ettiler...»

«Yeni bir hareket Hakkâri ve Naçe'de başladı. Bunun yöneticisi Kürtlerin en büyük ruhani reisi Şeyh Ubeydullah idi...»

«Şeyh Ubeydullah'ın bağımsızlık için harekete geçeceği ve Merkezi Musul olmak üze-

re bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak niyetinde olduğu söylentileri gelmeye başlamıştı.»

«Sultanın şeriatı uygulamaktaki ihmalkârlığı, hatta şeriate karşı hareketleride Şeyh tarafından kötü karşılanıyordu.»

«Ubeydullah, büyük devletler ile temas kurup, onların desteğini alarak Osmanlı imparatorluğu ve İran karşısında savaşmayı tasarlıyordu. Bundan dolayı, elçisini Erzurumdaki Rus konsolosu Obrenilir'e gönderdi. Ayrıca, temsilcilerinden Seyyit Mehmet Sait'i de, Van'daki konsolos Kamşarkan'a yolladı. Mehmet Sait, Rus konsolosu ile yaptığı görüşmede; Rusya'nın kendileri ile hem komşu, hem de ilgiilerinin daha güçlü olması nedeni ile, Ruslar'la işbirliği yapmak istediklerini, onları her bakımdan, İngilizlere yeğlediklerini bildirdikten sonra, eğer sizden yardım görmezsek, zorunlu olarak İngilizleri, desteğini isteyeceklerini de sözlerine ekledi.»

(19. yy'de Kürdistan Üzerinde Mücadele,
Sf : 98 - 103)

Ayaklanma öncesindeki koşulları ve bu koşullardan kaynaklanan olayları izlediğimizde açıkça görüyoruz ki, Kürt halkı kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak harekete geçmiş, hatta yer yer sömürgecilerle işbirliği içerisindeki feodalleri ve aşiret reislerini de hedef almaya başlamıştır. Giderek yükselen ve yaygınlaşan hareket örgütsüz ve dağınıktır. Çeşitli isyan odakları aşiretçi yapıdan ve feodal bölünmelerden ötürü bütünleşememekte,

ancak bütün bunlara rağmen isyanların önü alınamamaktadır. Bu durumda Şeyhler, Feodaller hareketi kendi sınıfsal ya da kişisel çıkarları doğrultusunda kontrol etmek ve nüfuzlarını korumak amacıyla da sahneye çıkmaktadırlar. Halkın gözündeki kurtarıcı rollerini oynamaktadırlar.

İran, Osmanlı, İngiliz ve Rus sömürgecileri de her türlü yollara başvurarak nüfuz sahibi unsurları kontrollerine almaya çalışmışlar ve bu unsurların halkın gözündeki kurtarıcı konumlarını korumalarına da özen göstermişlerdir. Kontrol edemedikleri, satın alamadıkları feodal şefleri ise tuzağa düşürüp yoketmişlerdir.

Yukarıda 1880 Şehy Ubeydullah isyanının hemen öncesindeki gelişmeleri dikkale izlediğimizde, bir - iki yıl evvel Osmanlıların saflarında Çarlık Rusyasına karşı «Cihad - 1 Mukaddes»e katılan Şeyh'i, savaşın bitiminden hemen sonra bu defa Osmanlı Yönetimine karşı «kâfir»in, «Moskof»un desteğine müracaat ettiğini, onlardan destek göremezse İngilizlerle işbirliği yolu aracağını belirttiğini görüyoruz. Bu tabloya birde Şeyh'in «Şediat» adına da hareket ettiği ilâve edilirse, çoğu kez feodal şeflerin ve nüfuz sahibi unsurların ulusal hareketlere katılma ve önderliği üstlenme nedenleri anlaşılabilir sanıyoruz. Kısaca, çoğu kez bu unsurlar kendi kişisel ve sınıfsal çıkarları için ve de etkinliklerini koruyabilme amacı ile harekete katılmışlardır. 19. yüzyılda feodal beyler ve aşiretlerarası rekabetin de bu noktada rol oynadığı söylenebilir. Feodal unsurların kendi sınıf çıkarlarından ötürü bu hareketlere katılmaları için çok neden vardır. Biraz evvelde işaret ettiğimiz gibi sömürgeci baskı ve katliam-

lar, ülkenin, sömürgeci güçler arasındaki savaşların başlıca alanı olması, bu savaşlarda kaybolan işgücü ve halkın malının ve mülkünün ne varsa zorla gasbedilmesi, ağır vergiler, zorumlu ve süresiz askerlik, Kürdistan'ın sosyal, ekonomik, toplumsal yaşamını altüst etmiştir. Aşiretlerin normal yaşam düzeni bozulmuş, insan gücü tükenmiştir. Bu durum elbetteki, feodal şeflerin çıkarlarını ve düzenini de altüst edecektir.

Anlaşılabacağı gibi bu isyanların esas nedeni mahalli otorite ile merkezi otorite arasındaki çelişkiler vb. değildir. **Esas neden ağır vergiler, angarya, süresiz ve zorumlu askerlik, soykırım, yağma ve talan biçiminde somutlaşan sömürgeci zulüm ve sömürüdür.**

Bu ayaklanmaların sömürgeci güçlerin kıskırtması sonucu ortaya çıktığını iddia edecek ölçüde tarihi, sosyal, ekonomik ve siyasal gerçeklerden bihaber olanlar da vardır. Bu mühakeme Kürdistan'da isyana kaynaklık eden koşulları gözardı ederek idealist tarih anlayışıyla sorunu açıklamaktadır. Sömürgeci güçlerin tümü bu ayaklanmaların karşısında olmuştur. Bu tarihi bir gerçektir. Ancak, bazı sömürgeci güçlerin kendi çıkarları gereği bu isyanların önderliği ile bağ kurmaları ya da önderliğin sömürgeci güçlerin desteğine başvurması - **ki böyle bir destek alınmamıştır.** - ayaklanmaların gerici karakterde olduklarının kanıtı olamaz. Önderliğin karakteri gözönüne alındığında bu kaçınılmaz bir şeydir. Bu durum bu ayaklanmaların haklı, meşru ve demokratik niteliğini, ulusal muhtevasını ortadan kaldırmaz. 19. yüzyıldaki hemen tüm hareketler «Bağımsız Kürdistan» talebi ile ortaya

çıkışlardır. Bu talep bu hareketlerin esas amacını açıkça göstermektedir. Bir hareketin niteliğini kavramak için formüle ettiği taleplere de bakmak gerekir. Sömürgeci devletlerin bu hareketlerle ilgilenmiş olması ya da bu hareketlerin önderlerinin sömürgeci devletlerin yardımına müracaat etmesi olgusu 20 yüzyıldaki Kürt ulusal hareketleri içinde tartışılan bir konudur. Yeri geldiğince bu noktaya da değineceğiz.

Diğer bütün ayaklanmalar gibi Ubeydullah ayaklanması da sonuca ulaşamadı ve her zamanki gibi yenilgiyi kitle katliamları izledi.

1877 - 1878 Rus - Osmanlı savaşından sonra Osmanlı devleti iyice çöküşün eşğine gelmişti. Rus - Osmanlı silâh bırakışması, Kars, Ardahan, Batum'u Rusya'ya ve öteden beri anlaşmazlık konusu olan Kutur bölgesini İran'a bırakmıştı. Bu savaşı takiben Ubeydullah ayaklanması ise Osmanlı devletini adamakıllı sarsmıştı. Batı Avrupa'nın sömürgeci devletleriyle olan bağımlılığı ise iyice pekişmişti. Bu koşulların sonucu olarak Osmanlı devletinin sömürge politikasında bazı değişiklikler gündeme geldi. Temmuz 1978'de yapılan Berlin Antlaşması Ermeniler için «ıslahat», Kürtler içinde «emniyet», «terbiye» öneriyordu. İngiltere ve Rusya'da Ermeni meselesine Kürt sorunundan daha farklı yaklaşıyorlardı. Osmanlı devleti ise «ıslahat» düşünmüyordu. Bu nedenle Ermenistan'da bağımsızlık hareketleri boyverdi. Hem bu hareketleri bastırmak, hem de Kürtleri birbirine kırdırmak ve mezhep ve din çatışmalarıyla duruma hakim olmak amacı ile sünî Kürt aşiretlerinden Hamidiye Alayları kuruldu. Halklar birbirine kır-

dıldı. Bu konuda İslâm Ansiklopedisinde şöyle yazar :

«1878'den sonra Türkiye'nin zayıf düşmesi, Berlin muadehesinin ermenilere islâhat «kürtlere ve çerkeslere» emniyet vaadeden 61. maddesi, Osmanlı hükümetinin islâhata karşı gizli mukavemeti ve 1885'ten itibaren ermeni ihtilâl hareketinin Rusya'ya, İsviçre'ye ve Londra'ya bağlı olarak inkişâfı, kürtlerin ve kürt derebeylerinin sultası altında yaşamakta olan ermenilerin o zamana kadar oldukça sükun içinde geçen hayatlarını karıştırdı. 1891'e doğru bilâhare, Anadolu islâhatını tatbik mevkiine koymağa memur edilen Şakir Paşa, Rus kazaklarınınkine benzer. Kürt olayları ihdasını düşündü. Bu islâhatın gâyesi Kürtleri terbiyeye tâbi tutmak ve Osmanlı devletine bağlamak idi. Tecrübe memnuniyet verici telâkkî edilmediğinden, Hamidiye alayları hafif süvari birlikleri haline ifrağ edildi. Hamidiye alaylarının ihdâsı, Kürtlere verilen rol ve uyandırdığı ihtiraslar ile mühim hareketlere yolaçtı ve kabileler arasında kanlı mücadeleler oldu.....

.....Aynı zamanda Ermeniler ile Kürtler arasındaki münasebetler kötüleşti. 1894 yazında, Şâşun'da kanlı mücadeleler oldu ve ermenilerin oturduğu Talori (Dalvorikh) nahiyesi 5 köyü ile beraber, tahrip edildi.

Şâşun vak'aları ermenilerin harekete geçmelerine ve bunların, kürtlerin fââl iştiraki ile bastırılmasına yolaçtı. Bu arada 1895 sene-

sinde. Hakkâri Kürtleri arasında çabuk bastırılan bir isyân teşebbüsü oldu. Bu hareket hristiyanlara karşı değildi. XX. asrın başlangıcından umumî harbe kadar Kürtler ile ermenilerin karşılıklı durumları oldukça sakin görünüyordu.»

(İslâm Ansiklopedisi, Kürtler Maddesi, Sf : 1106)

19. yüzyılın sonlarında Balkanlardaki ulusların birçoğu da bağımsızlıklarını kazanmıştı. Avrupa Türkiyesi hemen hemen elden çıkmıştı. Yunanistan, Romanya, Sırbistan v.s. bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Bu nedenle Osmanlı devleti geri kalan halklar üzerindeki baskı ve zulmünü iyice katmerleştiriyordu. «İslahat» yerine yaptığı tek şey yıkmak, yoketmekti. Kürtler içinde Berlin antlaşmasının öngördüğü «emniyet» tedbirlerini kendine özgü tarzda uyguladı.

Esasen sömürge politikasında geçmişe göre önemli bir değişiklik görülmemektedir. Halkları birbirine kırdırtma siyaseti eskiden beri süregelen bir siyasetti. Yeni olarak düşünülen aynı politikanın araçlarıydı. Hamidiye alayları bu amaçla düşünülmüştü. Halfin şöyle yazmaktadır :

«Osmanlı hükümeti, bundan sonra Kürtlere karşı politikasında değişiklik yapmak şiddet tedbirlerini bırakarak daha yumuşak davranmak gereğini duydu.

O sıralarda, Erzurum'daki Rus konsolosu Dinit'in yazdığına göre : «Osmanlı hükümeti, yerli yöneticilere emir vererek Kürt aşiret reisleri ile samimi ilişki kurmalarını ve

onları tatlı sözlerle, iyi davranışlarla kendilerine bağlamalarını istedi. Bu amaçla Kürdistan'da özel olarak hükümet tarafından dini medreseler açılmasını plâna aldıklarını, bu davranışların nedeninin de, yeni bir özgürlük hareketine kalkışmaya meydan vermemek olduğu anlaşılıyordu.»

(19. yy'da Kürdistan Üzerinde Mücadele, Sf : 122) a.b.ç)

Belittiğimiz gibi Osmanlı yönetimi bundan böyle de «daha yumuşak» olamadı. «Şiddet tedbirlerini» terk etmedi. Çünkü, edemezdi. Serbest rekabet çağının sömürge politikasını, yani esas olarak meta ihracına dayalı sömürgeciliği değil, **feodal dönemin sömürge politikasını uyguluyordu.** Çünkü Osmanlı devleti merkezi feodal bir devleti ve sömürge politikası da bu toplumsal, ekonomik yapıdan kaynaklanıyordu. Çağ serbest rekabetçi kapitalizm çağıydı (19. yy.) ancak, bu çağda Osmanlı devleti başka bir çağı, feodalizm çağını yaşıyordu. Farklı bir dönemden geçiyordu. **Bir çağda tipik ve tipik olmayanın birlikte bulunması esprisidir bu.** Sömürge politikası, sömürgeciliğe yol açan nedenler, yöntemleri içinde bulunulan çağın niteliğinin yanısıra, sömürgeci ülkenin kendisinin bizzat yaşadığı çağa, sosyal, ekonomik, siyasal yapısına da bağlıdır. İşte, bu sebeple «daha yumuşak» olamazdı, «şiddet tedbirlerini» elden bırakamazdı. Çünkü zaten feodal dönemin sömürge politikası, şiddete, yıkıma, ekonomi dışı zora dayanmaktadır.

Yukarıdaki alıntıda Osmanlı yönetiminin özgürlük hareketlerini pasifize etmenin, engelleme-

nin bir yolu olarak «dini medreseler» açma planı uyguladığına işaret edilmektedir. Biz bu noktaya daha önce değinmiş, dinin ve dinî kurumların Osmanlı devletinin sömürge politikasında ideolojik aygıtlar olarak, sömürgeci organizasyonlar olarak büyük yer tuttuğunu belirtmiştik. Ve demiştik ki, dini ve dinî kurumları sömürgeciliğin çıkarına bu ölçüde ustalıkla kullanabilen bir başka devlet göstermek güçtür. Osmanlılık ideolojisinin de Türk sömürgeciliğinin hizmetinde özgün bir politika olduğunu vurgulamıştık.

KISACA 19. yy. KÜRT ULUSAL HAREKETLERİNİN YENİLGİSİNİN NEDENLERİ :

19. yy. Kürt ulusal hareketleri başlığı altında genel bir değerlendirme yaptık. Ve bazı noktaları açıklayabilmek amacıyla sadece 1877 - 1878 Rus - Osmanlı savaşının hemen sonrasında 1880'de patlak veren Şeyh Ubeydullah Nehri hareketine değindik. 1806'daki **Abdurrahman Paşa**, 1835 - 1837 tarihlerinde Mısır'da Kavalalı Mehmet Paşa isyanı ile aynı döneme rastlayan **Revanduz ihtilâli**, **M. Reşit Paşa'nın** Kürdistan seferinin hemen arkasından gelen 1840 **Bedirhan Bey** ayaklanmalarına ayrıca değinmedik. Bütün bu hareketlerin hedefi «... **kendi topraklarında bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktı.**» (Halfin, a.g.e, Sf : 53) Bu hareketlerin herbiri bazı farklı motiflere de sahip olabilirler. Ancak, herbirini tek tek ele alıp incelemeyi yersiz buluyoruz.

Farklı tarihlerde yeralmalarına rağmen, bu hareketlere de yol açan nedenler, önderliklerinin karakteri, hedefler ve sonuç aynıdır. Yani yaptığımız değerlendirme tüm bu hareketler için esas olarak geçerlidir. Yenilgilerinin nedenleri de aynı şekilde esas olarak aynıdır. Şimdi kısaca bu konuya değinelim.

19. yy.'da Kürdistan Üzerinde Mücadele adlı eserin yazarı olan Sovyet bilim adamı Halfin, bu eserinde «... **19. yüzyılda Kürt meselesinin uluslararası taşıdığı önemi belirtmeyi**» hedef aldığını yazmaktadır. Evet, 16. yüzyılın başlangıcından 1800'lere dek İran ve Osmanlı Türkiyesi arasında, esas

olarak bu iki devlet arasında, sömürgeci paylaşma konu ve saâne olan Kürdistan, 19. yüzyılın başlangıcından itibaren başta özellikle İngiltere ve Rusya olmak üzere, Fransa, Almanya ve giderek bir İngiliz sömürgesi iken 19. yüzyılın sonlarında sömürgeci ve emperyalist bir devlet haline gelen Amerika'nın da katılmasıyla, bu yüzyılda oldukça önemli bir uluslararası sorun halini almıştır.

Kürdistan'ı bu çağda, bu ölçüde önemli bir rekabet alanı haline getiren neydi? Bu ülkelerin subay, din adamı, konsolos, bilim adamı v.s. kılıklı ajanlarının Kürdistan'ı karış karış dolaşmalarının nedenleri nelerdir? Bütün bu çabaların nedeni, yakın, orta ve uzak doğunun sömürgecilerinin iştahlarını kabartan altın, baharat (baharat «sadece bahar, biber demek değildir... Baharat'ın çok çeşitlerinden başka, Doğu ülkelerinde yetişen kokular, eczacılıkta kullanılan ve ilaç yapılan birçok kök, yaprak gibi şeyler, değerli taşlar, kuyumculuğa ait süs eşyası gibi bir çok şeyler girer») gibi bilinen zenginliklerinin yanı sıra, batı Avrupalı sömürgecilerin emtiası için çok geniş bir pazar oluşudur. 19. yy.'da artık bilinmeyen kıtalar, dünyalar yoktur. Bilinenin üzerinde şiddetli bir rekabet vardır. Sömürge tekelini için tüm devletler yarışmaktadır. Bu yarışta B. Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan nirengi noktasında «Tuna'dan Umman'a dek hüküm ferman» bir devlet, Osmanlı imparatorluğu yer alıyor. Kürdistan ise Osmanlı ve İran devletleri arasında yer alan stratejik bir ülke (hem coğrafi konumu hem de zenginlikleri itibariyle). Hem padişah, hem de yeniçeri ocağına kayıtlı bir Osmanlının «Kızıl elmada buluşalım.» (Roma'da

buluşalım) dediği gibi, hepsi Kürdistan'da işte bu nedenle buluşuyor. Hindistan'a, yani «Altının gavya kuyusu»na giden en kısa yolda Kürdistan üzerinden geçmektedir. İngitere sömürgeci olan Hindistan'la ticaret ve askeri birlikleri intikal ettirmek için, en kısa, en kestirme yolun buradan geçtiğini keşfetmiştir. Buradan hareketle büyük bir pazar olan Osmanlı ve İran devletlerinin de sömürgeleştirmek istemektedir. Diğer sömürgeciler de imparatorluğa aynı sömürgeci amaçlarla göz koymuşlardır. Kürdistan meselesi bu amaçları için kullanabilecekleri ve sürekli olarak kullandıkları büyük bir kozdur.

Bu nedenle daha merkantilizm döneminde sömürgeci amaçlarla kurulan «Doğu Hint Şirketi» v.b. türünden şirketler, misyonerler Kürdistan'da kol gezmektedir. Bağdat, İstanbul gibi illerin yanı sıra Musul, Kerkük, Diyarbakır, Erzurum gibi iller bu misyonerlerin merkezleri durumuna gelmiştir. Genel olarak Ortadoğudaki ve özel olarak da Kürdistan'da Rekabet alabildiğine şiddetlenmiştir.

Bu rekabetin boyutlarını kavramak için, 1828-1829, 1853-58, 1877-78 Rus/Osmanlı, 1821-22, 1826-28, 1847-48 Osmanlı/İran, 1804, 1826 Rus/İran, 1838-40 İngiltere/İran gibi, sadece bir kısım savaşları hatırlamak kâfidir. Kısaca 19. yüzyılın başından beri Kürdistan sömürgeci devletler arasında bir savaş alanıdır. İşte Kürdistan'daki ayaklanmalar, savaşsız geçen bir ya da birkaç yılın olup -olmadığını ayırt edebilemediğimiz böyle bir boğuşmanın talik yerinde sadece en irilerini sayarsak 1806, 1837, 1840, 1880'de olmak üzere patlak verdiler. İlk bakış-

ta birbiriyle sürekli savaş halinde olan bu devletlerin kendi iç çelişkilerinden ötürü Kürt ulus hareketlerinin başarı şansının yüksek olabildiği sanılır. Ama tarihsel gerçekler bunun tam tersini gösteriyor. Kürdistan'daki ayaklanmalara karşı bu devletlerin hepsi her seferinde kendi aralarındaki savaşları bırakıp ortak bir tavır içerisine girmişler, ve bu hareketlerin bastırılmasında fiilen rol almışlar. İşte, Kürt ulusal hareketlerinin yenilgisinin birinci nedeni bu. Bu noktada bugüne ışık tutacak bir ders çıkartabiliriz.

Şöyleki, Kürdistan üzerinde rekabet eden güçler o dönemde statükonun korunması için birlikte tavır aldılar. Bugün sömürgeciler kampında bir değişiklik olmuştur; İran, Türkiye ve yeni olarak (20. yy'da) Irak, Suriye ve de başta ABD olmak üzere emperyalist - sömürgeci güçler. Ancak Kürt ulusal sorunu karşısındaki tavır da herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu güçler de hep birlikte bugünkü statükoyu var güçleriyle korumak çabasındadırlar. Her iki kamptaki değişiklikleri çeşitli yönleriyle daha ileride ele alacağız.

Yenilginin ikinci ve en önemli (belirleyicisi olanı, içsel olanı) nedeni 19. yy'daki ulusal hareketlerin önderliğinde yatmaktadır. Yani aşiretçi ve feodal önderlik. Kapitalist ilişkiler gelişemediği ve modern sınıflar, burjuvazi ve proleterya henüz oluşmadıklarından önderliğin karakteri değişmeden kalmıştır.

Üçüncü neden, ki ikincisiyle bağlantılıdır, hareketlerin yöresel karakteridir. Ulusal hareketlerin merkezleri sık sık değişmiş, isyan odakları çoğal-

mış, ancak güçlü feodal ilişkiler, bölünmeler yüzünden, bir tek ulusal pazarın oluşmaması yüzünden, bu isyan odakları bütünleşememiş, birleşik bir harekete dönüşememiştir. Her seferinde farklı merkezlerle, farklı şeyhlerin, feodallerin ve aşiret reislerinin önderliği sözkonusudur. Bunlar arasındaki rekabet sözkonusudur.

Dördüncü, ve son olarak da Kürdistan'da yaşayan Kürt halkı dışındaki halklar, bu mücadelelere destek oldukları halde, sömürgeci güçlerin bunu önlemeleri, milliyet, din, mezhep ve aşiret çelişkilerini kullanarak ulusal hareketin daha yaygın ve güçlü bir nitelik kazanmasını önlemeleri, halkları birbirine kırdıtmalarıdır. Bu hareketlerin yenilgisinde rol oynayan başka nedenler de saymak mümkün, ancak ilk hamlede akla gelen ve önemli olanları bu saydıklarımızdır. Daha ileriki bölümlerde değineceğiz, fakat geçerken belirtelim ki yenilgiye sebep olan bu koşulların tümünün karşıtlarına dönüşebildiğini söylemek fazla iyimserlik olacaktır.

19. yy.'da Kürt ulusal hareketleri her seferinde sonuçsuz kaldığı halde, Osmanlı devletinin boyunduruğundaki diğer halklar için aynı durum sözkonusu değildir. Örneğin Balkan halkları bağımsızlıklarını kazanabildiler. Çünkü yukarıda sıraladığımız olumsuzluklar bu ülkelerde çoğunlukla sözkonusu değildi. Bu ülkelerde kapitalist ilişkiler daha fazla gelişmiş, feodal parçalanmışlık büyük ölçüde aşılmış, modern sosyal sınıflar sahneye çıkmıştı. Sosyalist nitelikli akımlar bile sözkonusuydu. Batıdaki burjuva - demokratik hareketlerden, coğrafi konumlarından ötürü de, bu halklar daha

çok etkilenmişlerdir. Ve önemli bir neden de kapitalizmin sömürge politikası açısından, pazar çıkarları açısından, bu ülkeleri, batılı devletler, özellikle İngiltere daha güvenli görmüş ve bağımsızlık hareketlerine destek olmuştur. Oysa, Kürdistan'da ulusal bir pazar oluşmadığından, Batılı sömürgeci devletler daha geniş ve daha güvenli bir pazar olarak Osmanlı devletini tercih etmişlerdir. Ve Kürdistan'ı bu bağlamda değerlendirmişlerdir.

Kürt sorununu Osmanlı Devleti ve İran üzerinde kesin denetimlerini kurabilmek, onları sömürgeleştirmek amacı ile sadece bir araç olarak kullanmışlardır. Bu nedendir ki, İran ve Osmanlı devletlerinin Kürdistan'daki hudutlarının kesin olarak belirlenmesine çalışmamışlar, 1823, 1847, 1875 ve daha birçok kez yinelenen Erzurum Antlaşmalarına rağmen, bu sorunu bilinçli olarak sürüncemede bırakmışlardır. Sınır antlaşmazlığının gündeme geldiği her seferinde tekrar tekrar devreye girmiş ve bir kısım tavizler koparmışlardır.

KÜRDİSTAN TARİHİNİN 20. YÜZYIL BAŞLANGICINDAN İTİBAREN GELİŞEN DÖRDÜNCÜ DÖNEMİ :

20. YÜZYIL BAŞLANGICINDA OSMANLI DEVLETİ ve KÜRDİSTAN

19. yüzyıl boyunca Osmanlı devleti ve Kürdistan üzerindeki rekabetin nedenlerine ve boyutlarına daha önce işaret etmiştik. Bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında, daha çok da, 1876'lerden sonra sömürgeler edinme savaşı hızlandı. Bu yüzyıl için daha önce, artık keşfedilmeyen ve bilinmeyen dünyaların kalmadığını, bilinenin üzerinde şiddetli bir rekabetin sözkonusu olduğunu vurgulamıştık. Bu rekabetin nedeni ileri kapitalist ülkelerde üretilen emtialar için sürüm pazarları, hammadde alanları bulmaktır. Bilindiği gibi, bir önceki dönemden farklı olarak bu dönemde Marks'ın belirttiği gibi artık sanayi üstünlüğü ticaret üstünlüğünü içinde taşımaktadır. Sömürge politikasının esas nedeni emtia ihracıdır. Bu amaçla dış pazarlar üzerindeki rekabet şiddetlenmektedir. Öncelikle henüz işgal edilmemiş alanların ele geçirilmesi amacıyla, «İlk işgal etmiş olmanın hakkını elde etmek» için savaşılmaktadır. «Eğer yayılcı politika, en başta işgal edilmemiş bölgelere göz dikiyorsa, bu burjuvazinin en az gücü harcayarak amaca ulaşma eğilimine delalet eder. «(N. Buharin, Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm, Sf : 93)

Böylece 1876/1914 yılları arasındaki süreçte ekonomik işgali askeri işgal kovalamış ve dünyanın hemen hemen tamamı toprak bakımından paylaşılmıştır. Emperyalizm çağı ile birlikte sö-

mürge politikası yalnız nicelikçe değil nitelikçe de değişikliğe uğramıştır. Sömürge politikasının esas amacı sermaye yatırım alanlarını ele geçirmektir. «Sürüm pazarlarını, hammadde pazarlarını ve sermaye yatırım alanlarını ele geçirmek için yapılan rekabetin şiddetlenmesi. İşte kapitalizmin yeni gelişmesi ve mali kapitalizme dönüşmesi sonunda bu noktaya vardı. «(a.g.y, Sf : 109) Sömürgecilik; ona yol açan nedenler, amaçları, yöntemleri ve ideolojisi ile birçok bakımdan değişikliğe uğramıştır.

Osmanlı devleti 19. yüzyıl başından beri kesin olarak paylaşılmadıysa bunun esas sömürgeci devletler arasındaki rekabet ve çelişkiler olmaktaydı. Ayrıca demin vurguladığımız gibi öncelikle henüz işgal edilmemiş alanların işgali söz konusuydu. Fakat, işgal edilmemiş topraklar kalmayınca Osmanlı devleti gibi (özellikle Tanzimat'tan beri yarı - sömürgeleşme sürecine girdiğini belirtmiştik) yarı - sömürge ülkeler (Osmanlı devleti, İran, Çin) üzerindeki rekabette yoğunlaştı. Bu ülkeler özellikle Osmanlı Devleti yeni paylaşımın en önemli konusu ve sahnesi olacaktı.

Birinci emperyalist paylaşım savaşı öncesinde, 1908 2. nci meşrutiyet hareketiyle iktidara geçen «ittihat ve terakki» (Birli kve İlerleme) Partisi Alman emperyalizmi ile sıkı ilişkiler içerisindeydi. «Hürriyet, uhuvet, müsavat» (özgürlük, kardeşlik, eşitlik) ilkelerini savunan İttihat Terakki çok geçmeden gerçek kimliğini açığa vurdu. Bu dönemde gündeme gelen küçük çapta birçok Kürt direnmesini kanla bastırdı. Ermeni ulusal hareketini bahane ederek, yüzbinlerce Ermeni'yi katletti

ve topraklarından sürdü. Abdülhamit'in katliam politikasını aynen uyguladı. 1. nci emperyalist savaşa İttihat Terakki'nin öncülüğünde Almanya'nın yanında katılan Osmanlı devleti (Savaşın önce 1910'da Alman emperyalizmi Türkiye'de, İngiltere ve Fransa'dan üstünlüğü kesin olarak ele geçirmişti.) çöküşün eşiğine gelmiş olmakla birlikte henüz «Tuna'dan Umman'a dek uzanıyordu.» Ancak, Almanya'nın savaşın yenik çıkması üzerine imparatorluk dağıldı. Ortadoğu'nun siyasi haritasında büyük değişiklikler oldu. Bir takım sunî devletler ortaya çıktı. Sömürgeci devletler daha 19. yüzyıldaki faaliyetleri sırasında en zengin petrol kaynaklarını tespit etmiş ve özellikle petrol bölgelerine ağırlık vermişlerdi. Osmanlı devletinin üç eski vilâyeti (Musul, Basra, Bağdat) birleştirilerek oluşturulan Irak, İngilizlerin; Suriye ise ise Fransızların egemenliğine girdi. Kürdistan ise görüldüğü gibi, bir parçası (ki en zengin petrol bölgesidir) Irak'a, bir parçası da Suriye'ye dahil edilerek dört parçalı bir ülke durumuna sokuldu. 1923 Lozan Antlaşmasıyla gerçekleşen bu ikinci bölünme ile oluşturulan dört parçalı statü emperyalist ülkelerin ve bölgedeki sömürgeci güçlerin ortak iradesini yansıtmaktaydı. İngiltere Kürdistan'ın kendi payına düşen parçasını 1932'lerde Irak'a ve Fransa'da kendi payına düşen parçayı Suriye'ye bıraktılar. Sömürge bir ülke olarak 20. yüzyıla aktarılan Kürdistan'ın (ki 400 yıla yakın bir sömürge geçmişi olduğu söylenebilir) birer parçasına da böylece Irak ve Suriye gibi emperyalistlerin sunî yarattığı olan devletler taasruf etmeye başladılar. Bu «hafif siklet» sömürgeci devletlerin sömürge sahipliği işte böyle gerçekleşti. Yani bizzat İngiliz

ve Fransız emperyalistlerinin iradesi ile, İran ve Türkiye ise daha önceden sömürgeleştirdikleri Kürdistan'ın Doğu ve Kuzey parçalarını savaş sonrasında da koruyabildiler. Böylece Ortadoğu'nun ortasında bulunan Kürdistan, birinci emperyalist savaş sonrasında ve ikinci bölünmeyi takiben sadece Osmanlı devleti ve İran'ın değil, Ortadoğu'nun ve İngiltere ile Fransa'nın sömürgesi haline gelmişti. Bugün ise doğrudan bir biçimde Ortadoğu-sömürgesidir. Dolaylı bir biçimde ise Ortadoğu'da egemen olan emperyalist mihrakların sömürgesi. Bugün sürmekte olan statüko (verili durum) aynı çıkarları ve aynı iradeyi (bölgedeki emperyalist mihrakların ve dört sömürgeci devletin) temsil etmektedir. Esasen, daha 19. yüzyılın başından beri İngiltere, Çarlık Rusyası v.s. gibi gibi sömürgeci devletler Türkiye ve İran'la birlikte Kürdistan'ın sömürge statüsünün devam etmesine çalışmışlardır. Denilebilir ki, sadece 20. yüzyılda değil, 19. yüzyılda da Kürdistan'ın sömürge statüsü içerisinde tutulmasında bölgede egemen durumda olan tüm sömürgeci devletler fiilen rol oynamış ve bu anlamda sömürge zincirini birlikte örmüşlerdir. Yani ikiyüz yıldan beri Ortadoğu'lu sömürgeci devletlerle, Ortadoğu'da egemen duruma gelen sömürgeci-emperyalist devletlerin ortak sömürgesi olmuştur diyebiliriz. Kürdistan için. Ancak, sürekli değişen sömürgeci devletleri dikkate almak kaydıyla.

Daha önceki bölümlerde Kürdistan'ın 1514'den beri sömürgeleşme süreci içerisinde sokulduğunu belirtmiştik. Bu tarihten itibaren kısa bir süre içerisinde sömürge düzeninde yerleştiği varsayı-

mından hareket edecek olursak, besvüz vıla yakın bir süreden beri bu statü devam etmektedir. 20. yüzyılın başına kadar Kürdistan'a yönelik sömürge politikası değişen tarihi dönemlere rağmen feodal dönemin sömürge politikası olarak değişmeden kaldı. Çünkü, Osmanlı devletinde feodalizm, egemen üretim biçimi olarak 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını korudu. Kaçınılmaz olarak böyle bir devletin sömürge politikası da hakim üretim ilişkisi olan feodalizmin temeli üzerinde gelişecek ve ona hizmet edecekti. Buharin bu konuda şöyle diyor :

«Egemen sınıfların her politikasının (sadece politika, askeri politika, ekonomik politika) açık bir işlevi vardır. Belli bir üretim tarzı üzerinde gelişerek, belli üretim ilişkilerinin basit ve genişletilmiş yeniden üretiminde aracı görevi görür. Feodallerin politikası, feodal üretim ilişkilerini güçlendirir ve genişletir. Ticarî sermayenin politikası, ticarî kapitalizmin egemenlik alanını genişletir. Mali kapitalizmin politikası, mali sermayenin üretim temelini yeniden üretir.»

(N. Buharin, Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm, Sf : 119, Özgün Yayınları)

Ancak 20. yüzyılın başlangıcından itibaren Türkiye'nin sosyo/ekonomik ve sosyo/politik yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Türkiye'de kapitalizm dışı bağımlı ve çarpıkta olsa olağanüstü bir hızla gelişti. Bu gelişimi Dr. Hikmet Kıvılcımlı şöyle özetlemektedir :

«...20. yüzyılın almyazısını çizen tanrı ve ya şeytan, o konforlu, halı döşeli, ılık sessiz

vitrinler içinde iskambil falı oynar gibi oturan finans kapital, ŞİRKET'tir. Türkiye'nin 1914 yılı nereye gideceği 1900 yılından beri hazırlanıp 1908 yılı iktidara çıkan sermayenin 1909 yılında yaptıklarından belli olmuştur.

1908 devriminden sonra Türkiye'de finans kapital hazretlerinin nasıl «şartsız kayıtsız egemen» kesildiği ondan sonra görülen şirketlerg elişiminden anlaşılır. Türkiye'de 1863'ten 1908 devrimine dek geçmiş 45 yıl içinde ancak 5 şirket kurulmuştur. Gerçi o beş finans-kapital yuvacığk koca imparatorluğun başına gereken suyu dökmeye yetmiş ve artmıştır. Çünkü, o 5 şirketin ardında ve içinde pusukurarak Truva atı gibi Türkiye kalesini fethe gelen ve kale içindeki beşinci kolla yani Babil çağından armağan kalmış tefecik bezirgan sermaye ile her türlü işbirliğı ve elbirliğı yapan finans-kapital hazretlerinin arkasında halkın «YEDİ DÜVEL», Osmanlı ketebesinin «DÜVEL - İ MUAZZAMA» dediğı batı kapitalizmi vardı. O sayede «yuva» kuruluş kurulumak Türkiye'de sahip kesilen finans-kapital olağanüstü yavrulaşikle şirket üstüne şirket yumurtlamağa başladı. 1909'dan 1914 yılına dek 5 yılda 37 şirket dünyaya geldi. Hele birincik cihan savaşıyla batıda bir toplum biçiminin (burjuva düzeninin) ilk kızılca kıyameti koparken Türkiye'de o toplum biçimini göklere çıkaran bir şirketler furyası almış yürümüştür. 1914'den 1918'e dek 4 yıl içinde tam 55 şirket kurulmuştur.»

(Dr. Hikmet Kıvılcımlı Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Sf : 111, Tarih ve Devrim Yayınevi) (a.b.ç)

Türkiye'de kapitalizmin gelişimine ve egemen üretim ilişkisi oluşuna paralel olarak Kürdistan'a yönelik sömürge politikasında da nicelikce ve nitelikçe değişiklikler oldu. **Kürdistan Türk kapitalizmi ve Türkiye burjuvazisi için meta ihraç alanı, hammadde alanı ve ucuz işgücü deposu olarak da önem kazandı.**

Diğer sömürgeci devletlerin olduğu gibi Türkiye'nin de hammadde bakımından en zengin bölgesi Kürdistan'dır. Petrol, Bakır, Krom, Kömür, Demir ve akarsu kaynaklarından Türk burjuvazisi büyük kazançlar sağlamaktadır. Bu kaynakları yerli ve yabancı tekeller ortaklaşa işletmekte ve sömürmektedirler.

Türkiye burjuvazisi «yerli» Petrol'ün hemen hemen tümünü, Bakır, Demir ve Krom'un büyük bölümünü, enerji ihtiyacının yine önemli bir bölümünü (Keban barajından ağırlıklı olarak Türkiye'deki sanayi merkezleri yararlanmaktadır. Henüz proje halindeki barajlar tamamlandığı takdirde de sağlanan enerji yine Türkiye'ye aktarılacaktır.) Kürdistan'dan sağlanmaktadır. Kısaca, Kürdistanın yeraltı servetleri, doğal zenginlikleri hemen hemen tümüyle Türkiye kapitalizminin hizmetindedir. Tarımsal ve hayvansal ürünleri için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Kürdistan'ın sanayileşmesi engellenmiş, sözkonusu sanayi yatırımları da büyük ölçüde sığara, içki, çimento, tekstil gibi alanlara ve devlet eliyle yapılmıştır. Kürdistan'da biriktirilmiş olan

sermaye de sürekli bir biçimde Türkiye'ye akın etmekte ve orada yatırılmaktadır. Yine Kürdistan'dan her yıl onbinlerce işçi Türkiye'nin sanayi merkezlerine (İstanbul, İzmir, Adana, Ankara v.s. gibi) akmaktadır. İşçi göçü konusunu inceleyen eski bir kaynakta şöyle denilmektedir :

«Gene çıkışlar açısından ilginç bir durum, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde hem köyden, hem kasabadan, hem de şehirden göç edilmesi olayıdır. Diğer bölgelerden de göç vardır, ama, bu bölgelerin şehirleri göçün bir kısmını tutmaktadır. Oysa bu iki bölgede, göç tamamıyla bölgeden dışarıya doğru akmaktadır.»

(İşçi Göçü, Dr. Ahmet Aker, Sf : 29, Sander Yayınları)

Sömürge tesbiitne karşı çıkan kimi çevreler bu gerçekleri bilinçli olarak gözardı etmekte ve şöyle demektedirler :

«Örneğin, bunlar Kürdistan'ın dışında, sanayileşen «metropol bölgeleri»nin gelişmesini, Kürdistan'da yaratılan değerlere, hammaddelere, ucuz işgücüne elkoyma girişimlerinin sağladığını söyleyebilmektedirler. Sanki bir ülkenin sanayileşmesini esas sağlayan faktör sömürgelerin yağmalanmasıymış gibi...

Türkiye'nin genelinde ve özel olarak Kürdistan'da yaratılan değerlere el koyan, uluslararası malf sermayedir. Onun aracı ise, komprador sermayedir. Kürdistan'da dahil olmak üzere bütünüyle ülke çapında ucuz iş

gücü ve hammaddelerden yararlanan esas olarak uluslararası malî sermayedir.»

(Parti Bayrağı, Sayı : 5, Sf : 63)

«Türkiye'nin Doğusu ve Batısı arasında işçi ücretlerinin büyük farklılıklar gösterdiği söylenemeyeceği gibi, genel olarak işçi durumuna gelen Kürt emekçileri, esas olarak **Batı Türkiye'de** istihdam edilmektedir...

«Kürdistan bölgesinde bulunan hammaddelerin yağmalanması, Türkiye bütününde **hammaddelerin yağmalanmasının dışında ele alınmaz.**

Başka bir deyişle, Kürdistan bölgesindeki hammaddelerin uluslararası malî sermaye yerine, **ulusal Türk sermayesi tarafından yağma**landığı iddia edilemeyeceği gibi; emperyalizmin Kürdistan'dakileri yağmalarken, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki hammaddeleri yağmalamadığı da söylenemez. Bütün bu iddialar, emperyalizmin Türkiye üzerindeki sömürüsünün inkârı anlamındadır ve sadece emperyalizmin yüzünün gizlenmesine hizmet eder.»

(a.g.y, Sf : 64/65)

Bu sosyal-şöven baylara göre Kürdistan'ın geri kalmışlığın da «Ulusal Türk sermayesi»nin hiçbir günahı yoktur, o zavallı ve masumdur. «Türkiye'nin Doğusu» ile «Batı Türkiye» arasında bir eşitsizlik varsa, bu bir tek ülkenin ve bir tek ulusun çeşitli bölgeleri arasındaki eşitsizliktir. Kapitalizmin eşitsiz gelişiminin sonucudur. Bu eşitsizlik, bu baylara göre, Türkiye ile Kürdistan ara-

sında, ya da Kürt ulusu ile Türk ulusu arasındaki bir eşitsizlik değil Türkiye'nin «Batı»sı ile «Doğu»su arasındaki eşitsizliktir. Uluslararası bir ölçü değil ulusun kendi içindeki bir eşitsiz durumdur. Yani bu eşitsiz gelişimde Kürt ulusunun sömürge ulus, Türk ulusunun ise sömürgeci ulus (veya kendi deyişleri ile ezen/ezilen ulus) olmasını hiçbir fonksiyonu olamaz. Bu esasen yeni olmayan ve Kürt ulusunun varlığının inkârını kapitalizmin, «yasa»larına sığınarak meşrulaştırmaya hizmet eden bayatlamış bir görüştür.

Oysa, bu eşitsizliğin esas nedeni, Kürdistan'ın yağmalanmasının ve geri bırakılmasının esas nedeni, Kürt ulusunun ezilen/sömürge ve Türk ulusunun ezen/sömürgeci olmasıdır. Yani belirleyici faktör, ulusal faktördür.

Esasen, bu sosyal-şöven baylar böyle bir eşitsizliğin varlığını dahi yadsımaktadırlar. Kürt ulusunun ekonomik düzeyi ile Türk ulusunun ekonomik düzeyi arasında hiçbir fark göremeyerek, hâlâ «yarı-sömürge, yarı-feodal» ninniye söylemekteler. Siyasi körlüğün böylesine, pes doğrusu (!) «Parti Bayrağı»nın mantığı, Amerikan finans kapitalinin kendi ülkesindeki zenginlikleri de yağmaladığı için, başka ülkelerin zenginliklerini yağmalaması yüzünden sömürgeci olarak nitelendirilemeyeceği gibi gülünç ve komikliğe varan bir mantıkla çakışır.

20. YY'DA KÜRT ULUSAL HAREKETLERİ

19. yüzyılın son direnmesi olan Şeyh Uubeydullah Nehri isyanından sonra, Çarlık Rusyası'ndaki 1905 devriminin ve Türkiye'deki 1908 hare-

ketinin de etkisi ile ortaya çıkan küçük çaplı bazı ulusal hareketleri saymazsak, birinci emperyalist savaşın bitimine kadar sözü edilmeye değer bir hareket Kürdistan'da gündeme gelmedi. 1880-1918 yılları arasındaki kırk yıla yakın bir sessizlikten sonra, 1918'den itibaren, uluslararası koşulların ve Ekim devriminin de etkisi ile Kürdistan'da ulusal hareketler yeniden boyverdi. Birinci dünya savaşının sona ermesinin hemen ardından, Kuzey Kürdistan'da (Türkiye Kürdistan'ı), Güney Kürdistan'da (Irak Kürdistan'ı) ve Doğu Kürdistan'da (İran Kürdistan'ı) aşağı yukarı aynı tarihlerde bölgedeki sömürgeci devletlere ve İngiliz emperyalizmine karşı bağımsızlık hareketleri ortaya çıktı. 1920-1938 tarihli arasındaki dönemde Türkiye Kürdistan'ında bir dizi direnme oldu. 1938-Dersim ayaklanmasının bastırılmasından beri bir daha herhangi bir hareket görülmedi. Birinci savaş takibeden dönemde Simko ayaklanması ve İkinci Dünya savaşı yıllarındaki özgül dış koşulların ve Ortadoğu'da oluşan geçici bir denge durumunun ürünü olan Mehabat Cumhuriyeti'nin kurulması ve yıkılmasının ardından İran Kürdistan'ında da bir ulusal hareket ortaya çıkmadı. Suriye Kürdistan'ında (Batı Kürdistan) ise Birinci Dünya savaşından beri sözü edilecek bir hareket görülmedi. Kürt ulusal hareketinin, kimi zaman nisbeten uzun sayılabilecek kesikliklere uğramakla birlikte, bu aralıkları saymazsak, aralıksız devam ettiği ve halen de sürmekte olduğu Irak Kürdistan'ı özgül bir öneme sahiptir. 1913-1946, 1961-1975 yılları arasında yeralan ve hemen hemen süreklilik arzeden Irak'taki ulusal kurtuluş müca-

delesinin ve bu mücadelelerin ihtiva ettiği tecrübelerin, derslerin, değerlendirilmesi, yenilgilerin nedenlerinin araştırılması özel olarak ele alınması gereken başlı başına değerlendirilmesi gereken bir konudur. Güney Kürdistan'daki deney üzerine; bu hareketlere önderlik eden partinin (KDP'nin), hareketin çeşitli önderlerinin, ve daha birçok siyasal hareketin yapmış oldukları aşağı yukarı benzer değerlendirmeler vardır. Ne varki, bu konunun değişik boyutlarıyla ve bütünlüklü bir biçimde değerlendirilebildiği söylenemez. Bu konuyu ele alanların birçoğunun yaptığı, büyük ölçüde hareketin tarihçesini yeniden yazmak olmuştur. Kürdistan tarihine ilişkin kaynaklarda yer alan mücadelenin tarihsel gelişimi aynen aktarılmıştır. Şüphesiz, Kürdistan Tarihi konusunun çok az bilindiği gözönüne alınırsa bu çaba gereksiz sayılmaz. Ancak, tekrardan öteye gidemeyen araştırmaların da ciddi araştırmalar olduğu söylenemez. Biz konuyu daha farklı bir yöntemle ele almaya çalıştık. Kürdistan tarihini incelerken, değerlendirmelerimizi yapabilmek için zorunlu olduğu ölçüde tarihsel gelişime değindik. Kürdistan devrimine ilişkin önemli tespitler üzerindeki tartışmalara açıklık getirebilmek amacıyla konuyu ele aldık. Örneğin tek tek ulusal hareketleri ele alıp, kronolojik sıra dahilinde, şurda başladı şurda bitti, falanın oğlu filân, önderlik etti v.s. gibi bir yaklaşımı lüzumsuz gördük. İşin bu yanını merak edenler için bugün müraaat edilecek sayısız kaynak var ortada. Önemli olan sorunu içinde bulunduğumuz dönemdeki mücadeleye ışık tutacak tarzda ele almaktır.

20. vüzyıl Kürt ulusal hareketlerini de aynı yaklaşımla ele alacağız. Ve özellikle bu yüzyılın günümüze kadarki bölümünün en önemli yanını oluşturan Irak Kürdistan'ındaki mücadele deneyi üzerinde duracağız.

GÜNEY KÜRDİSTAN (Irak Kürdistan'ı)' DAKI KURTULUŞ HAREKETİ (1918 - 1946) :

Birinci emperyalist savaştan sonra Osmanlı imparatorluğu çökmüş, Arabistan'ın bir bölümü ve Güney Kürdistan İngiliz emperyalizminin işgali altına girmişti. Irak, Ortadoğu'da İngiliz emperyalizmi tarafından sunî olarak oluşturulan bir devlettir. Arap ulusunun da birliği engellenmiş ve emperyalist çıkarlara uygun düşen Irak ve Suriye devletleri oluşturulmuştu. 20. yy'da önemi daha bir artan petrol bakımından oldukça zengin olan Güney Kürdistan yine İngilizler tarafından Irak - Arap devletine bağlandı. Tüm Kürdistan'da olduğu gibi, Güney Kürdistan'da da bağımsızlık ya da özerklik statüsünün gerçekleşmesi Ortadoğu'daki emperyalist çıkarlara uygun düşmüyordu. Çok sayıda ulus ve ulusal azınlığı, ve dinî barındıran Ortadoğu da emperyalist çıkarlar, tüm ezilen ve sömürge halkları birbirlerine düşürecek ve emperyalizme karşı topyekün bir bağımsızlık mücadelesini engelleyecek bir strateji öngörüyordu. Bu amaçla Arap ulusunun da birliğini ve bütünlüğünü bozarak bazı bölümlerini devlet olarak örgütleyip Kürdistan topraklarını bu devletlere pay ettiler. Irak ve Suriye devletleri bu politikanın ürünüdür. Emperyalist çıkarları tehdit eden Sovyetler Birliği'nin varlığı da Ortadoğu'da izlenen stratejiyi etkileyen önemli bir faktör olmaktadır.

Irak Kürdistan'ında Kürt halkı Türk, İngiliz ve arap boyunduruğuna karşı çıkıyor, bağımsızlık için savaşıyordu. Ancak, ulusal hareketlerin önderliği 19. yüzyılda olduğu gibi geleneksel güçlerin

(aşiret reisi, şeyh ağa) güdümündeydi. Şeyh Mahmut, İngiliz sömürgecilerinin himayesinde Kürdistan için özerklik statüsü istiyordu. İngiliz emperyalistleri bu çözümü benimsemeyince, Şeyh Mahmut'un önderliğinde Kürt halkı, Kürdistan'daki İngiliz işgaline karşı direndi. 1919'daki Şeyh Mahmut (Berzenci) hareketi İngiliz işgal kuvvetleri tarafından bastırıldı ve Mahmut Hindistan'a sürgüne gönderildi. Sevr (1920) antlaşması ile Kürt toplumu için öngörülen bazı haklar ise tümüyle aldatmaca idi ve uygulanmadı. 1922'de Şeyh Mahmut'un Süleymaniye'ye dönmesine izin veriliyor. Döner dönmez Şeyh, kendisini hükümdar ilân ederek bir yönetim kuruyor. Ancak, İngilizler Mahmut'u iknâ edemediler. 1923'de İngiliz işgal kuvvetleri özellikle R. A. F. — Kraliyet Hava Kuvvetleri— birlikleri) tekrar saldırıya geçip Kürdistan'a bombalar yağdırıyor. Şeyh geri çekiliyor. İngiliz sömürgecileri Kürdistan'da katliam üstüne katliam yaptıkları halde 1922'de Irak hükümeti ile ortaklaşa hazırlayıp Birleşmiş Milletler'e gönderdikleri raporda şöyle diyorlar :

«Britanya Majestelerinin Hükümeti ile Irak Hükümeti, Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar içerisinde bir Kürt hükümeti kurma haklarını tanırlar ve çeşitli Kürt unsurları kendi aralarında, mümkün olan en kısa zamanda, bu hükümetin almasını arzular. Kendi bizi ve yayılmasını istedikleri sınırlar konusunda bir anlaşmaya varacaklarını ümit ederler. Her iki hükümet onların, Britanya Majestelerinin hükümeti ve Irak hükümeti ile olacak ekonomik ve siyasal ilişkileri-

ni tartışmak için sorumlu delegeler göndereceklerini bildirirler.»

(Lucien Rambout, Kürdistan, 1918 - 1946,
Sf : 74)

Yine, 11 Temmuz 1923 tarihli Irak Bakanlar Kurulu kararında ;

«Irak Hükümeti Kürt bölgelerine, teknisyenler hariç, Arap memurlar tayın etmek niyetinde değildir.

Onun, Kürt bölgeleri halkını resmî yazışmalarda Arap dilini kullanmaya zorlamaya da niyeti yoktur.

Adı geçen bölgelerde ahalinin sivil ve dinî toplulukların hakları olduğu gibi korunacaktır.» denilmektedir.

(aktaran, Lucien Rambout, Kürdistan, Sf : 75)

Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'de Musul anlaşmazlığını, Musul'un Irak'a bağlanması şeklinde çözümlendi. Birleşmiş Milletlerin bu kararında, ilâve olarak şöyle deniliyordu : «Kürtlerin, ülkelerindeki yönetim, adliye işleri ve okullardaki eğitim için kendi ırklarından memurların atanması ve Kürtçe'nin bu hizmetlerin resmî dili olması yolundaki istemleri hesaba katılmalıdır. «(a.g.y, Sf : 76)

Ne İngiltere'nin ve Irak'ın, ne de BM'in bu vaatleri bile ne o tarihlerde ne de bugün halâ gerçekleşebilmiş değildir. Bütün bu vaatler Kürt halkının özgürlük mücadelesini saptırmak, kontrol altına almak ve boğmak içindi. Sevr antlaşmasının

(20 Aralık 1929) 62 64'üncü maddelerinin öngördüğü benzer çözümlerde aynı şekilde 23 Temmuz 1923 Lozan antlaşmasıyla ortadan kalkmıştı. Bırakalını bu antlaşmalarda yer alan «sürekli otonomi planını» ve «**bu halkın bağımsızlığını gerçekleştirme yeteneğinde olduğuna kanaat**» edildiği taktirde «bağımsız» olacağı şeklindeki sahte vaadleri, en asgari-sinden Kürt halkı, kendi dilini özgürce kullanma, ana diliyle eğitim ve kendinden memurlar v.s. gibi haklara, değil o gün, bugün bile gerçek anlamda kavuşabilmiş değildir. 20. yüzyılın başından itibaren Kürt halkının ulusal mücadelesi işte böyle çarpıtılmış ve sahte vaadlerle oylandırıldı.

«İngilizler pratik insanlardır. Irak'ın yönetimine gelmez bir ülke olduğunu, mandanın kendileri için sürekli bir dert olduğunu ve Irak'la kârlı çıkacakları ve hiçbir sakıncası olmayan bir antlaşma imzalamakla bu yükten kurtulup siyasal, ekonomik ve stratejik çıkarlarını daha iyi koruyacaklarını farketmediler. Daha 1929 Şubat'ında Sir G. Clayton, Irak hükümetine, Majestelerinin Hükümetinin Irak'ı serbest bırakıp Milletler Cemiyetine alınmasını desteklemeğe hazır olduğunu bildirdi. Kasım ayında, Lord Passfield, Cenevre'de o kadar iyimser bir memorandum sundu ki, Mandalar Komisyonu raporcusu Bay Pierre Orts'ın ağzı açıkta kaldı. İngilizler eşsizdiler, tamam; ama Milletler Cemiyeti uzmanlarının yirmibeş sene sürmesi gerektiğine hüküm verdikleri örgütlenme ve olgunlaştırma işini beş seneden de az bir sürede tamamlamak! Bu İngilizlerin beceriklikleri konusunda çok şey söylüyor doğrusu.

Haziran 1930'da, İçerde asayiş sağlama ve her türlü dış saldırıya karşı savunma işlemini Irak Kralı'na bırakan İngiliz - Irak antlaşması imzalandı, Gayet tabii bu anlaşma azınlıklarla ilgili hiçbir hüküm taşııyordu.»

(Lucien Rambout, Kürdistan «1918-1946», Sf : 79, Komal Yayınları.)

Böylece İngiltere 1930'da yeni - sömürgeci metotlarla Irak'a siyasal bağımsızlığı hediye etmenin yanı sıra, bu yarı - bağımlı ülkeye, sömürgeleştirilmesinde bu statüsünün sürdürülmesinde kendisinin de büyük rolü olduğu Güney Kürdistan'ı da hediye etti. Irak'ın Kürdistan'ın Güney bölümü üzerindeki sömürgeci tasarrufu işte böylece İngiliz sömürgeciliği tarafından oluşturuldu. Irak'ta, bizde hâlâ belirli bazı çevrelerin sakız gibi çiğneyip durdukları gibi sömürge edinmek için emperyalistlere kafa tutmak zahmetinden kurtuldu. Kalda ki Irak bizzat Kürdistan'ı sömürgeleştirmede. Osmanlı devletinden bir sömürge olarak İngilizlere kalan Güney Kürdistan'ı yine bir sömürge olarak devraldı. Sömürgecilik vardır, yine sömürgecilik vardır. Irak'ın (Suriye'nin de) sömürgeciliği de işte böyledir. **KEDIYE GÖRE BUDU KADAR SÖMÜRGEÇİLİK** yani.

Aşağıdaki satırlar Irak - Kürdistan ilişkileri konusunda az da olsa bilgi verebilir :

«Ve Kürtlerin asırlık zenginlikleri olan Musul petroleri Irak'ın diğer bölümününün yarısına işletiliyor. Petrol kumpanyalarından sağlanan gelirlerle Arap bölgelerinde sulama, tarım ve tarımsal korunma çalışmaları yapı-

yor. Buna karşılık, birkaç yılda Kürt livası Süleymaniye'de ihracaat için üretilen ya da satılan tütünün toplam fiatı 625.000 rupyeden, 100.000 rupyeye düşüyor.»

«Berî yandan, Irak Kürtleri Irak hazinesine toplam gelirlerinin % 30'unu sağlarlar. Fakat Bağdat'ın, bu bölgelerin kalkınması için yaptığı harcamalar bu orana yaklaşımdan çok uzaktır.»

(aktaran Lucien Rambout, a.g.y, Sf : 89/90)

Irak'ın «bağımsızlığına kavuşması ve fakat,

Kürdistan'da değişen bir şeyin olmaması yüzünden Kürt halkı seçimleri boykot etti. Irak ordusu halkın üzerine ateş açtı ve seçimleri boykot eylemi tam bir ayaklanmaya dönüştü. Şeyh Mahmut hareketin başına geçti ve eski taleplerini tekrarladı : «İngiliz korunmasında sınırlı özerklik.»

Irak, İngilizlerin yarattığı bir devlettir.

«Irak Birlikleri İngilizlerin ülkeyi terketmesiyle askeri alanda açılmış olan boşluğu kapatıyorlardı. Irak ordusu bütün ülkenin savunmasının sorumluluğunu yüklenebilecek bir duruma gelene kadar bu böyle olacaktı. Bu birlikler nihayet 7.500 kişiyi buldular ve personelleri esas Asurlardan meydana geliyordu. (İngilizler Asurileri 40.000 kadar Kürdistan'a yerleştirmeye çalışıyordu. Kürtlere karşı kullanılmak üzere bunlardan askeri birlikler teşkil edilmişti. Daha sonraki yıllarda bildiğimiz gibi aynı amaçla Kürtlerden de «Caş» birlikleri oluşturulmuştu.

TEKOŞİN). Genellikle Kürtlere karşı olan harekâtlarda kullanılıyorlardı ve bu durumlar da kendilerine RAF yardım ediyordu.»

(1961 - 70 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi, Edgar O'Ballance Sf : 23)

Görüldüğü gibi Irak'ın askeri gücü oldukça zayıftır. Irak Ordusunun mevcudu 1933'e kadar 7.500; 1936'da ise ancak 23.000'e ulaşıyordu. Kürt isyanlarının gücü karşısında bir kuvvet biran bile dayanamazdı. Bu nedenle bu isyanlar, kan ve demirle boğulabildiyse şayet, bu «RAF»'in kanatları altında», İngiliz sömürge birlikleri sayesinde mümkün olabilirdi. Daha sonraki yıllarda da Kürt ulusal hareketinin özellikle Irak'ta yol alabilmesinin önemli bir nedeni de bu avantajdı. Yani Irak'taki merkezi otoritenin zayıflığıydı. Öysa, Türk ve İran devletleri bu bakımdan «güçlü» birer militarist güce sahiptirler. Bu noktanın altını çizebiliriz.

Kürt direnmesi karşısında Irak Ordusu tamamen aciz kaldı. Her zamanki gibi yine İngiliz sömürge birlikleri imdâda yetişti. RAF (İngiliz Hava Birlikleri) Kürdistan'a yine bombalarını yağdırdı. Harekât bu şekilde ezilebildi. «Arap ökçeleri altında ezilmesi gereken» Kürtlere Arap ökçeleri vız geliyordu, RAF olmasaydı. Sömürgeciler ulusal çelişkileri de kendi çıkarlarına ustaca kullanabildiler. Asurilerden askeri birlikler oluşturmanın yanı sıra Süryani devşirmelerinden de yararlandı. Aşiretler arasındaki çelişkileri de aynı amaçla kullandılar. 1933'de Barzan bölgesinde Şeyh Ahmet Barzan yönetiminde yeni bir ayaklanma patlak verdi. İngiliz sömürge yetkililerinin devreye girme-

siyle bu ayaklanma da savuşturuldu. Ardı arkası ke-silmeyen bu direnmeleri önlemek için Kürdis-tan'da Kürt memurların sayısı arttırıldı, Kürt unsurların Irak Ordusuna subay olarak katıla-bilmesi sağlandı.

1943'de Şeyh Ahmet'in kardeşi Mustafa Bar-zanî sürgünde olduğu Süleymaniye'den kaçarak Barzan'a gitti. Bundan böyle de Barzan bölgesi di-renmenin siklet merkezi ve Barzanî de 1975 ye-nilgisine kadar süregelen ulusal hareketin değiş-meyen ve tartışmasız lideri olarak sahnededir. Barzanî yeni bir ayaklanmayı örgütledi. Irak yö-netimi güç durumda kalınca Barzanî'yi antlaş-mayı kabule zorlamaya çalıştı. Antlaşma şunları içeriyordu :

«1 — İsyancı aşiretin bütün tutkuları ser-best bırakılacaktır.

2 — Aşiret bütün kuvvetlerini ve Irak or-dusundan alınmış silâhlar da dahil olmak üze-re bütün silâhlarını koruyacaklardır.

3 — Irak Kürdistan'ında, erzak eşit bir biçimde dağılmalıdır.

4 — Kürt bölgelerinde görevli bütün Arap memurların yerine Kürt memurlar atanmalı-dır.

5 — Öğrenim alanında Irak Kürdistan'ı kültürel özerklikten yararlanmalıdır. Yeni okul ve hastahaneler açılmalıdır.»

(aktaran, Lucien Rambout, Kürdistan, Sf : 92, Komal Yayınları)

Bu talepler 1918'den beri sözde benimsenen aynı taleplerdir. Irak yönetimi bu kez de antlaş-

maya uymayınca savaş devam etti. Irak ordusu bozguna uğradı. Kürdistan'ın Erbil'e kadar olan bölümü, yani yarısı kadarı askeri olarak kurtarıldı. Kürdistan'ın zengin petrol kuyularını kaybedeceğini anlayan İngiliz sömürge birliği (R. A. F) yeniden Irak'ın imdadına yetişti. Hava bombardımanlarıyla sayısız köy yakıldı ve halk katledildi. Bu vahşet karşısında Barzani Irak Ordusundan ele geçirdiği silâh ve cephane ile (8 radyo vericisi, 8 top, 2000 tüfek ve 100.000 kadar mermi) İran'a çekildi. (1945).

Irak Kürdistan'ında Birinci emperyalist savaşın hemen akabinde 1918'de başlayan Kürt ulusal hareketi 1946'da bu şekilde noktalanmış oldu. Görüldüğü gibi 1918-1946 yılları arasındaki dönemde Kürt ulusal hareketinin hedefi sadece Irak yönetimi değil özellikle İngiliz emperyalizmidir. «Kurtuluş savaşı emperyalizme karşı verilir» diyenler ve bu bahane ile Kürdistan'daki mücadeleyi anti-emperyalist, anti-sömürgeci saymayan sosyal-şövenler bu gerçeklerden ya habersizdirler, ya da bilinçli olarak sorunu tahrif etmekte ve çarpıtmaktadırlar. Bu sosyal şövenlerin sığındıkları gerekçe önderliğin geleneksel karakteridir. Yani harekete yön verenlerin, aşiret reisi, şeyh ya da toprak ağası unsurlar oluşudur. Denebilirki, bu iddianın sahipleri olan «sosyalizm» ağaları bu toprak ağaları kadar dahi çaplı değillerdir. Ve yine tarihsel gerçeklerden açık seçik görülebileceği gibi Güney Kürdistan'daki sömürge rejiminin devamı bölgedeki sömürgeci otoritelerin yanısıra özellikle onların arkasındaki emperyalist ağababalarınınca sağlanmıştır. Bu otoritelere yönelik ulusal ha-

reketi, bu otoritelerin bölgedeki emperyalist çıkarların kaleleri olduklarını görmeden gerici diye suçlamak ya da ulusal kurtuluş hareketi olarak görmemek veya onlarda görünmeyen bir emperyalist parmağı aramak; bırakalım anti-emperyalistliği ve «sosyalist»liği tartışılmayacak kadar açık bir biçimde emperyalist uşaklığıdır, sömürgeci otoritelerin işbirlikçiliğidir. Emperyalistlerin parmağı ulusal harekette değil bizzat o hareketi katleden otoritelerin içindedir. Ortadoğu'da birinci dünya savaşı sonrasında oluşturulan ve devam etmekte olan statüko emperyalist iradenin ve çıkarların tâ kendisidir. Dolayısıyla bu statükoya ve onun koruyucusu olan merkezi otoritelere yönelik hareketler emperyalizme de yönelik hareketlerdir. Gerçek budur. Elbetteki bu otoritelere yönelik her türden hareket değil.

Ne varki önderliğin karakteri nedeniyle köklü talepler formüle edilememiş ve kalıcı sonuç ulaşıncaya dek hareket sürdürülememiştir. Uzlaşmacı ve teslimiyetçi tavır, radikal (köklü) dönüşümler yerine reformist ve kısmî çözümlerle yetinme, hatta daha önceki hareketlerde görüldüğü gibi bir boyunduruğun yerine bir diğerini tercih (Şeyh Mahmut ve Şeyh Ahmet önderliğindeki hareketlerde görüldüğü gibi) geleneksel önderliğin sınıf karakterinde yatmaktadır. Kaldık, bu noktada hareketin önderliğinin niteliği, onun anti-emperyalistliği için ya da desteklenip -desteklenmeyeceği noktasında ölçü alınmaz. Önemli olan bu hareketlerin fiilen, objektif olarak emperyalizme ve sömürgeciliğe darbe vurup vurmadığıdır. Leninistlerin Afgan emirinin, Mısırlı tüccarların ve Türk

ticaret burjuvazisinin (Kemalist hareket) güdü-
mündeki hareketlere karşı takındıklarını bildiği-
miz tavırda da ölçü, önderliğin niteliğine göre
değil karşı - emperyalist olup olmadığı, ona darbe
vurup vurmadığında yatmaktadır.

Tarihsel gelişimi içerisinde, mücadelenin geli-
şimini özetleyerek bazı yaklaşımlarda bulunaca-
ğız.

Barzanî, 1945'de İran'a çekilmiş ve ikinci em-
peryalist savaş öncesindeki gelişmelerin ürünü ola-
rak Sovyet Kızıl Ordusu'nun denetiminde bulunan
İran Kürdistan'ında Mahabat Kürt Cumhuriye-
ti'nin kuruluşu ve inşâasına katılmıştır. Sovyetlerin
desteği ve dönemin özgül koşulları nedeniyle ger-
çekleşen Azerbeycan ve Mehabat Cumhuriyetleri
kısa ömürlü oldular. Kızıl Ordu'nun ayrılmasın-
dan sonra İran her iki Cumhuriyeti dağıttı. Meha-
bat Cumhuriyeti'nin savunmasını üzerine alan
Barzanî ve kuvvetleri geri çekilerek uzun bir yü-
rüyüşün sonucunda Sovyetler Birliğine sığındılar.
11 yıl Sovyetlerde kalan Barzanî, 1958 devrimiyle
Krallığın yıkılması üzerine Irak'a ancak dönebildi

GÜNEY KÜRDİSTAN'DAKİ KURTULUŞ HAREKETİ (1961 - 1975)

1961 - 1975 yılları arasındaki ulusal harekete KDP önderlik etti. KDP, 1946'da kurulmuştu. Daha önceki dönemlerde kurulup etkin olamamış bir takım politik örgütlerin aksine KDP oldukça etkinlik kazandı. Kürdistan toplumundaki bağımsızlık yanlısı tüm sınıf, tabaka ve unsurların yer aldığı cephe tarzındaki bir örgütlenmeydi. KDP. KDP yönetimine milliyetçi feodal unsurlar (aşiret reisi, şeyh ağa) hakimdi. Bu niteliğiyle KDP Kürdistanlı işçilerin ve köylülerin, ulusal hareketin temel güçlerinin sınıfsal taleplerine, gerçek özlemlerine cevap veren bir yapıda değildi. 1934 yılında kurulan Irak Komünist Partisi'ne (IKP) gelince; bu parti «Komünist» ünvanını asla hak etmeyen bir parti oldu.

IKP, Haşimî Monarşisi döneminin güç koşullarına rağmen illegal örgütlenmesini ve faaliyetlerini devam ettirebilmiştir. 1958 yılında Monarşinin devrilmesi üzerinde etkinliği hızla arttı. IKP sadece Irak'ta değil Kürdistan'da da bir hayli etkin duruma geldi. Bu etkinliğini KDP'nin varlığına rağmen koruyabiliyordu. Kürt devrimcilerinin hatırı sayılır bir bölümü bu partinin safalarında yer almıştı. Bu sayede Kürdistan'ın en büyük kentlerinde güçlü teşkilâtlar kurabilmişti. Ne varki, Kürt sorunu karşısındaki sosyal - şöven politikası süreç içerisinde bu etkinliğini yitirmesine neden oldu. IKP Kürtlerin Ulus niteliği taşımadıklarını ileri sürüyor ve bu görüşüne Stalin'in ulus tanımını gerekçe yapıyordu. 20. yüzyılın baş

larında (1923)'ki sunî bölünmeyi takiben Kürdistan'ın çeşitli parçaları arasındaki iktisadi ilişkilerin koptuğunu, bu nedenle de yalnız Birleşik bir Kürdistan talebinin değil, tek tek parçalarda bile bağımsızlık talebinin geçersiz olacağı şeklinde görüşler ileri sürüyordu. IKP'nin 1945 yılındaki 1. Millî Kongresinde şu görüşlere yer veriliyor :

«Bölünmeden önce, ve özellikle hemen birinci dünya savaşından sonra, Kürt Kurtuluş Hareketi bütün Kürdistan'ı kapsayan bir Kürt devleti talebinin ön plânda tutmaktaydı.» (Kürt Millî Meselesi, Macit Abdül Rudha, IKP Merkez Komitesi Üyesi.)

Bölünme sonrasında ise ;

«Bir Kürt devleti sloganını, Kürdistan'ın bütününde hattâ bir bölümünde böyle gerçekleştirilebilecek, doğrudan ve pratik bir öneri olarak öne sürme imkânı kalmamıştır.»

(aktaran, El Munadil, Sf : 20/21, Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi, Köz Yayınları)

IKP'nin görüşlerinin, «Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm» ve «Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı» adlı yazılarında Lenin'in mahkûm ettiği Kievski'nin ve Rosa Lüksemburg'un oportünist görüşleriyle tıpatıp aynı görüşler olduğu hemen farkedilmektedir. Emperyalizm Çağında UKTH ilkesinin gerçekleştirilemeyeceği ve «pratik» olmadığı gibi aynı gerekçeler IKP'nin de savunduğu gerekçelerdir. Bu görüşleri ileri süren «Komünist'lerin ve KP'nin Lenin'in bu polemik-

lerinden bihaber olduğu söylenebilir mi ? Hiç sanmıyoruz. Çünkü, bu «gerçekleştirilebilecek» ve «pratik» gibi ifadeler bile yalnız başına bu görüşün kimlerden ödünç alındığını ele vermektedir. IKP milli meselede, Leninizmi değil, karikatür marksizmi rehber edinmiştir. Elbetteki milli meseledeki bu sosyal-şöven tavır Oportünist devrim anlayışının ifadesidir.

Yine, 1945'deki Milli Kongre'de şöyle denilmektedir :

«Kürt milli azınlığı için olduğu kadar, Türkmenler, Ermeniler ve Yezidiler gibi azınlıkların da gerçek hak eşitliğine kavuşmaları için mücadele ediyoruz.»

(IKP'nin Tüzüğü'nün 10. Maddesi — 1945, alıntı, a.g.y, Sf : 22)

Görüldüğü gibi IKP, Kürtleri ulus olarak değil «**milli azınlık**» olarak değerlendirmektedir. Dikkatli bir okuyucu IKP'nin bu görüşleri ile TKP'nin görüşleri arasındaki paralelliği de görmekte güçlük çekmez sanıyoruz. IKP ve TKP ikiz kardeşlerdir.

IKP'nin 1956 yılındaki 2. Konferansı ise Kürt sorununda şu görüşü benimsiyor :

«Irak devletinin bağrında Irak Kürdistan'ı için özerklik.»

(alıntı, a.g.y, Sf : 24)

Bu talebin bile IKP tarafından gerçekte benimsendiği daha sonraki yılların pratiği ile ispatlanmıştır. 1958'e kadar ki dönemde, IKP'nin bu sosyal-şöven tavrı yüzünden Kürt unsurların önem-

li bir bölümü ayrılarak KDP saflarına katılmış ve KDP'nin etkinliği artmıştır. 1958'den sonra KDP aleyhine IKP'nin yeniden güç kazandığı birkaç yıllık bir dönem yaşandı, fakat bu durum ancak 1961'e kadar sürdü.

IKP. Kasım yönetimiyle ittifak politikası da izlemeye başlamıştı. İşte, 1961'deki ulusal hareketin öncesinde IKP'nin teori ve pratiği bundan ibaretti. Böyle bir partinin, oportünist ve sosyal-şöven bir önderliğin, ne Arap halkının ne de Kürt halkının kurtuluş mücadelesine önderlik edemeyeceği açıktır. Kürdistan'da KDP'ne alternatif bir proleter hareket de yaratılamadı. Ve kaçınılmaz olarak Kürt ulusal hareketine KDP yön verdi. 1975 yenilgisine kadar da Barzanî ve KDP'nin liderliği değişmeden kaldı.

14 Temmuz 1958 darbesinden sonra yayınlanan geçici Irak anayasasının üçüncü maddesi ; «Araplar ve Kürtler ülkenin ortaklaşa sahipleridirler. Kürtlerin ulusal hakları Irak'ın egemenliği çerçevesi içinde tanınmıştır.» (1961 - 1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi, Edgar O'ballance, Sf : 86, Yöntem yayınları) diyordu.

Irak yönetimi Sovyetler Birliği ile ilişki kuruyor ve Kürtler için siyasi af çıkartıyordu. Belirli bazı siyasal partiler legalite imkânlarından yararlanıyor, ancak, IKP ve KDP üzerinde kısıtlamalar sürüyordu. Kısaca, 1958 hükümet darbesinden sonra bazı politik özgürlüklerin kullanılabilirdiği bir ortam oluşmuştu. KDP. Kasım rejimi ile ilişki kurmuş ve bazı Kürtçe yayınlar için izin almıştı. 1959'da «Xebat» (Çaba) yayınladı. Ne varki, bu durum uzun sürmedi ve Kasım yönetimi, bu politik hakları

da ortadan kaldırmaya çalıştı. Rejimin saldırısına karşı sadece Kürdistan'da güçlü bir direnme oldu. Irak Komünist Partisi ise :

«IKP, kuzeyde durumun bozulduğunu görüp, silâhlı bir çatışmanın önlenemeyeceğini anladığında, derhal mevcut rejimin yanında yer aldı ve «Kürtlerin karışıklak çıkartmaktan vazgeçmelerini» istedi. Bu dönüşe gerekçe olarak da mevcut rejimin, millî burjuvazinin yanında yer alan yurtsever bir yönetim olduğu ileri sürüldü.»

(El Munadil, Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi, Sf : 27)

Irak Komünist Partisi teslimiyetçi çizgisini sürdürüyor ve «Milli Birleşik Cephe» çağrılarını yapıyordu. KDP ise, Kürdistan'daki ulusal direnişin başındaydı. Kasım yönetimi direnişi kırmak için geleneksel aşiret çelişkilerini kullanarak bazı aşiretleri silâhlandırıp Kürt Ulusal Hareketine saldırttı. IKP buradan hareketle Kürdistan'daki mücadeleyi aşiretlerarası bir mücadele olarak yansıtıyordu. Irak yönetimi, 11 Eylül 1961'de Kürdistan'a bütün gücüyle saldırıya geçince Kürt hareketi büyük bir kitle ayaklanmasına dönüştü. 1961'de başlayan savaş içinde, kısa bir sürede :

«Batıdaki Zaxo'dan Süleymaniye'ye kadar uzanan ve Türkiye-İran sınır bölgesinde yaklaşık olarak 200 millik bir araziye de içine alan bölge...» kurtarıldı.

(1961 - 70, IKKM)

Kurtarılan bölge görüldüğü gibi Kürdistan'ın büyük bir bölümüdür. Buradaki «Kurtarılmış Böl-

ge» ifadesi salt askeri anlamda kullanılmıştır. Çin, Vietnam, Anagola v.b. halk savaşlarında gördüğümüz anlamda «Kızıl Siyasî İktidarlar kurulabilmiş değildir. Feodallerin yönelişi altındaki bir hareketin bunu yapabilmesi olanaksızdır. Oysa, Askeri olarak kurtarılan bölgeler, siyasi olarak da kurtarılabilecek olsaydı, halk kitlelerinin somut talepleri, (Toprak devrimi) gibi yapılabilseydi sonuç çok daha farklı olacaktı. Bu sorun hareketin proleter bir önderliğe kavuşabilmesi halinde gerçekleşecektir. Zaten, askeri olarak kurtarılan bölgelerde köklü bir toprak devrimi yapılacak olsaydı, bu bölgeler, tekrar tekrar Irak ordusunun işgali altına kolayca giremezlerdi. Ne varki, feodallerle işbirliği çerisindeki bir önderlik anti-feodal dönüşümleri gerçekleştiremezdi. Bu noktanın altını çiziyoruz. Kürdistan'da ulusal hareketin sürdüğü (Eylül 1961 - 1963) yıllarda ;

«IKP. Kasım hükümetini destekleme şeklindeki haince tavrını korudu ve zaman zaman yaptığı sulandırılmış açıklamalarda, Kürdistan'da barış» (ama teslimiyetçi bir barış) çağrısında bulundu. Burjuva ordusunun bütün Kürdistan'da, ölümü, yıkımı ve sefaleti yaydığı sıralarda bu ordunun birçok birliği «komünist» subaylarca yönetilmekteydi.»
(El Muhadil, IKH ve IKP, Sf : 31)

Yine bu dönemde Irak rejiminin Sovyetler Birliği'nden ciddi sayılabilecek bir askeri yardım alabildiğini belirtelim. Sovyetler Birliği ile IKP'nin tavrı aynı paralelde idi. Çünkü IKP, Sovyetlerin revizyonist dış politikasını Irak'da bir devrim modeli olarak benimsiyordu. Yani Kapitalist Olma-

yan Yol tezini savunuyordu. Bu noktayı biraz açalım. Çünkü, Sovyetler Birliğinin Irak'a yardımlarının nedenini anlamak gerekir.

«Kapitalist Olmayan Yol» SBKP'nin «Üçüncü Dünya» olarak adlandırılan ülkelere ilişkin olarak ortaya attığı bir tezdir. Bu tez «Toplumsal İlerleme» olarak da adlandırılmaktadır. Bilindiği gibi son yıllarda sosyalizm kavramı yerine «toplumsal ilerleme» ifadesi, yerleştirildi. 1969 Moskova Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı Bildirgesi'nde :

Sosyalizm yolunda yada sosyalizm yolunu açabilecek ilerici kapitalist olmayan yol boyunca ilerleme.....»

(Komünist ve İşçi Partileri 4. Toplantısı, Sf : 114, Ürün Yayınları)

olarak da adlandırılmaktadır. Kapitalist olmayan yol stratejisi, sosyalizme barışçıl geçiş tezi temel alınarak tespit edilmiş, bu tezin «üçüncü dünya» ülkelerinin diline çevrilmiş ifadesidir. Aynı tez temel alınarak İleri Kapitalist Ülkeler içinde «İleri-Demokrasi» Stratejisi öngörülmektedir. Yani ileri kapitalist ülkeler için öngörülen ve sosyalizme geçişte bir aşama olarak ortaya atılan «ileri - demokrasi» ile, kapitalist olmayan yol ; bir ve aynı politikanın Kapitalist - Emperyalist Ülkeler ve Geri Bıraktırılmış Ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik ve politik yapı farklılıkları dikkate alınarak formüle edilmiş şekilleridir. Bütün fark bundan ibaret olduğu için ve Türkiye'yi hangi kategoride ele alacağını tayin edemediği için TKP adeta bocalamaktadır.

Bütün bu tezler (Barışçıl geçiş, ileri - demokrasi, kapitalist olmayan yol) son tahlilde Sovyetler Bir.

liği'nin, ABD emperyalizmi ve diğer emperyalist ülkelere ödün verme politikası olarak adlandırabileceğimiz «barış içinde yanyana yaşama» politikasının türevleridir. Bir dünya savaşını nleme adına, dünya halklarının çıkarlarından tavizler vererek, ABD ile pazarlık derekesine indirdiği «Barış içinde yanyana yaşama» politikasının uzantıdır. Bu leninist ilke, emperyalizmin saldırganlık politikası karşısında, onun gücünü abartarak revize edilmiştir. Bu bağı anlamak zor değil. Bu tezler arasındaki yakın ilişkiyi SBKP'nin yetkili ideologlarından K. Zaradov şöyle açıklıyor :

«Farklı toplumsal sistemlere ait devletlerin barış içinde yanyana yaşaması (barışi birlikte varolma - .) dış politika konusundaki temel ilkelerden birini oluşturur. **Komünist hareketin strateji ve taktiğinin başlıca problemlerinin belirlenmesi bu ilkeye bağlıdır. Devrimcilerin tasarladıkları sosyalizme geçiş biçimleri barış içinde yanyana yaşamanın yerspektifleriyle çok yakından ilgilidir.** Bu yüzden bu ilkenin belli başlı görünümlerinin aydınlığa kavuşturulması elinizdeki yapıtta incelenen konunun özel bir paprasını meydana getirmektedir»

(K. Zaradov, Leninnizm ve Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş, Temel Yayınları, Sf : 207 - 213). (a. b. .)

Yani, çeşitli ülkelerdeki devrimci hareket bu politikadan bağımsız olarak strateji ve taklitler belirlemeye kalkmasın. Bu politikanın anlamı budur : Model dayatma. Bu modeller, ileri-demokrasi ve Kapitalist olmayan yol'dur.

Kimileri bu tezlerin, Sovyetlerce genelleştirilmediğini iddia etmektedirler. Oysa, bir kısım Sovyet ideologu «üçüncü dünya» ülkeleri ve kıtaları arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin kapitalist olma-yın yol stratejisini Türkiye de dahil olmak üzere istisnasız hepsi için ileri sürüyorlar ; Nitekim ;

«Üçüncü Dünya ülkelerinde kapitalizmin ne kadar olgunlaştığı , ne dereceye kadar geliştiği sorulabilir. Fakat, hiçbir zaman, bu ülkelerin genel bir kapitalist aşamaya girdikleri yad sınıamaz.

Bu nedenle, kalkınma yolunun, özellikle kapitalist olmayan kalkınma yolunun seçimi, belli bir grup bağımsızlığını kazanmış ülkeye değil, tüm üçüncü dünyayı ilgilendirir. diyorlar.

(Ulusal Kurtuluş Savaşları ve Üçüncü Dünya, E. Jukov - A. İskenderov — L. Deliusin — L. Stepanor, Sf : 219) (a.b.ç)

Bu görüşler yarı - sömürge ve sömürge ülkelerin devrimci pratiği tarafından bizzat hayatın içerisinde mahkûm ediliyor. Böyle olunca, «üçüncü dünya» ülkelerindeki bir kısım Komünist Partiler de bu görüşleri artık terketmek zorunda kalmışlardır. Ve Sovyetler Birliği'nin resmi politikasına itirazlar olmuştur. Bu sebeple bazı ideologlar «üçüncü dünya» ülkeleri arasında bir ayırım yapmak zorunda kalmışlardır. Zaradov şöyle diyor :

«...Üçüncü dünya karşısında ayrımsız bir tavır alınca, bu ülkeleri birbirlerinden ayıran karakteristik farkları görmezlikten gelme, özellikle tarihi ve güncel problemleri bakımından

Asya ve Afrika ülkelerinden önemli ölçüde ayrılan Lâtin Amerika için komünistlerin itirazlarına yol açmaktadır.

Bu itirazların doğruluğunu kabul ederek Asya-Afrika devletlerinin problemleriyle Lâtin Amerika devletlerinkileri ayrı ayrı incelemeyi mantıklı buluyoruz.

(a.g.y, Sf : 367) (a.b.ç)

Lâtin Amerika ülkelerindeki komünist partilerin bir bölümü bu tezlerin geçersizliğini deneyleriyle farketmişlerdir. Örneğin, Brezilya Komünist Partisi Genel Sekreteri 1968'de ;

«...tümüyle yanlış bir düşünce olan barışçıl yol olanağına kendimizi alıştırmıştık ve dolayısıyla devrimi çatışma ve çarpışmalardan başışık, saf bir süreç gibi görüyorduk.»
(aktaran, Zaradov, a.g.y. Sf : 386) diyor.

Bu ülkelerde genellikle askeri, oligarşik ve faşist diktatörlüklerin mevcudiyeti, komünist partilerinin yeraltında çalışmak zorunda kalmaları, legalitenin hemen hemen yokluğu, barışçıl geçiş, kapitalist olmayan yol gibi revizyonist tezlerin benimsememesini sağlamıştır. Buna rağmen halâ bu kıtıada bazı Komünist partilerin benzer bir stratejiyi izledikleri görülüyor. Şili gibi. Ancak, Şili'de de barışçı geçiş tezinin iflâs ettiği görüldü. Ancak bu tezlerin mucitleri ve savunurları Şili deneyimini kendi oportünist tezlerini doğrulayacak bir biçimde tahrif edebilmektedirler.

Sovyet ideologları Asya ve Afrika ülkeleri arasında Türkiye'yi biraz daha farklı bir konumda

görüyorlar. Kaderini kapitalizme bağlamış ve tekelci kapitalizmin egemen olduğu bir ülke olarak. Bu sebeple bu ülkeyi kapitalist yoldan caydırma-ya ve onu kapitalist olmayan yola iknâ etmek için son yıllarda Krediler ve siyasi anlaşmalar giderek sıklaştı. Bunu başarabilirlerse «kapitalist olmayan yol», aksi halde «ileri - demokrasi», «anti - tekel demokrasi» stratejisi... SBKP yönetimini dış politikasını şablonculuğunu yapan TKP'de şimdilik temkinli davranmakta, hem «ileri - demokrasi»yi hem de «kapitalist olmayan yol»u birlikte savunmaktadır.

Çoğu kez, adına «Kapitalist Olmayan Yol» denene bu strateji Lenin'in ve Komüntern'in bazı ülkelerin ekonomik gelişmenin kapitalist aşamasını yaşamadan sosyalizme ulaşabilecekleri şeklindeki doğrutezi ile karıştırılmaktadır. Bu sebeple uzun ve fakat bu tür karıştırmaları engellemek için gerekli olan bir izahı, bu tezi derinleştiren bir ideologdan, Zaradov'dan aktaracağız ;

«Kapitalist olmayan gelişme yolunun ayrı-
cı vasıfları nelerdir ?

Bürokrat burjuvazi dahil, iktidardaki kapitalist ögelerin etkisinin gevşemesi ve ulusal demokratik bir iktidarın ya da 1969 Komünist ve İşçi Partileri Konferansı Bildirisinde ayrıntıları ile sözü edilmiş olan herhangi bir ulusal demokratik devlet biçiminin oluşması bu yolun en önemli çizgisidir. Tartışılmaz çizgilerinden biri de, yabancı sermayenin, büyük komprador burjuvazinin, hatta ulusal sanayi ve ticaret burjuvasının ekonomik sınırlanma-

sı ve kerteli tasfiyesi, devlet sektörünün gelişmesi ve bunun, ekonomik gelişmenin belirleyici ve etkin dayanağı haline kerte kerte dönüşmesidir.

Kapitalist olmayan yol, burjuvazinin iktidar tekelini ortadan kaldırdıktan sonra ulusal demokratik iktidara ve devlet sektörüne dayanarak belirli bir aşamada tarımsal problemlerin çözümüne, büyük tarımsal üretimin uygulamasına geçmek üzere yolu açan anti-feodal nitelikte tarım reformlarını içerir.

Kapitalist olmayan yol kavramının kendi işçi sınıfının yönetici rolünü içermektedir. Küçük burjuva demokrasisi, ulusal demokrasi dünka sosyalist devrimindeki proleter yönetimin etkisini hissetmekte ve kimi vakit ona karşı da koysa veya anti-komünist çizgilerde taşısasa, hatta komünistlere kıysa bile belli bir ölçüde onu dikkate almaktadır. Ne varki, dünya kurtuluş hareketinde proleter yönetimin etkisinden sıyrılabilir.

Kapitalist olmayan yol'a giren ülkelerde büyük problemler kendini dayatmaktadır. Bunlardan bazısının ekonomik durumu çok fenedir. Bu ülkelerde ilerici rejimler içinden çıkılacak gibi olmayan sayısız ekonomik, toplumsal ve politik problemlerin karmaşıklığına bir çözüm aramaktadırlar.

Kapitalist olmayan yol'daki ülkeler ulusal kurtuluş hareketinin en ilerici öncü kollarıdır. Onlar, Asya ve Afrika'nın tarihsel kaderi için özellikle önemli olan yeni bir yolu açmaktadırlar. (istikşaf - ç)

Bununla birlikte, bir sürü Asya ve Afrika ülkesi halâ kendilerine yol aramakta ya da kaderlerini kapitalizme bağlamış durumdadır. Bu ülkelerde olup bitenler tüm olarak ulusal kurtuluş hareketinin akışını önemli ölçüde etkilemektedirler.

Asya - Afrika ülkelerinin çoğunda ulusal kurtuluş kapitalist üretim ilişkilerinin gelişiminin hızlandırmıştır. Birçok devlette (Türkiye, Pakistan) sermayenin merkezileşme ve temerküz süreci, genel kural olarak yabancı sermayeye sıkı sıkıya bağlı tekelci tipte ekonomik kümeleşmeler meydana çıkarmıştır. Öte yandan, Afganistan ve Yemen gibi ülkelerde, kapitalizmin görece hızlı gelişmesine rağmen küçük meta üretimi halâ egemendir ve ulusal burjuvazi henüz çok zayıftır.

Kapitalist yola girmiş ülkeler hiç bir temel problemlerini çözememiş oldukları meydana dandır. Ekonomik gerilik aşılammış, ağır toplumsal hastalıklar olduğu gibi durmaktadır. Açlık, yoksulluk, bilgisizlik, işsizlik bu ülkelerin toplumsal yaşamındaki kalıcı olgulardır. Dolayısıyla sınıf kavgaları da pek olağandır. Kitlelerin baskısı toplumun önündeki görevlere ilişkin ilerici çıkışlara yol açmaktadır.

Böylece ulusal kurtuluş hareketi şimdiki aşamasında apaçık elverişli eğilimler göstermektedir. Ve bu, komünist partilerin çalışması için mükemmel koşullar yaratmaktadır.

Bu partilerin strateji ve taktiğinin ayırdedici niteliğine geçmeden önce programları-

nın ve etkinliklerinin bazı ortak çizgilerini not etmek yerinde olur.

Gelişme yolundaki ülkelerin komünist partilerinin programları iki tür engelle savaşımı öngörmektedir: devrimci perspektifleri saptırmayı amaçlayan revizyonist girişimler ve dogmatik girişimler. Revizyonist saldırılar faşist düzenin yerleşik olduğu yerlerde özellikle güçlüdür. Savaşımın güçlüğü revizyonist belgilere, komünist partilerin tasfiye olması pahasına devrimci eylemlerden, iktidar savaşımından geri durmaya yol açmaktadır. Dogmatik sapma, özellikle ilerici rejime sahip ülkelerde bellirmektedir. Bu sapma ilerici gelişme aşamalarını atlama arzusuyla, varolan rejimleri devirme çağrısıyla, komünist partilere yöneltilen liberalizm eğilimi suçlamalarıyla kendini göstermektedir.»

(K. Zaradov, Leninizm ve Kap. Sos. Geçiş, Sf : 372 - 373 - 374 - 375)

Zaradoğ'dan yukarıya aktardığımız pasajlardan da anlaşılacağı gibi, Kapitalist olmayan yol tezi'nin «en önemli çizgisi», iktidardaki kapitalist sınıfların, tekellerin «etkisinin gevşemesi»; «devlet sektörünün gelişmesi», «ulusal demokrasili devlet biçiminin» (Böyle bir devlet biçimine, bütün sınıfların ortak devletine, marksist - leninist literatürde rastlayamadık, bu herhalde Sovyet ideolglarının kendi hayal dünyalarında yarattıkları bir şeydir) oluşması, «burjuvazinin iktidar tekeli'nin» «kerteli» olarak ortadan kaldırılması ve «ulusal demokratik» bir iktidarın kurulmasıdır. Bu iktidar kanalıyla devlet sektörüne dayanılarak barışçı bir biçimde sosyaliz-

me geçilecektir. Bu tezin özeti bu. Irak, Suriye ve Mısır - kendi deyimleriyle - bu «ilerici rejimler» bu yolun ve «küçük - burjuva demokrasisi» ya da «ulusal demokrasi»nin örnekleridir.

Suriye'nin, bu «ilerici rejimi» ülkenin, ABD emperyalizmi, ve İsrail siyonizmi ile kolkola, onların bir piyonu olarak Lübnan'ı işgal edişi ve Filistin kurtuluş savaşına müdahalesi hatırlardadır. Yine kapitalist olmayan yol'un örnek yolcusu «ilerici» Mısır'ın binlerce işçiyi ve komünisti greve gittikleri için katlettiği ve ABD ve İsrail'le bugünkü ittifakı ortadadır. Irak'ta bir süre önceki komünist katliamı ortadadır. Kürt halkına uygulanan jenosid ortadadır. Fakat, bütün bunlar bir şeyi değiştirmez.

«...ona karşı da koysa veya anti - komünist çizgilerde taşısa, hatta komünistlere kıysa bile bellî bir ölçüde onu dikkate almaktadır.»

«Gelişme yolundaki birçok ülkeyle yapılan işbirliği onların savunma yeteneklerini arttırmak amacındadır. Mısır, Suriye ve diğer birçok Arap ülkesine S. Birliği ve öteki sosyalist ülkelerce verilen yardım ve etkin destek bu ülkelerin ilerici rejimlerine karşı emperyalist güçlerce kışkırtılan İsrail saldırganlığına karşı yürüttükleri savaşımında büyük bir rol oynamaktadır.»

(Zaradov, a.g.y, Sf : 370)

Sosyalist ülkelerce verilen yardımın «büyük bir rol» oynadığı muhakkak. Ancak, bu rolün ve bu «savunma yeteneklerinin» emperyalizme ve İsrail'e karşı mı, Lübnan'daki savaşa, Filistin kurtuluş

mücadelesine ve Kürdistan'daki kurtuluş hareketine karşı mı kullanıldığı aşikârdır.

İşte, Irak'a 1958'den sonra verilen yardımlar bu amacı taşımaktadır. O yardımların, Mig uçaklarının ne iş gördüklerini de herkes bilmekte ve hatırlamaktadır. Birçokları (ÇKP ve AEP kuyrukçuları) bu politikayı «sosyal - emperyalist» bir politika olarak değerlendirmektedirler. Bu tamamen subjektif ve yanlış bir değerlendirmedir. Yanlış ve sahte bir ikilemeden hareketle ve belli bir ülkenin dış politikası açısından bakıldığından buraya varılmaktadır. Nitekim bu Marksizm dışı görüşleri savunanlar bugün Çin içinde aynı şeyi söylemekte. Yarın, Arnavutluk içinde «sosyal - emperyalist» demeyecekleri garanti edilemez. Nitekim, diyenlerde vardır.

Yine, SBKP izleyicileri de (Özgürlük Yolu ve DDKD), Irak'taki Kürt ulusal hareketinin yenilgisinin nedenlerini izah ederlerken bu tezlere asla değinmemektedirler. Sovyetler Birliği'nin bu politikasının yenilgiye yol açan nedenlerden biri olduğu inkâr edilmektedir. Sözde anti - TKP'cidirler ama TKP'nin bu politikasının hangi uluslararası politikanın uzantısı olduğunu da gözardı etmektedirler. IKP'ye «şöven» diyebilmekteler, oportünist diyebilmekteler ancak IKP'nin bu oportünist ve şöven politikasının da hangi uluslararası politikanın devamı olduğunu görmezlikten gelmektedirler. Hiç endişeleri olmasın yarın TKP ve CHP'de IKP ve Baas'ın yaptığını yapacaklardır.

Bu noktaya açıklık getirdikten sonra biz yine Güney Kürdistan'daki harekete dönelim. 1961'de başlayan savaşla Kürdistan'ın büyük bir bölümü.

nün, yarısından fazlasının kurtarıldığını belirtmiş-
tik. Irak ordusu, büyük kayıplar almış, Kürdistan'
daki direnişi tasarladığı biçimde yok edememişti.
«Kürt devriminin sonuca doğru giden ilerleyisinin
tam ortasında 8 Şubat 1963 gerici darbesi patlak
verdi. «(El Munadil, IKH ve IKP, Sf : 32)

Bu darbeden önce, darbeyi gerçekleştirenler,
Baas Partisi, Kürtlere özerklik vaadedip destek ta-
lep etmişlerdi. Baas Partisi yönetime geldikten
sonra yurtsever güçlere ve devrimcilere yönelik
yoğun bir kampanya başlattı. Birçok Kürt devrim-
cisi ve IKP yöneticileri ve üyeleri Irak'ın kuzeyine,
Güney Kürdistan'daki kurtarılmış bölgeye sığınmak
zorunda kaldılar. Kurtarılmış bölgeye sığınan IKP
yönetici ve üyelerinin hatırı sayılır bir bölümünün
Kasım yönetiminin Kürdistan'a karşı düzenlediği
operasyonda görev aldığı söylenmektedir. Buna
rağmen kendilerine sığınma hakkı tanınmıştır. Hem
de KDP gibi bir partinin liderliği tarafından. Bu
dönemde KDP liderliğinin sosyalist ülkelerin deste-
ğini aradığını ve bu tavrında bunun etkili oldu-
ğu söylenmektedir. Bu dönemde Sovyetler Birliği
ve başka bazı sosyalist ülkeler. Kürt ulusal hareke-
tinin propagandasına belirli ölçüde yer vermişlerdir.
Buna bağlı olarak IKP'nin tavrında birtakım deği-
şiklikler başlamış ancak bu durum uzun sürme-
miştir. 18 Ekim 1963'de Irak'ta yeni bir hükümet
darbesi oldu ve 1964 Şubat'ında hareketin yönetimi
ile bir anlaşma yapıldı. KDP liderliğinin talepleri
Kürdistan için özerklik statüsü, petrol gelirlerinin
1/3'ü, merkezi hükümette yine 1/3 oranında Kürt
bakan alınmasıydı. Sovyetler Birliğinin de bu ta-
lepleri desteklediği söylenmektedir. Ancak, bu

antlaşma KDP içerisinde görüş ayrılıklarına neden oldu. Barzanî ateş - kes'ten yanaydı fakat, bazı KDP yöneticileri savaşa devam edilmesi ve ateş - kes'in reddedilmesi gerektiği görüşündeydiler. Sonuçta Barzanî'nin tutumu onaylandı, Muhalif yöneticilerin ateş - kes'i onaylamak zorunda kalmalarının Barzanî'nin sahip olduğu geniş destekten ileri geldiği söylenmektedir. Barzanî'nin sahip olduğu askeri güç ve kişisel insiyatifi muhalifleri ona tabi olmaya zorlayan nedenlerdir.

1964 Mayıs'ında Irak'ta yayınlanan geçici anayasa Kürtlere «Irak bütünlüğü içerisinde millî haklar» vaadediyordu. Oysa, hareketin asgari talebi özerkliği. KDP politbürosu bu karara katılmadı. Ancak, Barzanî talepleri antlaşma yoluyla kabul ettirmek görüşündeydi. KDP politbürosu ise —Celâl Talabani ve arkadaşları— Irak yönetiminin zayıf durumda olduğu, bu nedenle savaşa devam edilmesi gerektiği görüşündeydiler. Talabani'nin KDP adına bu sırada İran yönetimi ile görüştüğü ve onların desteğinin de alındığı söyleniyor. KDP, Barzanî'nin görüşünü reddederek savaşa devam etme kararı aldı. Bunun üzerine Barzanî kuvvetleri ile Kürdistan'ın güneyinde üstlenen KDP birlikleri arasında çatışmalar başladı. Barzanî kanadı aşiret reislerinin desteğini de sağlayarak KDP bölgesine saldırıya geçti. Irak yönetiminin de istediği buydu. KDP kuvvetlerinin bir bölümü bu çarpışmalarda Barzanî kanadına geçiyor geri kalanlar ise İran yönetimi tarafından gözaltına alınıyorlar. KDP kuvvetleri dağıtıldıktan sonra Barzanî kanadı bir kongre toplayarak muhalifleri ihraç etti. İkinci kez yapılan Kongre İran'daki KDP

yöneticilerinin çağırılması kararını alıyor. Bunun üzerinde Celâl Talebanî ve bir kısım üyeler tekrar geri dönüyorlar. Barzanî'nin taleplerini reddeden yönetim, sözlerini unutup, yeni bir saldırı başlattı. Bu durum Barzanî kanadı ile Muhalif kanadın —Talabanî ve arkadaşları— uzlaşmasını hızlandıran bir etken oldu. IKP ise 1964'deki bazı «millileştirme» tedbirleri nedeniyle yine Irak yönetimiyle uzlaşma ve teslimiyet politikası izliyordu. Çünkü, bu «millileştirme» tedbirleri «ilerici rejim'in kapitalist olmayan yolda olmasının kanıtı sayılmaktadır. 1966'larda KDP içindeki iki kanat (Barzanî - Talabanî) çatışması yeniden gündeme geliyor. Bu çelişkiler Talabanî'yi Irak yönetimi ile işbirliğine itiyor.

Bu dönemde İran'ın Kürdistan'daki harekete desteği devam etmektedir. Bu desteğin hatırı sayılır ölçüde olduğu söylenmektedir. Irak ordusunun saldırıları sonuç vermedi, aksine büyük bir yenilgi ile sonuçlandı. Tekrar ateş - kes yapıldı. Hükümet eski talep ve tavizleri tekrarlıyor ancak bunları uygulamıyordu. Her 'zamanki gibi direnmeyi oyalamak, yeniden saldırıya geçecek gücü kazanmak için zaman kazanmak taktiğini güdüyordu. 1966 - 1967 yıllarında Filistin sorununun alevlenmesi ve Arap - İsrail savaşının patlak vermesi üzerine Kürdistan'daki hareket bir bekleyiş dönemine girdi. Arap - İsrail savaşı boyunca Kürdistan'daki direnişe ara verilmesi düşündürücüdür.

Çünkü, bu savaşa gücü oranında Irak'ta katılmış ve bir kısım kuvvetlerini bu amaçla seferber etmişti. Irak yönetimi için kritik bir dönemdi. Bu durum, Kürt ulusal hareketi açısından tutarlı bir

davranış olma gerek. Bu savaş Arapların yenilgisi ile noktalandı. Savaştan sonra da Irak hükümeti daha önce formüle ettiği 12 maddelik programı uygulamaya koymadı. KDP halâ bir bekleyiş içerisindeydi. 1967'de Barzanî kuvvetleri ile Talabanî kuvvetleri arasında tekrar çarpışmalar oldu. 17 Temmuz 1967'de Irak'ta yeni bir Baas'çı darbe daha oldu. Yeni hükümette 12 maddelik programı uygulayacağını söylüyordu. Bu arada Barzanî-Talabanî kuvvetleri arasındaki çatışma tekrar gündeme geliyor ve Irak yönetimini her zaman olduğu gibi bu defa da fırsatı iyi değerlendiriyor. Talabanî KDP'nin güneydeki bölgesine hakim olmak için Irak yönetiminden yardım istiyor ve hükümet bazı birlikleri buraya gönderiyor.

Bu savaşta Barzanî kuvvetlerine karşı Talabanî ile Irak hükümeti arasında tam bir ittifak oluşuyor. Talabanî desteğindeki Irak hava kuvvetleri Kürdistan köylerini bombalıyor, yeni bir katliama girişiyordu. Böylece Talabanî eski KDP bölgesinde hakimiyetini koruyor. Ancak daha sonraki bir saldırı ile bölge Barzanî kanadının denetimine giriyor.

1969'da Irak ordusu yeniden saldırıya geçiyor ve Talabanî'de kuvvetleriyle birlikte bu saldırı da Irak ordusunun saflarında yer alıyor. Ne varki, Irak yönetimi bir türlü Kürdistan'daki direnişi kıramadı. İran ve Irak işbirliği de sağlanamıyordu. Baas partisi, 11 Mart 1970'de Kürt ulusal hareketinin önderliği ile yeniden anlaşmak zorunda kaldı. Bu antlaşma 11 Mart 1970 Deklorasyonu olarak bilinmektedir. 15 maddelik bu antlaşma 1963'deki memorandum'un hemen hemen aynıdır. Bu ant-

laşmanın 4 yıl içerisinde uygulanacağı vaadedilmişti. Bu andtlaşmanın da geçmiştekiler gibi uygulanmayacağı ve Irak Baas yönetiminin taktiğinin zaman kazanma olduğu belliydi. Nitekim, öyle oldu ve 1974'de Irak ordusu tekrar saldırıya geçti. Böylece 1974 - 1975 savaşı başladı. 6 Mart 1975'de Cezayir'de yapılan İran - Irak antlaşması ile İran yardımı da kesilince Kürt ulusal hareketinin yönetimi mücadeleyi bıraktı. 1975'e kadar süren İran ve 1972'den 1975'e kadar devam eden Amerikan askeri yardımının amaçları açıktır. Ne İran sömürgecileri ne de Amerikan emperyalizmi Kürt ulusal hareketinin başarısından yana olamazlardı. David Frankel, İntercontinental Press'in 17 Kasım 1975 tarihli sayısında bu konuyu şöyle açıklıyor :

«Bir hükümet savaşta-bir tarafa silâh yardımı yapmayı tercih ederse o hükümetin desteklediği tarafın kazanması istediği doğal bir varsayımdır. Ancak, bu her zaman böyle olmayabilir.»

«İran ve Türkiye Washington'un Sovyetler Birliği'nin güney sınırındaki tek müttefikleridir. Bu ülkelerden her ikisi oldukça fazla Kürt azınlığına sahiptir ve her ikisi de geçmişte Kürt milli hareketlerini bastırmıştır. Bağımsız bir Kürdistan ve en azından Kürtlerin Irak'ta özerklik kazanmaları hem İran hükümetinin, hem de Türk hükümetinin dengeyi tehdit edici niteliktedir.»

«Washington... kendi müttefikleri arasında dengenin bozulmasını istememektedir. Washington'un amacı Kürt ayaklanmalarını bir yandan Irak hükümetinin bir süregiden iç

mesesi haline getirmek, öte yandan da Kürtlere amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak yeterli yardımı yapmamaktır.

(alıntı için bkz, Sürekli Devrim, Sayı : 1, Sf : 32)

Irak'taki Kürt ulusal hareketine Amerika tarafından yapılan yardım İran Şahı'nın önerisi üzerine gerçekleşmiştir. Gerek, Şah'ın gerekse ABD'nin amacı Irak'a boyun eğdirmek olmuştur. Şah'ın Basra körfezi üzerindeki talepleri ve Şattülarap sorunu İran ve Irak'ı karşı karşıya getiriyordu. İran Şahı amacına ulaşmak için Irak'taki Kürt sorununu araç olarak Irak'a karşı kullanmıştır. Nitekim, Şah'ın kendisi bunu itiraf etmektedir. Mısır'lı gazeteci M. H. Heykel ile yaptığı görüşmede (1975) şöyle demektedir :

«Şunu açıklıkla belirtmek isterim ki Kürt devrimini bir icad etmedik, onunla varolan bir gerçek olarak karşılaştık... Kürt devrimi bizim için kullanabileceğimiz bir fırsat olarak ortaya çıktı.»

«Biz bir Kürt sorunu yaratmak istiyor muyuz? Pek tabii ki hayır. Bizim kendimizin de büyük bir Kürt azınlığına sahip olduğumuzu görebilirsiniz.»

«Uzun yıllardır Irak hükümetleri İran'a karşı düşmanca bir tavır izlemişlerdir. Şimdi, bizim elimize geçen her fırsatı kullanma hakkımız yok mudur?»

Yine, bu konuyla ilgili CIA raporunda :

«Müttefiklerimizin resmi, özerk bir hükümetin kurulmasına bakmayacağını düşünüyoruz. (Müttefikimiz de bizim gibi hiçbir ke-

sin sonuca varmayacak olan «müttefikimizin düşmanının» ülkesindeki «etnik grup taratından) yarı-özerkliğin reddedilerek zayıflatılmasını yararlı görmektedir. Biz (veya müttefikimiz) meselenin şu ya da bu şekilde çözülmesini istemiyoruz.» denilmektedir.

(alıntı için bkz, a.g.y, Sf : 32)

İran sömürgecileri ve ABD emperyalistlerinin Kürt sorunu ile ilgilenmelerinin nedeni budur. İran ve ABD emperyalistleriyle ittifak içerisindeki diğer sömürgeci devletler de (Suriye ve Türkiye) aynı amaçla Kürdistan'daki direnişi kuşatma altına aldılar. 1963'den sonra Suriye bir tugay asgeri Zaxo'ya direnişi bastırmak için sokmuştu. Ortadoğu'daki sömürgeciler arasındaki askeri, politik, iktisadi v.b. paktlar aynı amaca yöneliktir. KDP önderliğinin (1918 - 1946 yılları arasındaki hareketlerinde) formüle ettikleri talep bağımsızlık statüsü değil sadece özerklik olmuştur.

«10 Nisan'da Molla Mustafa, bağımsız bir Kürt devleti kurmak istediğini yalanladı ve şöyle dedi: «Ben sadece Irak içinde halkımın haklarını savunurum. Bugünden itibaren Irak hükümetinin siyasetine bağlanmış olan halkımız Irak, Türkiye ve Suriye ile diğer ülkeler arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için elinden geleni yapacaktır.

(1961 - 1970 İKKM, Sf : 260)

11 Mart 1970 antlaşmasından sonra Barzani böyle diyordu. Ancak, 1961'den 1975'e kadar on-dört yıl süren ve Kürt halkının sayısız kez jenosid'e uğradığı, Kürdistan'ın harabeye çevrildiği di-

renişin sonunda hiçbir şey kazanılmadı. Ne bağımsızlık, ne özerklik, ne de başka birşey. Hareket «burjuva çözümlerle, çarpıtılmış ve geçici çözüm biçimleriyle oylandırıldı.

Sovyetler Birliği ve IKP'de bu sorunun köklü bir çözümüne, devrimci bir çözümüne yanaşmadılar. Irak'taki rejimlerin kendilerine yakıştırdıkları «sosyalist» «yurtsever» v.b. sıfatlarını onlarda onayladılar. SBKP'nin Kapitalist Olmayan Yol politikası, Ortadoğudaki statükoyu korumaya hizmet eden bir politika oldu. IKP'nin tavrı da SBKP kuyrukçuluğundan ileri geliyordu. SB 1961-1970 dönemi boyunca (1963 gerici hükümet darbesi dönemi hariç) Irak hükümetine silâh v.b. yardımına devam etti. Baas yönetimleri kendi çıkarları açısından Sovyetler Birliği'yle dostluk antlaşmaları imzalıyor, komünistlere hükümette sandalye veriyorlardı. IKP «Yurtsever İktidar'la «ulusal cephe»ler inşa ediyordu. Böylece Baas Partisi /(IKP)/ Sovyetler Birliği üçlüsü genellikle Kürt ulusal hareketleri karşısında ve ittifak halinde idiler. Bu durum karşısında Kürt direnmesi iyice teorit oluyor, Baas politikası başarıya ulaşıyordu. KDP'de İran, ABD ve İsrail'le daha bir sıkı ilişkiler içerisine giriyor, tam bir teslimiyet tavrı izliyordu. İran ve ABD desteğini alabilmek için Kürdistan petrollerini pazarlık masasına sürüyordu. Bu durumun «Komünistleri» pek rahatsız ettiği görülüyor :

«Öte yandan Sovyetler Birliği de, Kürt ihtilâlinin İran'dan yardım almasına itiraz da bulunmuyordu. Onlar sadece, bundan daha öteye gitmemek gerektiğini belirtiyor ve Barzan'ı, «gerici bir kaynaktan yardım aldığı halde

o kaynağa teslim olmayan ender kimselerden biri» olarak niteleyerek politikasını övüyorlardı.»

(Irak Kürdistan'ı Demokrat Partisi Yeni Strateji, Sf : 84)

Barzani ve KDP'nin malûm kaynaklara teslim olup olmadığı herkes tarafından görüldü. Başka türlü eşyanın taibatına aykırı düşerdi. Yani hareketin liderliğinin İran ve ABD desteğine rağmen onlara teslim olmaması gerçek komünistler açısından düşünülmecdi. Ve malûm sonuç bütün çiplaklığıyla ortaya çıkınca da, bu defa Sovyetler Birliği ve IKP, «öfkelenip», bu durumu Baas'ı destekleme politikaları için gerekçe yapmaya başladılar.

Görüldüğü gibi 1961 - 75 yılları arasında yer alan Kürt ulusal hareketinin yenilgisinin tek nedeni önderliğin sınıfsal karakteri, feodal niteliği değildir. Elbetteki, en önemli neden budur. Hareket proleter sosyalist bir önderliğe kavuşsaydı, sonuçlar daha farklı olabilecekti. Hareketin uluslararası düzeyde destek bulamayışının ve tecrit olmasının tek nedeni de yine önderliğin karakterinde değildir. Bir ulusal hareketin desteklenmesi için ölçü o hareketin önderliğinin karakteri değildir. Önderliği hangi kesimlerde olursa olsun objektif olarak emperyalizme darbe vurup vurmadığına bakılır. Elbetteki emperyalizme günümüzde gerçek anlamda ve nihai darbeyi ancak proleterya önderliğindeki hareketler vurabilir. Ne varki Kürt ulusal hareketinin önderliği başlangıçtan beri emperyalizme yaslanmıyordu. Aksine, objektif olarak emperyalizmi

ve emperyalist çıkarların ifadesi olan statükoyu hedef alıyordu. Tutarlı politika bu hareketi desteklemek fakat aynı zamanda hareketin devrimci bir önderliğe kavuşması için de mücadele etmek olacaktı. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle Irak Komünist Partisi ise bu politikanın tam aksine oportünist bir tutum içerisinde oldular. Hareketin dış piyasadan tecrik olmasının önemli bir nedeni de buydu. Kısaca yenilginin en önemli nedeni, önderliğin karakteri olmakla birlikte, diğer nedenler SBKP'nin revizyonist dış politikası ve bu politikanın takipçiliğini yapan IKP'nin oportünist devrim anlayışı ve ulusal sorundaki sosyal-şöven siyaseti olmuştur. İşte, Sovyetler Birliği'nin ve IKP'nin bu tavrı KDP liderliğini, İran sömürgecileri ve ABD emperyalistlerinin kucağına iten nedenlerden biri oldu. Uzun yıllar süren mücadelenin sonucunda ise ne bağımsızlık, ne özerklik, ne de başka birşey kazanılamadı. Fakat, Kürdistan halk kitlelerinin devrimci potansiyeli, kararlılığı ve enerjisi çarçur edildi. Irak Kürdistan'ında yenilgi sonrasında da mücadele bitmedi ve devam etmektedir. Ancak, hareket devrimci bir alternatiften, proleter bir önderlikten halâ yoksundur. Ne «Geçici Komite» ne de KYB («Kürdistan Yurtsever Birliği») Kürdistan proleteryanının bağımsız politik örgütleri değildir. Bu iki örgüt de anti-sömürgeci örgütlerdir. Yakın geçmişte bu iki hareket arasında gündeme gelen çatışma ise, daha önce sözünü ettiğimiz uzak geçmişteki olayları hatırlatmaktadır. Bu konunun değerlendirilmesini ayrı bir yazıda yapmayı düşünüyoruz.

KISACA TÜRKİYE KÜRDİSTAN'INDAKİ ULUSAL HAREKET ÜZERİNE

20. yüzyılda Türkiye Kürdistan'ında da bir dizi ulusal hareket yer aldı (1919 - 1921). Koçgiri, 1925 Şeyh Sait, (1928 - 1934) yılları arasında birkaç kez gündeme gelen Ağrı isyanları, 1938 Dersim, bu isyanların en çaplı olanlarıdır. Bu isyanlara da yol açan nedenler daha öncekilerle aynıdır.

Yani esas neden ulusal baskı ve sömürüdür. Uluslararası düzeydeki kurtuluş hareketleri, Ekim devrimi, bu hareketleri derinden etkilemiştir. Kürdistan'ın birinci emperyalist savaş sonrasında İngiliz ve Fransız emperyalistleri tarafından ikinci kez parçalanmasına ve sömürgeci devletlere pay edilmesine karşı adeta bir cevap niteliği de taşımaktadırlar. Bu hareketlerin ulusal muhtevası, çağın niteliği gereği, 19. yüzyıldaki hareketlere göre daha belirgindir. Hareketlerin önderliğinde de bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Feodal unsurların yanısıra ağırlıklı olarak harekete yönelişini verenler ulusçu aydınlardır. Ve ulusal hareket daha önceki yüzyıldan farklı olarak bazı politik örgütlerin öncülüğü altındadır. «Kürt Teali Cemiyeti» v.b. gibi. Hareketin önderliğindeki bu değişimlere rağmen daha önceki hareketler ve diğer parçalardaki hareketler gibi Kuzey Kürdistan'da yer alan direnmelerde yenilgiyle sonuçlandı. Bu yenilginin nedenleri de büyük ölçüde 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyılda diğer parçalardaki hareketlere değinirken belirlediğimiz nedenlerle aynıdır. Bu konuları da önce etraflı olarak açıkladığımız için burada yeniden tekrarlamayı gereksiz buluyoruz. «Türkiye Komünist Partisi»'nin bu hareketler karışındaki tavrı da sos-

yal - şöven bir tavidir. TKP Kemalist iktidarın Kürdistan'daki kaitamlarını destekliyordu. Bu Kemalizm kuyrukçularının daha doğrusu uşaklarının teori ve pratiğini marksizmle bağdaştırmak mümkün olmayan bir şeydir. TKP'nin özellikle ulusal sorundaki politikası tamı tamına Kemalist bir politikaydı. Ne eksik, ne fazla. Bugünkü, TKP'de işte bu politikanın ve ideolojinin sadık bir mirasçısı ve takipçisidir. Kürt ulusal hareketleri TKP'ye göre gerici hareketlerdi. Bu konuda Şefik Hüsnü'nün ve R. Davos (İ. Bilen)'un değerlendirmelerine bakılabilir. Onların ileri sürdüğü gerekçelerle bugünkü izleyicilerinin gerekçeleri tıptıp aynıdır.

«Kurtuluş Savaşını izleyen yıllarda Kemalistlerin genellikle siyasal üst yapıya ilişkin bazı anti-feodal nitelikte dönüşümler yaptıkları bilinmektedir. Bunlara karşı en önemli tepki feodal ilişkilerin en yoğun bulunduğu Kürdistan'dan geldi.»

(Emekçi, Kürt Sorunu, Sf : 11)

«İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara Hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerinin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırma uğraşılıyor. Feodal unsurlar, Kemalist Parti tarafından gerçekleştirilen reformlara rağmen, bugüne kadar ülkenin bu sapa bölgesinde barınmayı başarmışlardır. Bu bölgeye geçtiğimiz yıl, Tunceli adı verilmişti. Dersim'in hakim tabakaları, yürürlükteki yasalara rağmen, kehdi yasa dışı ayrıcalıklarını koruyabilmişlerdir.»

(Kürt Milli Meselesi, Aydınlık Yayınları, Sf : 83, Rasim Davaz, «Yeni Bir Kürt Ayalkanması» (29 Temmuz 1937)

«Dersim'de devlet otoritesi sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Feodal aşiret reisleri, her fırsatta, devleti hiçe sayarlardı. Devletin Dersim'de askerlik yükümlülüğünü gerçekleştir-
mesi ve yasal vergileri toplaması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bu iki mesele, dai-
ma, şeyhler ve ağalar tarafından toptan halle-
diliyordu. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yet-
kileri altında bulunan ahaliden işlerine geldi-
ği gibi vergi alıyor ve bunun ancak küçük
bir kısmını hazineye devrediyorlardı. Bölge
gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek
yerde, aşiret reislerinin muhafız birliklerine fe-
dai olarak giriyor, yani aslında eşkıya çeteleri
oluşturuyorlardı.»

(a.g.y, Sf : 84, Rasim Davaz)

Bugünkü «TKP'nin Genel Sekreteri İ. Bilen, III. Enternasyonel'in yayın organlarında R. Davos imzasıyla bu görüşleri savunuyor. Kemalist iktidarı anti-feodal ve anti-emperyalist nitelikte bir iktidar olarak görüyor ve bu iktidara yönelik Kürt ulusal hareketlerini de «gerici» olarak damgalıyor. Bu değerlendirme salt Dersim hareketi için değil, III. Enternasyonel yayınlarında (belgelerinde) görülebileceği gibi Şeyh Sait, Ağrı v.b. hareketlerini de kapsamaktadır. Kemalist iktidardan devrimi derinleştirmesini bekleyenlerin, Kemalistlere bel bağlayanların başka türlü davranması beklenemez.

Oysa, Revisyonist bir çizgi izleyen TKP'nin ve onun R. Davos gibi yöneticilerinin sandığı gibi Kemalist iktidar anti-feodal bir iktidar değildi ve bu nitelikte reformlarını da göremiyoruz. Aksine, Kemalist iktidar, feodal gericilikle ittifak halinde

olan bir iktidardır. Böyle bir partinin ve iktidarın anti-feodal dönüşümleri gerçekleştirmesi mümkün değildi. Yine, Kemalist Parti ve iktidarı tutarlı bir anti-emperyalist çizgi de izlemiyordu ve sınıf karakteri gereği izleyemezdi de. Emperyalizmin fiili işgaline karşı direndiği 3-4 yıllık dönemde bile bu iktidar emperyalist güçlerle el altından anlaşmalar imzalıyordu.

Yukarıdaki satırlardan açıkça görülebileceği gibi R. Davos (İ. Bilen) sömürgeci otoritenin Kürdistan'dan aldığı ağır vergileri «yasal vergiler» olarak görmektedir. Kürdistan'ı yüzyıllarca bir asker deposu olarak görmüş olan sömürgeci otoritelerin bu uygulamalarına karşı gelişen haklı tepkileri «eşkiya»lık olarak nitelemektedir. Esasen, bu türden «sosyalist»leri sosyal-şöven olarak nitelemek bile yanlıştır. Çünkü, böylesine sosyal-şövenler bile pek az görülmüştür.

R. Davos'un görüşlerinin III. Enternasyonal yayınlarında yer alması ise bir başka ilginç noktadır. III. Enternasyonal yayınlarında yer alan Kürt ulusal hareketlerine ilişkin değerlendirmeler de aynı paraleldedir. Kimileri III. Enternasyonal'in tavrını şöyle izah etmektedirler : «... ezen ulus devrimcilerinin, Üçüncü Enternasyonal'e yanlış bilgi vererek sorunu çarpıttıklarını belirtmiştik.» (Kurtuluş, Sayı : 27, Sf : 13)

Yani bütün suç «ezen ulus devrimlerinin»dir. Şayet onlar, Enternasyonal'e doğru bilgi verecek olsaydılar, Enternasyonal'in tavrı onlar paralelinde olmazdı. Yanlış yapan ezen ulus devrimcileri olunca başka tavrı, Enternasyonal olunca başka bir

tavır, oportünizm demektir. Bu «esnek» sosyalistlere sarı Enternasyonal'in (II. Enternasyonal) tavrını da göstermekte fayda var :

«II. Enternasyonal, insan haklarının ve Lozan antlaşmasının bu biçimde ayaklar altına alınmasını Yürütme Kurulu'nun 30 Ağustos 1930'da Zurich'teki oturumunda aldığı bir kararla protesto etti.»

«Uluslararası Sosyalist Örgütü'nün Yürütme Kurulu, Dünya'nın dikkatini, Türk hükümetinin yalnızca özgürlükleri için savaştan Kürtleri yenilgiye uğratmak için değil fakat aynı zamanda isyana katılmayan Kürt ahalisi de yoketmek için giriştiği katliamlara çeker. Türk hükümeti böylelikle Kürt halkını da, Ermeni'lerin akibetine uğratmaya çalışmakta, kapitalist ulusların kamuoyları bu kanlı vahşeti protesto bile etmemektedirler. (Lucien Rambout, Kürdistan, Sf : 40, Komal Yayınları)

Ulusal Sorun'da Sarı Enternasyonal'le Kızıl Enternasyonal arasındaki fark bu olamazdı. Şimdi ise Sarı Enternasyonal'e «doğru» «bilgi» verenleri araştırmak düşer.

Bu noktadaki yaklaşım TİP, TSİP, Özgürlük Yolu, v.b. paralelindeki bir yaklaşımdır. Onlar da Sovyetler Birliği'nin dış politikasını eleştirmeyi tabû saymaktalar ve bütün suçu TKP'ye yüklemekteler. TKP'nin «yanlış bilgi» vermesini gerekçe olarak ileri sürmektedirler. Sovyetler Birliği'nde böyle kolay «kandırılacak» sosyalistler var sanıyorlar. Bilmiyorlar ki, esasen kendi kendilerini avutmakta ve «kandırmakta»dırlar.

Kurtuluş'un Kürt Ulusal hareketlerinin yenilgisine «yaklaşımı» da bir «yaklaşım»dır ama, kendisine ait olan bir «yaklaşım» değil, SBKP takipçilerine ait («Özgürlük Yolu» v.b.) bir yaklaşımdır. Bu sorunu ele alırken uluslararası sosyalist hareketteki bunalıma ve kutuplaşmaya ilişkin tavrını adeta unutmuşa benzemektedir, Kurtuluş.

«Kürdistan Tarihi ve Kürt Ulusal Hareketleri üzerine bir yaklaşım» başlıklı tefrikayı (ki ağırlıklı olarak hareketi tarihçesine yer verilmiştir) boş yere yeniden kaleme alıp yorulacaklarına ödünç aldıkları kaynağa müracaat edilmesini tavsiye etmeleri daha doğru ve dürüstçe bir tavır olacaktı. Çünkü, konuyla az çok ilgilenen tüm çevreler bu «yaklaşım»ın sahiplerini bilmektedir ve Kurtuluş'un tavrının farkındadırlar.

Kürt ulusal hareketlerini «gerici» olarak niteleyen çevrelerin ileri sürdükleri gerekçelerden birisi de «Bağımsızlık savaşı emperyalizme karşı verilir» şeklindedir. Bunlar, Kürt ulusal hareketlerinin dolaşız hedefi olan merkezi otoritelerin Ortadoğu'da emperyalist çıkarların ve iradenin temsilcisi olduğunu unutmaktadırlar. Ortadoğu'daki statükonun bizzat emperyalist mihraklarca oluşturulduğunu ve devam ettirildiğini gözardı etmektedirler. Aynı çevreler yukarıda kısaca değindiğimiz III. Enternasyonal'in tavrını da ölçü olarak almaktadırlar.

Ancak, tarihsel gerçekleri çarpıtmadan ve doğru olarak kavrayanlar için durum açıktır. Bu hareketler kimi zaman (başlangıçta) doğrudan emperyalist güçlere ve daha sonraki dönemlerde de Ortadoğu'da onların çıkarlarını temsil eden sömürgeci otoritelere yönelik olmuştur. Kısaca, Kürt ulusal hareketleri, meşrû, haklı ve ilerici hareketlerdi.

SON BİRKAÇ SÖZ

Kürdistan tarihini, kurtuluş mücadelesinin bugününe ışık tutacak tarzda eele alıp incelemeye çalıştık. Aynı zamanda zorunlu olarak sömürgecilik sorununu da inceledik.

Çünkü, daha evvel de işaret ettiğimiz gibi Kürdistan'ın uzun bir sömürge geçmişi mevcuttur. Konu içerisinde Ortadoğu'da bugünkü statükonun, dört parçalı statünün, nasıl oluşturulduğunu ve diğer parçalardaki sömürge yapının da nasıl şekillendiğini anlattık. Kürdistan'ın bütün parçalarındaki hareketlerin niteliğini ve bu hareketlerin tümünün yenilgiyle sonuçlanmasının nedenlerini de (19. yüzyıl ve 20. yüzyıl) açıklamış olduk. Daha evvelde değindiğimiz gibi bu konudaki yaklaşım Kürdistan düzeyindeki siyasal gruplar arasında birliğin ya da ayrılığın önemli bir yanıdır. Bu konuya ilişkin görüşlerini belirlemiş bazı siyasî gruplarla aramızdaki ayrılık noktaları yazıda açıklık kazanmıştır. Ancak, henüz yaklaşımını bilemediğimiz ya da yazılı ve bağlayıcı görüşlerine rastlayamadığımız bazı gruplar mevcuttur. Sözünü ettiğimiz grupların birlik diye bir sorunu varsa, Kürdistan devriminin diğer sorunlarının yanısıra bu soruna ilişkin görüşlerini de belirlemeleri gerekir. Çünkü, Kürdistan'da, yükselen ulusal hareketin birleşik (merkezi) bir önderliğe, marksist bir önderliğe kavuşturulması acil bir görevdir.

BAĞIMSIZ/DEMOKRATİK/BİRLEŞİK

KÜRDİSTAN İÇİN İLERİ !

KAHROLSUN SÖMÜRGEÇİLİK VE EMPERYALİZM !

KAHROLSUN FEODAL GERİCİLİK VE FAŞİZM

BİMRE KOLEDARİ BİJİ TÊKOŞİNA ME !

«Bazı kapitalizm biçimleri»nin varlığından söz ederken Bazil Nikit'in ifadesini kullandık. Bunun yerine kapitalizmin gelişebilmesi için gerekli olan bazı ön koşulların oluşmakta olduğunu söylersek daha doğru olur. Kürt ulusal bilincinin gelişiminde bu faktörün, iktisadi faktörün de, payı olduğu muhakkak. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta var. Şöyle ki, Kürdistan'daki uluslaşma süreci ve ulusal hareketlerin ortaya çıkış koşullarını XIX. (19.) yüzyıl Batı Avrupası ile karşıtırmamak gerekir. Çünkü, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıldaki Kürt ulusal hareketleri Avrupa'da olduğu gibi, ulusal düzeyde gelişen kapitalist ilişkilerin yolaçtığı ve belirlediği ulusal hareketler değildir. Çünkü, Kürdistan'da güçlü feodal ilişkiler söz konusudur. Şayet, öyle olsaydı, ulusal hareketlerin başında genellikle olduğu gibi (Avrupa'da) bir Kürt burjuvazisini gözlemlemek gerekcekti. Oysa, ne 19. yüzyılda ne de 20. yüzyılın sözünü ettiğimiz diliminde böyle bir burjuvazi göremiyoruz. Yani, Kürt ulusal bilincinin sıçrama yapmasında ve Kürt ulusal hareketlerinde iktisadi faktörün payı olmakla birlikte, belirleyici olan Çağın (19. ve 20. yüzyıl) niteliği ve Kürdistan'a yönelik istilâlar ve Kürdistan üzerindeki savaşlardır. Ancak, bu hareketler ulusal hareketlerdi. Bunu reddetmek Batı Avrupa'daki uluslaşma sürecini ve ulusal hareketlerin gündeme geldiği koşulları şablon olarak almakla mümkündür. Bu dogmatik anlayışı 20. yüzyıldaki, yani emperyalizm çağındaki hareketler için geçerli kılmaya çalışmak ise, tam bir cahillik örneği olur. Nitekim, bu şabloncu anlayıştan hareketle kimileri salt 19. yüzyıldaki direnmeleri değil, 20. yüzyıldakilerini de ulusal hareket olarak görme-

mektedirler. Onlar, ille de bu hareketleri doğuran bir ulusal pazar, yani kapitalizm ve bu hareketlere öncülük etmiş bir burjuva kategorisi aramaktadırlar. Bunları göremediklerinden ötürü de Kürdistan'daki direnmeleri ulusal olarak kabul etmemektedirler.

Bu muhakeme ile örneğin, Gine'deki kurtuluş hareketi bile ulusal olarak görülmebilir. Çünkü, Gine'de kapitalizm öncesi ilişkiler egemendir ve kapitalizmden söz etmek güçtür. Ve hareketin başında da bir burjuva kesim yoktur. Oysa, diğer Portekiz sömürgelerinde olduğu gibi Gine'deki harekette ulusal kurtuluş hareketi idi. Mondlane'nin aşağıdaki satırları anlattıklarımızı doğrulayıcı niteliktedir :

«Afrika'daki bütün ulusal hareketler gibi, Mozambik hareketi de Avrupa sömürgeci yönetimi şartlarında doğdu. **Son elli yıldır Portekiz yönetiminden çekilen acılar ulusal birliğin kaynağı olmuştur.** Uluslaşma; dil, toprak, ekonomik ve kültürel birliğin tarihi olarak meydana getirdiği istikrarlı bir topluluğun ortaya çıkmış şeklide olmamıştır. Mozambik'te sömürge yönetimi; bölme, istismar, zorla çalıştırma ve sömürgeciliğin diğer metotlarıyla, bölgesel toplulukların ve psikolojik yakınlaşmanın temellerinin doğuşunu hazırlamıştır.

Aynı şeyleri gören ve aynı şartlarda yaşayan topluluklar arasında bağlantı sınırlıydı. her türlü bağlantı sömürge yönetimi aracılığıyla oluyordu. Doğal olarak bu durum, bütün

bölgede tek bir bilincin oluşmasını yavaşla-
tıyordu. Mozambik'i Portekiz'in bir «eyaleti»
ve halkını da «Portekizli» kabul eden «Büyük
Portekiz» politikası, durumu daha da ağır-
laştırıyordu. Radyo, gazete ve okullarda de-
vamlı olarak «Portekiz'den bahsediliyor, «Mo-
zambik sözü pek az geçiyordu. Bu propo-
ganda köylüler arasında «Mozambik» kavramı-
nın doğuşuna büyük ölçüde engel olmuştur.
Portekiz ise, birleştirici faktör olmaktan çok
uzaktır. Bu durum, halkın içinde bulunduğu
sosyal birimin ötesini görememesine yol açı-
yor, kabilecilik duygularını da kuvvetlendir-
yordu.

Nüfusun az ve seyrek olduğu yörelerde,
halkla sömürge kuvvetleri arasında ilişki çok
sınırlı olduğundan, buralardaki halkın mevcut
baskısı yönetimden pek az haberi vardı. Doğu
Niassa'da bazı gruplar, bu savaşın başlama-
sına kadar, hiç Portekizli görmemişlerdi. Bu
gibi bölgelerde yaşayan halkın, bir ulusa mı,
yoksa bir sömürgeye mi ait oldukları konu-
sunda pek az fikirleri vardı ve bu sebeple
başlangıçta bunların mücadeleyi anlaması çok
zor olmuştur. **Fakat Portekiz Ordusunun ge-
lişi bu durumu çabucak değiştirmiştir.»**

(Mozambik Kurtuluş Mücadelesi, Sf : 129/130,
Yöntem Yayınları)

